

Od Vardara pa do Haaga

Igor Belež

Published by Gradska knjižnica Rijeka at Smashwords

E-biblioteka Poticanje književnog stvaralaštva

Creative commons licence

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported

Rujan, 2015.

Sadržaj

- [1. Proizvodi li se i mašta u Kini?](#)
- [2. Limb bez paučine](#)
- [3. Dušanova rakija za dušu](#)
- [4. Mušica na slanoj rijeci](#)
- [5. Turska sapunica](#)
- [6. Srce](#)
- [7. Život u raju – dio prvi](#)
- [8. Brojke i slova](#)
- [9. Bratska republika jedinstvenoga kralja](#)
- [10. Dolazak](#)
- [11. Život u raju – dio drugi](#)
- [12. Popeo se u raj pa slomio nogu](#)
- [13. "Prohujalo" sa "zameo ih vjetar"](#)
- [14. Zvijezda padalica koja ne ispunjava želje](#)
- [15. S ili C, C ili S](#)
- [16. Mat u remiju](#)
- [17. SFRJSRBIHRSHRHCFBIH](#)
- [18. Intermezzo sa porezom i crnom Jovankom koja pada sa neba](#)
- [19. Rat protiv terorizma](#)
- [20. Kiselo dete](#)
- [21. U ili NEU](#)
- [22. Duboki intermezzo](#)
- [23. Jaovorlak dnevno](#)
- [24. Titokamon](#)
- [25. Kamen u česmi](#)

[26. Žar](#)

[27. Grom u fiđan sa kockom šećera](#)

[28. Muftija na svetoj stolici pušta bradu i pjeva sad me vidiš, sad me ne vidiš](#)

[29. Zastava](#)

[30. Genocid](#)

[31. Pikachu](#)

[32. Sprovod zlata u potocima](#)

[33. Čokolada umjesto kocke šećera](#)

[34. Tko ti daje da se sa mnom hraniš?](#)

[35. Od kad je kugla sladoleda skuplja od bureka?](#)

[36. Limb s mrtvom muhom](#)

[Bilješka o autoru](#)

[O e-biblioteci Poticanje književnog stvaralaštva](#)

Proizvodi li se i mašta u Kini?

Pih.

Pih, i ovaj moj prazni, tupi pogled. Pih, i ove moje mrenaste oči koje stalno traže nešto poznato da vide, kao da se nalazim na poznatom i prijateljskom mjestu i da umjesto bijelih zidova i glupe svjetleće kutije mogu gledati u grbava brda, polja, potok i nepreglednu šumu. A pogled, on je tek kurva koja se stalno nezadovoljena vraća prazna, skuplja i još gladnija. Ja tražim, ali šta tačno? Izlaz kroz zazidanu kapiju?... Ja ću izaći odavde samo sa nogama naprijed, to mi je jasno, ali... Ali zašto onda tražim ono šta je već uništeno, iscrpljeno i samljeveno? Zašto tražim oko sebe, kad se to mjesto nalazi još jedino u meni i jede me iznutra glasno mljackajući poput nepristojnog gosta na objedu. Ali i pogled iznutra se vraća prazan i tužniji. Kao da više ništa nije ostalo doli nepreglednih dolina pijeska čije svako zrno zrcali moj razočarani odraz. Milijarde i milijarde mojih lica istovremeno tuguje i očajava ljeskajući se na suncu koje me isušuje, tražeći još samo jednom kišu doma da me skvasi i zauvijek prekrije.

Kako bi dozvao željenu sliku i postavio je u mom spužvastom umu potrebna mi je mašta, a ja je, eto, više nemam. Nije da sam je izgubio, već je nikada nisam niti trebao. Kada sam oko sebe imao behar, bostan, visoke planine da me zaštite, plavi nebeski svod; kada sam imao svoje komšije i prijatelje, kocku šećera u kafi i najbolju pitu, mašta mi nije bila potrebna. Šta mi je trebala kada mi je život bio ispunjen i nisam se morao pitati kako je negdje drugdje ili da li je trava zelenija na komšijinoj strani. Za šta ne znaš, to ti i ne treba.

Ono šta sam imao tamo danas, ovdje u ovoj čudnoj zemlji, smatraju primitivnim. Kao da sam neandertalac, sin onog jarana iz Krapine. Gledaju me i glasno misle da me i oči i uši od njih bole. Gle jadnika, misle oni, cijeli je svoj život proveo u siromaštvu. Da stvar bude još gora – u siromaštvu komunizma. Gledaju i nekako se podsmjehuju, a ne znaju oni šta je to pravo bogatstvo, šta je to pravi život, šta je pravo zvjezdano nebo nad zelenom livadom, a ne na crvenom tepihu, šta je to pravi miris tufakija pred kišno veče. Ne znaju, ali to ih ne

spriječava da tvrde kako znaju sve. Sve dobro, ma jok brate – sve najbolje, sve pošteno, sve civilizirano, sve zdravo – sve su to Europljani izmislili pa potom preselili u Kinu.

E, pa pitam se proizvode li u Kini i maštu? Da li negdje u nekoj od kineskih zabiti ispod crnog i smogom ispunjenog neba, u trošnoj fabrici, djeca koja bi trebala živjeti kroz vlastitu maštu tu istu za mizerne dnevnicke pakiraju u šarenu i zapadnjacima privlačnu ambalažu i šalju je u trgovačke centre diljem svijeta pa prodaju po akcijskim cijenama. Ako postoji mašta koja se može kupiti, molio bih par kutija da mi se pod hitno dostave na ime Ibro Sejgavić, Haaška bolnica b.b. , Haag, Nizozemska. Može i jedna kutija za mog pajdu po bolesti, kako mu je ono ime... ah da, Bart, smiješnog li imena. On sigurno nije maštovit.

Molim da mi se bar ta želja ispuni jer u ovoj naprednoj civilizaciji imam sve šta mi ne treba, a bez mašte ne mogu dozvati slike i miris onoga šta mi zaista treba, onoga šta sam imao. Ne mogu dozvati riječi kojima bi opisao te slike jer slike su mi kišovite i mutne, a riječi se lome poput grana zimi kada ih zarobi mraz, kao šta je sada zarobio moje toplo i čežnjivo srce. E, pa da...

Limb bez paučine

U ovoj bolničkoj prostoriji nema života ni za lijek, a i nafaka mi kroz iglu dolazi. Sve je sterilno bijelo, bijelo... Kao da sam upao u pjesmu onog Dalmatinca. Pogled unutra ne pruža nikakve slike, samo se odbija od zidove i vraća se sam i prazan. Pogled prema van pruža se jedino na beskonačnu maglu. Možda sam umro samo šta to još nisam čuo onog konačnog kadiju pa sad čekam u redu. Možda i bolje tako jer mi se život ionako sastoji od sjedenja na sterilno bijelom krevetu sa sterilno bijelom ukrućenom posteljinom i gledanje u bijele zidove i blijedo lice Barta kojeg ni riječi ne razumijem. Taj nizozemski mi zvuči kao da se oni stalno guše, kao da će samo zakašljati, pasti i umrijeti od vlastitih riječi. I mene moje riječi guše, ali eto, moram ih izbaciti iz sebe da bih napravio mjesta suzama.

Bart me ne primjećuje, osim šta i ne pokušava komunicirati sa mnom. Vjerojatno mu je ispod te zapadnjačke časti dijeliti sobu sa jednim Slavenom. Džaba ja njemu objašnjavam kako ja tehnički i nisam Slaven već musliman, a on se na riječ musliman još više zgrozi kao da će ordija preko mene ponovno na svojim konjima nahrliti na taj bogati zapad. Ma šta me briga za zapad! Tu ni sunce ne izdrži dugo na nebu; zalazi ostavljajući na sivom nebu krvavi trag.

Ja nisam vidio zalazak sunca već mjesecima. Kada pogledam kroz prozor vidim jedino sivilo kiše, a nigdje sunca pa makar i onog zubatog. A zvijezde ne vidim čak i kad se oblaci povuku. Ovi Nizozemci se valjda panično boje mraka pa pale svijetla da čak i nebo sakriju. A nekada sam stalno gledao u zvijezde. Sad kad me moja unuka posjeti gledam u nekog Džastina Bibera za kojeg ona tvrdi da je zvijezda. Ja se pravim da razumijem, ali sličnosti ne vidim ama baš nikakve, a kad sam ga čuo kako pjeva jasno mi bilo da takav kod nas ne bi ni lubenice prodavao. Al' eto, u ovoj zemlji bez mašte, on je zvijezda.

Bože, daj mi snage da uspijem izaći iz ovog limba i da ispričam svoju priču do kraja. Priču iz mašte, sa suncem, bojama i pravim zvijezdama. Moju priču.

Dušanova rakija za dušu

Kako bi ove suhe riječi moje priče uopće i nikle iz mene, potreban im je poticaj. Ovdje, ispod ovog kvrgavog madraca, stoji jedna boca i strši poput frizure onog pjevača Crvene jabuke. Stoji svakodnevno sadržajem sve tanja Dušanova rakija. Okus joj je užasan i opor. Osjeti se da ju je spravljaio amater koji je za života mislio kako se u sve razumije. Moj komšija Dušan jedino nije znao odgovor na vlastito vječno pitanje: 'Ko nas, bre, zavadi?'

Nije on znao odgovore ni na ostala pitanja, ali bio mi je drag na način kako ti je drag i kućni miš – štetočina, al' ti je svejedno simpatičan, onako mali. Evo, proliti ću malo rakije po podu za Dušanovu dušu. Šta se ti, Barte, krstiš? Pa to ti je naš stari običaj, a i rakija nije nizašta drugo nego da se njome parket lašti. Hoćeš gutljaj? Dobro, dobro nemoj se odmah ljutiti i pričati tim svojim jezikom, čuješ da je zagušljiv.

E moj Dušane, vidiš li ti tamo sa neba šta je tvog Ibru snašlo? Spasili ste se vi mrtvi, vjeruj mi. Kladim se kako si tamo gore konačno naučio peći rakiju, a ja ću ovdje brojati svoje posljednje dane sa tvojom brljom na nepcu. Okus gorak i ljut, kao i moji osjećaji. Sav sam se, Dušane, pretvorio u tvoju rakiju, jednako sam loš, prazan, ljut i ogorčen. Od mene i psi bježe, a nekada ih nisam mogao sve nahraniti koliko ih je bilo.

Ovdje su ti ljudi poput lavine. Užarenih i užurbanih pogleda, ruše sve pred sobom za vlastitu korist i samo skupljaju stvari poput vjeverica. A i sam znaš, Dušane, kako smo se uvijek smijali vjevericama i mislili kako su glupe.

Mušica na slanoj rijeci

Ajd' barem je muva ušla. Malo života u ovoj beživotnoj sobi. Mala, iritantna crna tačkica dosadno leti po sobi. Kad se samo sjetim koliko sam ih se naubij'o u životu pa ni tri Balkanska rata ne bi stvorila takav genocid, ni uz pomoć Nizozemaca. Moji su dlanovi bili brzi poput rakete, a kasnije kad su mi refleksi i brzina sa godinama popustili, dobar je bio i subotnji Dnevni Avaz.

Još dok smo svi u selu čitali Borbu, nikada nismo ubijali muve, nego smo se, nakon šta smo pročitali članke, svi redom okupili kod česme i prepričavali, uglavnom hvalili ili kudili sve šta se u našoj bivšoj državi događalo. Poslije kad je Borba iščezla, a mi počeli čitati Večernje novosti, Dnevni Avaz i Večernji list, shvatili smo kako u njima ima toliko otrova da su čak i muve bježale od njih. Kao da su osjetile da je ta propaganda smrtonosna. Muve su pametne pa su to znale, ali mi nismo bili svjesni kako će ta ista propaganda, smotana u malo veći i opasniji tuljac, jednog dana poklopiti i nas.

Česma u centru sela. Ta slika sive okrugle građevine koja je kao periskop virila iz najljepše zemlje na planeti, imala je najbolju i najbistriju vodu. Ne onu flaširanu, koju još moraš i platiti. Prizvala je iz mene mutne, vruće, bolne suze. Ovog puta ću ih pustiti nek' teku. Nek' krene iz nutrine taj izvor, nek' me očisti i nek' poteče kroz moje oči, razbije pendžer i krene ka sivilu neba pa da se poput vodopada sruši i poplavi ovu zemlju – koja se jedino protiv toga i bori – nek' krene duž civilizirane Europe. Nek' prekrije Alpe i sjuri se na nepostojeću Jugoslaviju, u moju Bosnu, u moj Jaovorlak i tad, kad više ne bude imala ni toka, ni ušća, nek' mi napuni moju česmu. Moju česmu punu suza, da se barem na taj način još jednom spojim sa svojim srcem. Jer ono je ostalo na toj zemlji; krvavoj zemlji u kojoj više života nema. Moje srce od slanih suza, u srcu svega ostaloga i kuca do mojeg tijela šaljući mi tako znakove samo meni razumljive. Šalje mi poruke, pisma, govori mi šta je novog. Ali nema ništa novog jer tamo nije ništa ostalo. Samo izgorena crna trava, pokraj presušene česme pune otpalog lišća sa drveća koje tamo više ne stoji. Nema hlada, nema

kafe u avliji, nema tufahija, ni Dušanove rakije. Samo pustinja, otrovno zgarište gdje se ni disati ne može.

Odbrojava... čeka tamo, kao i ja ovdje, kada će moje tijelo završiti sa agonijom pa da se opet spojimo i zajedno potražimo vječni mir ispod zemlje, kad već nismo uspjeli dok smo stajali na njoj.

Turska sapunica

Gledam, evo, brate ovaj televizor. Čudno kako se čovjek navikne na tako glupu stvar. U Jaovorlaku nije bilo televizije, nije bilo ni struje. A nije nam ni bila potrebna. Imali smo ispunjen život i nije nam trebala sprava kroz koju bi gledali u tuđe živote, izmišljene ili namještene. Nismo imali potrebe da svakodnevno gledamo u lažljive političare. Hvala lijepo, meni je bilo dobro i bez njih. Nisu nam trebale ni sve te reklame koje ti nametljivo nude samo ono šta ti ne treba. Nama su džepovi ionako bili prazni pa bi razočarali i najupornijeg čaršiliju.

Kako to da je neki proizvod odličan samo zato šta ga reklamira neki glumac ili sportaš? Pa molim lijepo, pitao bih ih znaju li oni išta o tome kako se nešta proizvodi. Lako je njima: dođu pred kamere uredne frizure i lažnog osmjeha i šutnu loptu. Znaju li nešto o toj lopti osim da je šutnu? Imaju li pojma koliko je dječjih ručica tu loptu šivalo, umjesto da se njome igraju, kako bi neka pohlepna i obla zapadnjačka nožica tu loptu šutnula i već sutradan tražila novu.

Čudan je ovaj svijet, jako čudan. Meni su cijelog života tupili kako je Zapad obećana zemlja, a da je u usporedbi sa našim selom i Skopje luksuznije bilo još 1963. godine. Ja ne mislim tako. Ja mislim kako sam jedan raj na zemlji zamijenio profitterskim paklom sa lošim TV programom.

A kad sam već kod TV programa, na njemu sve sami Turci. I to kakvi Turci – onakvi čiji se preci sada okreću u svojim grobovima diljem Europe. Ni Turčini nisu šta su nekad bili ili se turčijat redefinirao. Sad igraju nogomet za Švabe. Ej, bolan! Voze skupa njemačka kola, a di si ti vidio Turčina bez konja? Suzama vlaže svoje uredno podrezane brčiče, dok se prije od njihovog brka hladovina radila, sve zbog nesretne ljubavi prema jednoj ženi. Ej, bolan, jednoj? Pa Turci su prije imali po deset žena, za svako raspoloženje po jednu. Ako mu se baš mora plakat, mog'o si je izabrati i jednu od čije ljepote ili ružnoće suze same krenu. To su bili Turčini, a ne ovu kvarni sa TV ekrana.

A opet, da nije bilo Turčina, ne bi bilo ni mene. Tu počinje moja priča. Ne od onih uplašanih Turčina šta jecaju preko televizije, već od onih pravih, stasitih od čijih se pogleda i tek skuvana kafa ohladi. Kad sam već kod tekućine, bolje da cugnem malo ove Dušanove brlje, da bolje riječi poteku jer akšamluk i ne može bez rakije.

Vrzmao se po Bosni, koja je onomad bila sastavni dio Osmanlijskog carstva, Mehmed paša. To šta se zvao Mehmed nije bilo slučajno – navodno je potekao iz duge linije mnogobrojnih potomaka Mehmeda II., vojskovođe koji je prvi u ime Turaka zauzeo Bosnu. I nemoj da te zbuni to ime, Mehmed, nikakve veze on sa medom nije imao, osim šta je bockao poput pčele, a umjesto meda radio potomke. Imao je, brat bratu, valjda petnaest žena. Za svako raspoloženje po jednu, a među njima bila je i Alija, majka mog šukundede. Ona je bila žena za pitu pravit.

Vidiš, u to doba vijesti nisu putovale žicom k'o danas, nego glasinama. U Alijinom slučaju mirisom. Lutao tako Mehmed divljom i zelenom Bosnom na svom doratu, prolazio čaršije, kasabe i sela. Brda, planine, šume i jezera. Prolazio klimavim drvenim ćuprijama iznad bistrih rijeka. Sve dok se nije približio Kaknju koji je tada bilo selo tek nešto veće od ove bolnice. Nije on zastao zbog debla nasred puta ili trgovaca u čaršijama. Zaustavio ga miris pite. Kad su njegove nosnice osjetile to milo i toplo strujanje tek ispečene pite, on stupi u kuću iz koje je miris dopirao. Paša k'o paša, nije morao kucati ni pozdravljati. Drugi su pozdravljali njega, a tako je postupila i Alija, postidjena jer je pitu pekla samo u spavaćici. Paša je stao pred nju, zagledao se u njen kukasti nos i madež na obrazu u obliku bureka.

"To mora da je znamen", govorio joj je poslije, kada je nakon prve bračne noći, još zadihan od vođenja ljubavi, u usta trpao komade još tople pite.

Gledao je u njene male grudi, pogrbljena leđa i kvrgava koljena. Gledao je on tako u nju, ona u njega pa mu u nedostatku boljeg rješenja pruži pladanj pite. On pohlepno zgrabi vrući komad, to blaženstvo od tijesta i sira, i proždre ga brzo žvaćući. Sve je u tom trenutku stalo. I ratovi i rijeke. Mehmed je zaustavio vrijeme u skromnoj Alijinoj kuhinji.

"Još", rekao je grubim zapovjedničkim glasom i pružao svoje prljave crne ruke ka pladnju.

"Izvolite, gospodaru", skromno reče Alija, jednom rukom pružajući pladanj dok je drugom rukom skrivala golotinju koja je bježala iz njene spavaćice.

"Uhhmm...", čulo se Mehmeda kroz mljackanje dok mu se mast slijevala niz bradu poput jutarnje rose na egzotičnom kaktusu. "Gdje ti je babo?" upitao je kroz puna usta. Alija mu odgovori da je u polju, sada još uplašenija nego šta je bila prije. "Obuci se i odi odmah po njega. Poruči mu da si od danas Pašina žena. Pašina žena za praviti pite."

Alija, skrušena, ali i ushićena, odjuri u polje po oca. Zaboravila se obući; pola ju je tadašnjeg Kaknja, šta doduše baš i nije bilo puno naroda, vidjelo u spavaćici. Ali nije za to marila. Još prije samo sat vremena mijesila je pitu za radnike u polju, a sada je bila Pašina žena. Bila je rođena kao seljanka, a postat će gospodarica.

Jadna moja Alija, kako je samo naivna bila. Ništa od gospodarenja nije vidjela. Gospodarica je, kao i dotada, bila jedino tepsijama i tijestu. Paša je spavao sa njom samo jednom, a bio je pijan i iznemogao, i gladan pite, a kasnije je tvrdio da ga je silovala. Toliko je bilo dovoljno da na svijet dovede mog šukundedu Safeta.

Safet, osnivač mog sela Jaovorlaka. Safet je po rođenju bio neželjen kod Paše Mehmeda. Sva njegova kopilad diljem Otomanskog carstva bila su mu bolja od mog Safeta. A njemu je brzo postalo jasno da mu je otac više neprijatelj nego prijatelj. I dok su sva druga njegova braća dobivala darove iz pljačkaških pohoda, Safet je bio poput muške pepeljuge. Nije ni čudo šta je zbog kućanskih poslova koje je morao raditi, malčice naginjao na žensku stranu. Njega se nije moglo potjerati u selamluk nit' vilama, a ista alatka ga nije mogla istjerati iz haremluka.

On sam se nije žalio, prosto je obožavao ženske poslove šta je uvelike koristilo Aliji koja je tako imala više vremena da mijesi pite nezasitnom Mehmedu. Bilo je tu i lijepih trenutaka dok su zajedno pjevali sevdalinke i prali rublje na potoku, a rano proljetno sunce grijalo im mrzle ruke. Ili dok su dugim zimskim noćima smišljali nove recepte za pite. Alija

je obožavala Safeta i svakodnevno Alahu zahvaljivala šta joj je podario takvog ćudljivog sina. Oduvijek je željela kćerku, a Safet je bio najbliže curetku koliko jedan dječak može biti.

Safet je, isprva potajice, a zatim javno počeo nositi haljine. I pustio je kosu i lice prekrivao bošćom pa je uvijek kod stranaca prolazio kao curica. Oni koji su ga znali, vazda su ga tukli zbog tih njegovih sklonosti.

Kada je Safet napunio dvanaest, govorkanja o Alijinom silovanju Mehmed paše bila su sve glasnija. Govorili su ljudi da kad žena siluje muškarca plod tog neprirodnog čina i mora biti nastran. Paša je bivao sve ljući i ljući, dok mu se pola Bosne smijalo. Više nije bio toliko gladan Alijine pite, a tukao ju je sve više i više. Alija nije nikada plakala, na svoj je način voljela Mehmeda jer joj je, svojevolumno ili ne, podario Safeta – najćudnije i najzlatnije dijete u Bosni, i ona je bila ponosna.

Jednog kišnog dana kroz selo su prolazili janičari kako bi uzeli danak u djeci, adžamioglan, iako se to nije smjelo reći na glas još od Mehmeda IV. Otimali su oni samo mušku kršćansku djecu, ali je Mehmed paša imao zadnju riječ. Oštrooki janičari isprva su ga zamijenili za neku ružnu djevojčicu, kojoj je i brada rasla, pa osim pokojeg gadljivog pogleda nisu više obraćali previše pažnje na njega. Kada je sve već bilo gotovo, sva djeca utovarena u kola, a Alija odahnula, pojavio se Mehmed paša. Izmamilo je to odmah podsmjehe, kako kod janičara tako i seljana koji su nekako prebrzo zaboravili na svoju tugu zbog oduzete djece.

"Ti!" viknuo je Mehmed sav crven u licu, masne crne guste kose koja mu se slijepila po čelu. "Ti!" ponovio je još glasnije i prstom upro u Safeta. "Ti isto ideš."

"Mehmede", reče stidljivo jedan od janičara.

"Paša Mehmed", ljutito ga ispravi dok su mu munje sijevale iz očiju.

"Ali nju ti neće nitko htjeti u postelji, pa čak ni na slami."

"Budalo", vikne Mehmed, "nije to nikakva kuja pa da je psetari vuku. To je Safet, moj sin."

Bilo je to prvi i posljednji put da je Mehmed Safeta priznao kao sina.

"Nemoj, Mehmede, molim te", vrištala je Alija, ali to je Mehmedu bilo previše, uz sav taj smijeh i larmu. Alija je kumila i molila, ali uzalud. Rekla je Mehmedu da više nikada njene pite neće dobiti i otrčala kući ne bi li koji topli komad donijela Safetu za put.

Trčala je Alija tako kroz blatne ulice dok su se janičarska kola polako sa djecom udaljavala ka Istoku, prema nepoznatim predjelima carstva.

Kiša je ponovno počela padati, ali Safetu nije smetalo. On je pogledom upijao nebo, zrak, kasabu, kuće i polja znajući da posljednji put vidi mjesto za koje je vjerovao da će mu biti dostatno za čitav život. Osvrtao se oko sebe dok mu je kiša močila crnu kosu, kukast nos i staru Alijinu haljinu koju je nosio. Piljio je u blatnjavu cestu koja se sužavala u kvrgavi šumski put i tada ju je ugledao kako trči za kolima u rukama noseći pitu.

Trčala je Alija natrag prema kolima bosih nogu šta je brže mogla. Njeni krikovi i miris pite privukli su djecu na kraj kola dok su gledali Alijinu zavidnu sportsku disciplinu. Plakala je Alija, sve teže dišući, a plakao je i Safet. Čak su i janičari zaustavili kola, ne bi li olakšali Alijine muke, ali umjesto da skupi svu preostalu snagu i jednim olimpijskim sprintom nadoknadi razdaljinu, ona odjednom stade na udaljenosti od dvadesetak metara. Gledala je svojim plavim očima u njegove plave oči. Između njih se pojavila nekakva drugima nevidljiva plava spona preko koje su se razumjeli bez riječi. Svi oni zajednički trenuci, sav smijeh, radost i suze – sve je to bilo tu, u toj nebesko plavoj sponi. Sve je bilo tu i više ništa.

Negdje iz pozadine začuo se topot konja. Onog gospodskog, ne seljačkog za rad u polju. Iza nje se pojavio Mehmed i stao iz ruku otimati pitu. Gurnuo je Aliju u blato i pogledao Safeta očima punih mržnje. Crna se linija počela ovijati oko plave spona poput zmije, ali nije ju prekinula. Mehmed pohlepno stade trpati pitu u sebe, dok su komadi padali po blatnom tlu poput kiše od tijesta. Odjednom mu bijes u očima zamijeni iznenađenost, praćena suzama i boli. Mehmed se stade gušiti u bolnoj agoniji, ispljunu pitu i zakašlja se kao da je ostao bez zraka. Pade na koljena i sruši se u blato, grčeći se dok su janičari u panici trčali prema njemu.

Djeca poiskakaše iz kola i razbježaše se na sve četiri strane Bosne. Među njima i Safet. Prvi poriv bio je da potrči majci, ali Alijino odmahivanje glavom bilo mu je dovoljno da se okrene na drugu stranu i pobjegne u mračnu šumu.

Bila je to posljednja Alijina pita. Najmirisnija i najbolje pečena pita ikad. Otrovana. Nikada nije bila namijenjena Safetu. Pita je pronašla svoj cilj, Mehmed je po posljednji put uživao u životu, a Alija je znala da je time njeno vrijeme na ovom svijetu isteklo. Za Safeta je ono tek započelo. Nije mogla pustiti da se plava spona prekine.

Srce

Trčao je tako bosonogi Safet danima kroz šumu izbjegavajući varoši. Trčao je i trčao, kao onaj Forest Gump šta smo ga neki dan gledali. Između debala hrastova, borova, smreka. Pio je bistru vodu iz šumskih potoka i izbjegavao šumske prikaze. Nije da je ikada vidio jednu, ali bio je uvjeren da je to zato šta ih je uspio izbjeći.

Njegova prljava haljina bila je tamnozeleno od mahovine na kojoj je spavao. Trčao je Safet i dalje kroz šume i preko brda, sve dok nije stigao do najudaljenije udoline, okružene visokim brdima, prekrivenih najgušćom šumom. U toj udolini, izoliranoj od svijeta, Safet se konačno odlučio odmoriti. Bio je gladan, žedan i usamljen, i konačno ohrabren svojim uspjehom, nakon šta je trčao četiri dana. Povezanost sa Alijom, koliko bolna bila, bila je i dalje prisutna. Sjetivši se majke, po prvi put zaplače. Nebo se ponovno otvorilo i zaplakalo sa njime. Kišom je čistilo Safetovu haljinu kao i njegovu tugu, očaj. Spavao je i plakao puna dva dana, dok nije odlučio kako dalje.

U zoru trećeg dana, svanuo je topao jesenski dan. Sunce je sijalo gotovo ljetnom snagom, a tek se ponegdje na plavom horizontu ukazivao pokoji bijeli oblačak. Leptir koji je prenoćio na njegovom nosu bila je prva ljepota koju je vidio danima. Kad se ustao, leptir je uplašeno poletio, na trenutak zastao, kao da ga pozdravlja, pa se zaputio dalje za svojim leptirskim poslovima.

Tada se Safet ogledao oko sebe i ugledao najljepšu dolinu u životu. Gledao je u plavo nebo i smaragdno zelena brda. Osjećao je toplinu sunca po cijelome tijelu, dok je stajao u mekoj i rosnoj dubokoj travi. Bio je ushićen i tada je odlučio.

"Ovdje ću ostati", viknuo je. "Ovdje ću ostati zauvijek". Jeka njegovog glasa odbijala se od ravnodušnih zelenih brda i nosila njegov glas daleko prema drugom kraju plave spone.

Znao je da neće moći preživjeti bez pomoći drugih. Stoga se najeo šumskih plodova, oprao haljinu na šumskom potoku, napio se vode i krenuo zapadno prema prvom naselju tražeći posao. Sve šta uspije zaraditi donijet će natrag u dolinu i tamo sagraditi kuću.

Tako je i bilo. Safet je obilazio naselja i radio svakojake poslove. Od kopanja grobova, gradnje kuća, bio je čoban i bostandžija. Ali najviše je volio praviti pite. Nije puno zarađivao, a i to malo marijaša bi brzo potrošio. Kupio je novu odjeću, uredio kosu, skupljao alate i materijal za svoju kuću. Prvi put se u dolinu vratio nakon šest mjeseci. Zima je već bila prošla, a i proljeće na izmaku. Iskopao je česmu i sagradio drvenu kolibicu sa avlijom. Hranio se darovima šume – plodovima i sitnom divljači koju bi ulovio.

Bilo je to divno ljeto za Safeta. Prvi put je bio zaista sretan bez svoje majke. Nikada ju nije prebolio, ali je uspio krenuti dalje, iz ničega stvoriti nešto. Bio je sretan, ali znao je da ga mnogo toga čeka kako bi stvorio savršenstvo. I to ga je radovalo.

Krajem ljeta, on se ponovno zaputi raditi u obližnje varoši. Kolibu je dobro zaštitio, česmu zatvorio, a u improvizirani ranac stavio nešto sušenog mesa, voća i vode pa krenuo ka vanjskom svijetu koju mu više nije bio toliko mrzak. Gledao je u potocima svoj odraz. Više nije bio dječak, usput se pretvorio u naočitog mladića. Kuštrava, oštra crna kosa stapala se sa paperjastim brkovima i bradom. Djevojke su ga primjećivale i on je to znao, ali on nije primjećivao njih.

Bila je to dobra zima za Safeta. Lutao je varošima, nikada se ne zadržavajući predugo, noću pekao pite, slasne kao Alijine, a danju kopao mezare. Glas o njegovim pitama putovao je brže od njihovih primamljivih mirisa. Nije se puno odmarao, ali je zato puno štedio.

A onda se jednog hladnog i sivog zimskog dana, Safetu dogodila ljubav.

Ah, ta ljubav, kad je samo spomenem dođe mi da usta rakijom isperem. Evo, Dušane, tebi za ljubav. Ah, šta me ti gledaš? Ljutiš se šta te ne nudim rakijom? Ne boj se, bolan, tebe volim koliko i burek voli biti u svemiru... Nego di sam ono stao? Ah, ljubav.

Pamtio je Safet taj dan jer je tog jutra vidio sve zvijezde, pa mjesec, pa sunce i mjesec zajedno, a da nije vidio ništa od navedenog. Bio je na groblju i tog su dana pokapali nekog jadrnika. Tlo je bilo smrznuto, a kopanje mezara gotovo nemoguće. Ali Safet, uporan kakav je bio, nije odustao dok mu nisu prokrvarili žuljevi na dlanovima. Kako je zbog smrznutog tla sve kasnilo, tužna i uplakana povorka se poput sablasti pojavila kod rake u kojoj je Safet

krvavim rukama namještao dom novom stanaru. Prvo je začuo bolne krikove pa jaukanje i kukanje.

"Mustafaaa! Ooooo, Mustafa jooooojj!" Zadnje je slovo ostalo prenaplašeno.

"Mustafaaa oomustafa jooj!" zapomagao je glas, a zatim se pojavio Mustafa – umotan u zeleni ćilim kao da je nekakva zelena pita koja se sprema poletjeti umjesto u zemlju zakopati. Stala je tako crna kolona i okružila Safeta koji, vidjevši sve njih koliko je uspio kroz maglu, odloži kramp i lopatu pa iskoči iz dopola iskopanog mezara.

"Mustafa, o Mustafa, nit' crna zemlja te neće", začuo je nečije jadikovanje. Safet se pristojno ispriča prvoj ženi u crnini koju je vidio, rekavši kako je zemlja toliko smrznuta da nije uspio iskopati mezar do kraja.

"Šta meni, bolan, to govoriš? Tamo ti je udovica pa se njoj žali", reče žena i pokaza prstom ka njoj. Tada ju je Safet prvi puta ugledao.

Na prvi pogled, pa i na drugi... ma zapravo nema tog pogleda koji bi joj muškarac mogao uputiti pa da u njoj ugleda ženu. Bila je visoka, mršava, bez oblina – ravna poput tepsije u kojoj je Safet pite pravio. Kose kratke pod crnom maramom, očiju bezbojnih, kvrgavog nosa sa crnim dlakavim izraslinama ispod njega. Ruku grubih i hrapavih, nesimetričnih nogu. Stajala je na rubu mezara više reda radi nego šta je oplakivala muža. Dok su ostali muškarci mogli vidjeti jedino ružni crni stup kojem su samo vrane nedostajale, Safetove su oči zasjale i ispunile se toplinom. Safet je ugledao ljubav.

Prišao joj je i samo stao kraj nje. Nijem, bez riječi, jednako ukočen kao i ona. I ne znajući kako, njegovi su se krvavi dlanovi spojili sa njenim kvrgavim dlanovima šta je sablasna povorka iz magle popratile još afektivnijim kukumakanjem.

"Jooj Mustafa, pa ni ohladio se još nisi. Joooooj, Muustafaaaa..." Mustafino polaganje u zemlju nakratko je odvojio, unatoč hladnoći, topao par ruku. Dok je Safet užurbano bacao zemlju po Mustafi, kao da će ovaj uskrsnuti i u napadu ljubomore krampom ga satrati, povorka je odmicala u magli. Ona je ostala stajati pored svoja dva muškarca; jednog u ležećem položaju, drugog koji je zasipao prvog hladnom zemljom i

ispraćao ga u vječnost. Stajala je tako ravnodušna, na ivici mezara, sa Safetovom krvlju na rukama, a srce je umjesto tužnog tona zaigralo u ljubavnom ritmu. Bila je to moja šukunbaba Zehra.

Safet i Zehra ćuteći su napustili groblje, ponovno se držeći za ruke, pa prošli kroz maglovitu kasabu kao dvoje sevdalija. Svi su ih čudom gledali i pričali pa prepričavali. Kao šta ja sad prepričavam tebi. Neki su odobravali taj Zehrin čin, ali ju je većina osuđivala. Luda glava, sa muškarcem duplo mlađim od sebe. E pa ti sad vidi tko je bio prvi: Zehra ili Elizabeth Taylor? Ali sigurno je bilo da su joj svi zavidjeli jer Safet je bio nježan i lijep mladić, a ona k'o da su je oklagijom ravnali.

Njih dvoje su se te večeri sakrili u Zehrinu kuću, a Safet je ispekao svoju najbolju pitu od koje je zamirisalo čitavo selo šta je probdjelo noć zbog njihovog ašikovanja. Te maglovite noći začet je moj pradjed kojem su ime dali po osobi koja ih je spojila – Mustafi.

Već sutradan, prodali su kuću. Nije kuća bila baš begluk, ali su je uspjeli zamijeniti za konja, arabu, kravu, dvije ovce, brašno i zimnicu pa se zauvijek udaljili iz sela. Krenuli su za Jaovorlak.

Život u raju – dio prvi

Ostatak te zime proveli su u svom ljubavnom gnijezdu, ne odvajajući pogleda jedno od drugog. Imali su sve šta im je trebalo za prezimiti pa Safet nije morao odlaziti u okolna sela sve do proljeća, kada je Zehra već bila poodmakla u trudnoći, iako je i dalje bila ravna kad si je gledao sa svih strana.

Kad se vratio sa namirnicama, od drveta je sagradio kolijevku za bebu, a pokraj kolibe je počeo graditi kuću. Kada se rodio Mustafa, nije bilo sretnijih ljudi od njih dvoje. To su bila vremena koja danas ljudi ismijavaju, za kuće i aute dižu kredite i godinama rintaju ko' mazge da bi ih dvostruko otplatili. Pa ti meni reci tko je u toj priči primitivan?

Vremena su se mijenjala, Turci su već bili otišli, a došli su Austrijanci. Isto govno, samo drugačije smrdi. Bosna je uvijek bila nemirna; kao da se nalazi na nekoj ludoj tektonskoj ploči koja pati od kijavice pa se svako malo zatrese. Imperatori su se izmjenjivali ko' čarape, stanovništvo miješalo – spojilo se nespojivo. Kao da u kafu i šećer i so stavljaš. I onda su jednog dana, kada je kuća već bila sagrađena, ovaca je već bilo deset, a Mustafa bio dječarac, u njihovu tajnu dolinu počeli dolaziti drugi ljudi, praćeni svojim nevoljama i problemima. Tražili su utočište i utjehu, a toga u Jaovorlaku nije nedostajalo. Do Safetove kuće niknula je još jedna, pa još jedna i tako dalje.

Od fukare do muktara, doživio je Safet da vidi kako selo koje je svojim rukama počeo graditi broji petnaest kuća prije nego li je zauvijek zatvorio oči, a Zehra se ponovno našla na rubu mezara. Ovoga je puta Mustafa zakapao Safeta, a Zehra je plakala, da bi mu se već sljedeće zime pridružila. Bili su stvoreni jedno za drugo i smrt ih je brzo ponovno spojila. Njihovi grobovi bili su prvi na Jaovorlačkom groblju, a poslije kada su se ondje sahranjivali i katolici i pravoslavci, svi su se uvijek poklonili pred njima, kao da im odaju počast za nešto šta nisu znali staviti u riječi, već su tim činom ćuteći rekli sve.

Moj pradjed Mustafa nije bio stidljiv kao njegov ćaća; taj je ganjao žene po selu i šire pa nitko nije bio zatečen kad se rodio Nedžad – moj djedo. Koliko je Nedžad imao braće i sestara nitko nije znao sigurno reći, ali je Mustafa za nasljednika ipak izabrao njega.

Selo je tada brojilo trideset i jednu kuću, i ljudi su bili sretni u svojoj izolaciji. Nemiri koji su potresali Europu uopće nisu stizali do njih. Do Jaovorlaka nikad drum nije izgrađen, ni tad nit' kasnije. Tek kada bi stanovnici odlazili u okolna sela, koja nisu bila ni obližnja, vraćali bi se sa vijestima koje to više i nisu bile – tada su se već bile toliko naputovale usmenom predajom u kojoj su svaka usta bila karike koje su malo po malo izmijenile priču. Vijest o smrti Franza Ferdinanda došla je do nas sa dvije godine zakašnjenja, i da zapravo nitko nije shvatio šta se stvarno dogodilo. Tada ste se vi Europljani već naveliko međusobno klali. Bila je to 1916., godina kada je rođen moj otac Meho.

E, moj babo, on ti je bio svjetski čovjek. Drugačiji od svih nas – mornar. Još od malih nogu, pričala mi je moja nena Rihada, taj je vazda u potoku bio. Volio je vodu, bit će, sve šta teče i šta nekamo ide. Tako je Rihada znala da se Meho neće dugo u Jaovorlaku zadržati.

Ih, Jaovorlak je tada bio raj na zemlji! Prava mala zajednica za sebe. Zajebi ti sad ovu vašu Europsku zajednicu, gdje Grk gladuje, a Švabo se deblja. Kod nas nije vrijedilo ono "dabogda ti crkla krava", već kad je nekome u selu krava crkla, svi su mu mlijeka donosili da je taj jadnik imao više mlijeka nego mu je pokojna krava davala, a on je zauzvrat drugima jogurt pravio. A u selu su tad već živjeli svi, i Turčini i Hrvati i Srbi, Jevreji, Austrijanci i Mađari. I svi su se slagali i pomagali jedni drugima. I svi sretni bili.

Izmijenila su se carstva, kraljevi, napadali su sa istoka i zapada. U Jaovorlaku nije bilo rata, di ćeš, bolan, kad nas nije bilo ni na karti. A nikoga za rat i nije bilo briga. Samo mog babu.

Moj ti je otac, bolan, kada nije vrijeme provodio u vodi, vazda od drveta radio brodove koje bi puštao u potoku. Uvijek je smetao ženama dok su prale rublje, a nemali broj puta su u spavaćicama i gaćama nalazile jedrenjake i čamce. Tada je upoznao i moju

majku Adu pa su zajedno učestvovali u svečanim porinućima, samo šta je Ada to činila sa manje strasti.

Svi su znali da su Meho i Ada bili jedno za drugo, ali su i znali da Meho neće još dugo u selu ostati. A tako je i bilo. Nedugo nakon mog rođenja, u januaru 1931., moj je babo morao otići u armiju i, pogađaš, izabrao je mornaricu.

Rijetko je pisao, a dolazio još rjeđe, tako da sam ti ja, kao i moj Safet, odrastao uz majku. Babo mi je bio stranac koji je donosio drvene igračke. Posjeo bi nas, mene i moja dva druga Antu i Dušana, na Safetovu česmu i danima prepričavao svoje doživljaje sa mora.

Ja nisam svjetski čovjek – ako već nisi sam shvatio, sad ti kažem. Meni je Jaovorlak, njegove kuće, česma, bostan, pašnjaci i šumovita brda, bio cijeli svijet i njegove priče nisu me previše zanimale. Umjesto da u meni probude znatiželju, više su stvarale odbojnost prema ostatku svijeta koja se zadržala i do dana današnjeg. Moj drugar Ante je jedini bio oduševljen pričama mog babe i jedini je bio iskreno sretan za njegovih rijetkih posjeta. Antu je najviše zanimalo Hitler. Malo je reći da je bio opsjednut, a šta mu je moj otac gore pričao o Hitleru, tako je u Anti fascinacija njime rasla.

Jednog proljetnog dana, kao i uvijek, igrali smo se na livadi žmure, vije i nabijali krpenu loptu šta nam je napravila jedna žena iz sela. Bio je sa nama i David, kržljavi jevrejski dječak, naš vršnjak. Ante mu nije htio dodati loptu, a čak je i Dušana nagovorio da se pravi lud. Ja sam Davidu dodao loptu, šta je Antu razbjesnilo kao da ga je ujela bijesna lisica. Bili smo djeca i nitko tome nije pridavao veliku pažnju. Danas smo prijatelji, sutra neprijatelji, a onda opet prijatelji. Tako ti je to kod nas na Balkanu. Samo šta je jednog dana David otišao sa roditeljima u Englesku i više ga nikad nisam vidio, ali pamtim i danas njegove suze dok je napuštao Jaovorlak. Znao je on da ti Englezi ne mogu biti bolji od onoga šta je imao ondje. Znao je, i sigurno se nije prevario.

Brojke i slova

U Jaovorlaku nije bilo škole, ali samo zato šta nije bilo zgrade koja bi se tako zvala, ne znači da nije bilo nastave. Živjela je tada, kad sam ja bio mali deran, Helga Austrijanka sretno oženjena za Sarajliju Himzu koji su se skrili u Jaovorlak još kad su Austrijanci napuštali Bosnu. Himzo je bio nepismen, a Helga je bila nastavnica. Kako su se njih dvoje spojili to mi i danas nije jasno. Al' jasno mi je bilo jedno – kad nema kiše ili snijega, ima nastave. Helga bi svojim autoritativnim prstom i još autoritativnijim glasom posjela nas djecu pokraj česme i učila nas brojke i slova. Čak kad sam i htio pobjeći nisam mogao daleko jer je Jaovorlak bio mali pa bi me nena Rihada, također nepismena, ali zato njuha i sluha k'o u najboljeg psa tragača, znala sačekati sa vilama pa me vratiti kod zadovoljne Helge.

Helga, iako Austrijanka, odlično je baratala našim jezikom i pismom, a ako je ikada u Jaovorlaku postojao stručnjak za hrvatski, srpski ili bosanski jezik, kako li se već taj isti jezik ne zove, bila je to Austrijanka Helga. Svoga muža Himzu i moju nenu Rihadu nikada nije uspjela naučiti brojke i slova, ali nas, tadašnju djecu i budućnost Jaovorlaka jeste.

Ljeta su mi bila najgora jer tada smo imali nastavu svaki dan. Ipak, kasnije u dugim zimskim danima koja sam provodio čitajući uz svjetlost svijeće, bio sam zahvalan Helgi jer ona je poput Safeta u Jaovorlaku, postavila temelje znanja u mojoj ludoj glavi koje sam ja kasnije nadopunjavao. Osim mene, nastavu su uz drugu djecu, pohađali još i moji drugari Ante i Dušan. Šteta šta nas Helga nije podučila i rakiju peći, sada bi mi ova Dušanova lakše niz grlo klizila. Osim njih dvojice uz mene je uvijek sjedila i Rajka, kćer jedinica Nade koja je, imenu usprkos, svu nadu izgubila odmah po Rajkinom rođenju jer ju je muž Bakir ostavio čim je otkrio spol svojeg prvorodenog. Rajka je bila povučena curica jer odrastati bez oca ni u ono vrijeme nije bilo lako. Ante i Dušan su je izrugivali zbog toga, iako im se potajno sviđala. Ja joj se nikad nisam rugao, a ona se zbog toga zbližila sa mnom. A, ni brojke i slova joj nisu baš najbolje išli pa sam ja uvijek pomagao dok Helga nije gledala.

Provodili smo tako Rajka i ja sve više vremena, čak i kada oko nas nije bilo Helge sa svojim prijetećim prstom, pločom i komadom krede. Nena Rihada nas je vazda nazivala golubovima sevdalijama, a Nada nije polagala previše nade kada bi nas ugledala.

Ali zato mi i ne znajući jesmo. Kada nismo sjedili pokraj česme i slušali Helgine lekcije, povazan smo lunjali okolnim cvjetnim livadama; bosonogi trčali preko meke trave dok je sunce grijalo i tjeme, i prste, i noge, i tabane. Sve osim srca. Srca smo nevino grijali mi. Znali bi satima šetati kroz visoku travu ispunjenju žutim cvjetovima i razgovarati. Ponekad bi nas u visokoj travi sačekali Dušan i Ante i rugali nam se, ali svi smo mi potajno voljeli Rajku, a ona je voljela mene. Zbog te dječje ljubomore, Ante i Dušan ubrzo su nam se počeli pridruživali u šetnjama šumom uz potok. Nas četvoro istraživali smo okolni divlji i neistraženi svijet. Smijali se vjevericama i izmišljali tragove šumskih prikaza kako bi uplašili jedne druge da smo brzo trčali natrag u selo kod moje nene koja je pak bila stručnjak za šumske prikaze i ostale prirodne i neprirodne nečistoće. Rajka je i tada izbjegavala odlazak svojoj kući jer ju je Nada krivila zato šta je ostala sama. Rajka je patila zbog toga, ali nikada nije ozbiljno shvatila stanje u kojem joj se majka nalazila. Često je znala i prespavati kod mene. Znali bi pričati do dugo u noć sve dok se na penđeru ne bi pojavili Dušan i Ante sa svojim podrugljivim pjesmicama na račun ljubavi.

Bilo je to tada još uvijek nevina dječja ljubav, ali i početak jedne veće ljubavi koja će nastupiti kasnije. Kako su godine prolazile, Rajkina glava nije postajala puno pametnija, ali ju je zato krasila neopisiva ljepota. Kad se samo sjetim, eh moj Barte, takve ljepote se nisi mogao nagledat. I nije ona bila kao ona *ruf mi an* ljepotica koju ti tajno gledaš noću misleći da ja spavam, već prava, prirodna ljepota. Evo, i sad mi sjećanjem prolazi miris behara iz njene kose i... moram još malo ovog Dušanovog otrova trgnut... bila je najljepša i najbaksuznija djevojka Jaovorlaka. Mater joj je, kako je ova bivala sve ljepša, bila sve bolesnija i ubrzo je iz Nade iščezao i onaj zadnji tračak života. Rajka se tada preselila kod mene. Majka Ada i nena Rihada su je prihvatili kao svoju kćer, a ja poslije kao svoju ženu.

U međuvremenu Helga nije posustajala sa svojim lekcijama. Rajka, Ante, Dušan i ja dijelili smo jednu malu ploču i jedno parče krede. Teško je bilo reći koji je od nas bio najpametniji, ali ja sam se za razliku od njih najviše trudio. Ponekad i za sve četvoro. Dušanu, osim pečenja rakije, nikada matematika nije išla. Svaki rezultat bilo kojeg matematičkog zadatka njemu je završavao uvijek sa istim brojem – tri. Njemu je i dva plus dva i sto plus sto uvijek bilo tri. A ni zemljopis mu nije bio baš najjasniji. Uvijek je Srbiju crtao prevelikom, preko cijele Europe, pa i šire. Ante pak nikako nije shvaćao povijest, on je Betlehem pokraj Zagreba smještao, a Rajka je ionako bila nezainteresirana za sve osim za nas trojicu i naših šetnja po livadi. Zahvaljujući mom trudu i toj zajedničkoj ploči koju smo dijelili svi smo uvijek zaobilazili Helgine udarce šibom po dlanovima dok je većina ostale djece imale nabrekle dlanove poput neimara.

Da, da, tako ti se nekad vodila nastava. Znanje si primao i kroz uši, ali i preko šibe. Danas su neka drugačija vremena. Nastavni programi nisu manje podložni propagandi od novina ili televizije. Mali mozgovi se od početka peru kako bi služili daljnjem širenju propagande u skladu sa vizijom nekih loših ljudi koji su se popeli na vrh ostavljajući iza sebe krvave tragove koji se ne mogu izbrisati, a isto tako ih je i nemoguće pratiti. U svom lošem postojanju, oni su na žalost uspjeli postati nedodirljivi.

Bratska republika jedinstvenoga kralja

Kad je u nas počeo taj drugi svjetski rat, ja sam imao deset godina. Babo je doplovio da se pozdravi sa majkom i sinom pa otišao u partizane. Više ga nikad nismo vidjeli, a legenda kaže da je krenuo pješice u Berlin da se osobno obračuna sa Hitlerom. Stigao je samo do Une gdje se utopio. Možda je to za njega i bio najbolji kraj. Meni on nije nedostajao, rijetko je i bio sa mnom, ali mi nije bilo drago da znam da nemam oca. To je još više zblížilo Rajku i mene.

Svijet je gorio, Europa i Bosna također, a Jaovorlak se nije niti opekao. Dolazile su do nas vijesti o Japanskom napadu na Pearl Harbor, iako nitko od nas nije znao gdje je točno Japan, a Pearl Harbor još manje. Švabe su bile svuda oko nas, a bilo je tu i domobrana, ustaša, četnika. Koliko smo imali armija, ispada kao da smo sami vodili drugi svjetski rat. Ali tako ti je to kod nas uvijek bilo, ili smo imali svega viška ili ama baš ništa osim turobnih pogleda. Njima se uvijek sjetno vraćamo unatrag, kao da konstantno želimo vidjeti šta nam se to nakalemilo na leđa, a ne shvaćamo kako smo ponekad sami sebi najveći teret.

Sjećam se te zime 1942. godine kao da je jučer bila. Snijeg zimi u Jaovorlaku nije bio nikakva novost, ali te godine imali smo ga čak i za izvoz. Kao da je samo nebo bjelinom htjelo prekriti sva ta crna zgarišta oko nas. Snijeg ipak nije uspio zaustaviti tinjajuću vatru u Bosni, ali zato je nama, djeci u Jaovorlaku donio prilično sreće i zadovoljstva. Ispela mi moja mater Ada vuneni džemper i od zečjeg krzna sašila mi šubaru. Mogu ti reći da je ta topla šubara izazivala zavist kod svih dječaka u selu, uključujući i Antu i Dušana. Kod svih, samo kod jednog ne. Kod Švabe, tako smo ga zvali, iako mu je pravo ime bilo Aleksandar. Babo mu je bio u partizanima i donio mu je njemački šljem. Ali umjesto da ga mali Aleksandar spremi u vitrinu, on ga nije skidao sa glave. Uvijek se nađe barem jedan koji simpatizira okupatore.

Mali Švabo nije skidao šljem sa glave, a mi smo ga vazda snijegom gađali. A kako su se samo grude snijega od taj šljem odbijale, e to si trebao vidjet. Kao da je kovan u nekom od

berlinskih bunkera. To ti nas nije zaustavilo da malog Švabu i dalje gađamo. Pokušavao je i on nama uzvratiti, iako mu je u glavi zvonilo kao u Vatikanu nedjeljom, ali kad smo se Dušan, Ante i ja udružili ništa nam nije mogao. Eh, Bratstvo i jedinstvo na djelu i prije nego li je službeno proglašeno.

Detonacije, prelijetanje aviona, sve se to događalo blizu, ali nikada u Jaovorlaku. Za vrijeme drugog svjetskog rata u selo se doselilo mnoštvo ljudi i vjerujem kako je tadašnja populacija dosegla svoj vrhunac. Neću lagati ako ti kažem da su svi oni bili u najsigurnijem mjestu na svijetu.

Došao je i prošao taj rat. Ante i Dušan su se malo svadili, pa se malo družili sa malim švabom Aleksandrom, pa se opet mirili, ali kao šta sam ti i rekao to je bilo tako kod nas. Pobjedio je Tito i on nas je uspio trajnije pomiriti.

E, takav ti je Tito bio, u nas su ga obožavali kao da je neko mitsko biće. Bio je on pomirljiv, ali i svadljiv. Kad je stigao do Trsta, rekli mu saveznici da je taj Trst talijanski, a Tito ga pomirljivo vratio, samo da bi naši ljudi tamo poslije mogli jeftino kupovati bunde i farmerke. Nije to baš imalo smisla, ali ajd'. Ondak ga je Staljin htio u Varšavski pakt, a ovaj svadljivo odbio. Eh, odbio je on i one kojima ni vi niste rekli ne – Amere. Pa ti sad vidi kakav je on bio.

A mi? Nama je bilo dobro da bolje nije moglo biti. Počela su dolaziti i pisma, *Borba*, prodavači lubenica, prodavači svega i svačega. Dolazio je čak i cigo sa medvjedom koji je plesao. A jednog dana trebao je doći i on – najvoljeniji, a poslije i najomraženiji – Drug Tito, otac Jugoslavije.

Dolazak

Jes' ti kad čuo za pionire? Nisi, pa kako i bi kad si jedva i za Titu čuo. Tehnički, pionirovom ni ja nisam nikada postao jer toga kod Helge nije postojalo, ali se u srcu osjećam kao vječni pionir. 29. novembra bio je praznik u selu. Bio je to Dan republike, a sva su djeca bila obučena u plave kapice, Titovke, i crvene marame koje su im roditelji sašili. Pjevala su, a svinje su cvilile jer je po dobrom starom običaju Dan republike za svinje bio sudnji dan. Ja i moja Rajka, koja je bila lijepa poput raja, okačili smo zastavu o Safetovu česmu. Plavo-bijelo-crvena trobojnica sa zvijezdom petokrakom u sredini. Možda ti je poznata ta zastava iz sportskih takmičenja jer ste nam vi Holandezi bili glavne žrtve u sportskim okršajima.

Šta je? Praviš se da si je zaboravio? E, ja bolan vašu nisam.

Okačili ti Rajka i ja zastavu o česmu, a cijelo se selo ondje okupilo i pjevalo. Uto je došao i Milan Opančić, neimenovani poglavar sela. Ovo neimenovan tek tako kažem jer nije u komunizmu bilo demokracije pa da smo ga izabrali. Hvala lijepa, mi i kad smo poslije birali k'o da smo prstom u govno piknuli. Milan Opančić bio je komunista, a tako i najbogatiji, koliko to jedan seoski hohštapler može biti, ali i najglasniji u selu. Nije on bio nikakav novi Staljin, šta si se odmah uzburio? Bio je on dobar čovjek, samo malo previše nametljiv i previše se pravio pametan. Al', bolan, i ovdje ima bogatih i svi se prave pametni. Mi smo imali jednog i donekle vrijednog.

Probio se on kroz raj, popeo se na česmu i započeo govor. Kod nas su ti zime bile oštre i vjeruj mi – da je hladni vjetar tog dana barem malo jače zapuhao, učinio bi Milanu uslugu da skonča na dnu Safetove česme. Al' vjetar nije zapuhao, Milan je održao svoj govor, a poslije mnogo godina skončao kako je skončao, ali o tome ću ti poslije divaniti.

"Drugovi i drugarice", rekao je Milan glasno tako da je i pjesmu nadglasao, "Zdravo".

"Zdravo", odgovorilo mu je selo, dok su u pozadini i dalje skvičale posljednje svinje.

"Živio Drug Tito i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija!"

"Živjela!" odgovorili smo.

"Drugovi i drugarice", nastavio je teatralno Milan zadovoljno, šepureći se pred mnoštvom. "Zašto ne bismo i mi doveli našeg Druga Tita u ovo naše predivno selo?"

Među ljudima – muk. Ni svinje se više nije čulo. Da je tog dana ovaj, kako se zove, šta smo ga danas gledali na televiziji kako skače iz svemira? Ah, da, Felix. E, da je Felix tada iz svemira doskočio kraj Milana i Safetove česme mi ga ne bismo ni primijetili. Drug Tito u Jaovorlaku? Tko bi se samo tome dosjetio?

"Drugovi, jesmo za?" upita Milan sa česme.

"Jesmo", odgovorili smo uz komešanje.

"Drugovi, jesmo za?" ponovio je još glasnije Milan.

"Jesmo!"

"E, onda ću vam ga ja i dovesti", rekao je Milan i raširio ruke kao da u naručje želi primiti cijelo selo.

"Živio Milan!" uzvikivala je raja. "Živio Drug Tito!"

"Drugovi moji", nastavio je Milan, ohrabren na povik svog imena uz Titino, "ja sutra idem u Jajce i vraćam se sa Drugom Titom."

"Živio!" raja mu je uzvratila, a pjesma se vratila. Počeli su stizati prvi komadi pečene svinje, a ja i Rajka smo ti i to jeli jer iako sam ja potekao iz turčijata nisam prakticao muslimansku vjeru. Pili smo, pjevali i plesali do zore. Igrala se kola oko česme sa koje je vijorila zastava. Bio je to sretan dan za sve nas.

Nakon pet dana vratio se Milan iz Jajca sav uzbuđen. On nije bio mali čovjek; njegov obujam moglo se mirne duše uspoređivati sa oknom Safetove česme pa mu nije bilo lako pješaćiti od prvog sela kroz šumu do Jaovorlaka u kojem još uvijek nije bilo autobusne linije.

Čim je Milan ušao u selo, ljudi su pohrlili iz svojih kuća. Unatoč kiši, moglo se vidjeti da je njegovo lice bilo obliveno znojem.

"Polako, drugovi, polako", vikao je Milan više teturajući prema česmi, nego ponosito hodajući – kakvog smo ga inače bili navikli gledati. "Dajte mi vode", rekao je gotovo zapomagajući šta se baš i nije moglo često čuti u Milanovom glasu.

Kad se napio vode iz česme, Milan je stao divaniti:

"Drugovi, vidite, ja sam bio u Jajcu..."

"A gde ti je Drug Tito?" povikao je Dušan koji je baš volio Tita, a Milana puno manje.

"Polako, Dušane, polako. Vidite, Tite tamo nije bilo."

"Kako Tito nije bio u Jajcu? Pa valjda je on otale. Šta nije tamo AVNOJ?" krenuo je netko iz raje.

"Budalo!" vikne Dušan. "Tito živi u Beogradu. Tamo si trebao poć, Milane, a ne u Jajce."

"Ma htio sam ja i u Beograd krenut' pravo iz Jajca, ali nije Tito ni u Beogradu", reče Milan.

"Kako nije u Beogradu?" vikne Dušan. "Pa svi su, bre, u Beogradu."

"Tito je na Brionima."

"Na čemu?" upita Dušan.

"Dušane, na Brionima, na otocima u našem moru, gdje žive žirafe i slonovi, i majmuni."

"Čudim se da tebe nisu zvali tamo, Milane", ljutito će Dušan. "Kakve, bre, žirafe i slonovi? Pa nije Tito u Africi!"

"Ne, ne, Dušane", reče Milan i teatralno se primi za glavu. "Kao uvijek, ti ništa ne razumiješ. Brioni su nešto kao safari vikend za Tita."

"Sa Hrida šta?" upita Dušan.

"Safari, Dušane, šta ti moram sto puta objašnjavati! Tito je na odmoru."

"Ako je tako", pomirljivo će Dušan, "šta ćemo sad mi?"

"E, moji drugovi i drugarice, nemate vi vašeg Milančeta uzalud. Vidite, ja sam u Jajcu naučio kako ćemo dovesti Titu u Jaovorlak."

"Kako?" upita netko iz raje.

"Eh, kako", ponosno će i sveznalački Milan. "Vidite onu stijenu gore na brdu? Tamo iznad šume?"

"Vidimo, Milane", prijekorno će Dušan, "al' kakve to veze ima sa Titom?"

"Polako, Dušane. Jel' svi vidite stijenu?"

"Vidimo, Milane", zbunjeno će raja.

"Sve šta trebamo uraditi jest da crvenom farbom velikim slovima na stijeni napišemo TITO."

"Zašto bismo, za ime Hrista, Milane, stene farbali?"

"Zato, Dušane", ljuto će Milan, "jer ti je to kao pozivnica za njega. Svi su gradovi i sela to već napravili. Napišeš Tito na stijeni i onda ti Tito dođe", završi pobjedonosno Opančić.

"Ajmo, drugovi, šta se čeka?" oduševljeno će Dušan. "Idemo da se penjemo na stene."

"Idemo", uzvratila raja pa krene prema šumi dok se Milan probijao da bude na čelu kolone.

Popelo se do stijene i staro i mlado, i žene i djeca, psi, a čak i jedna koza je stigla za nama. Izgledali smo poput grupe slijepih putnika koja je ispala sa potpalublja Noine arke. Kad bolje razmislim, možda mi Balkanci to i jesmo – slijepi putnici na svjetskom brodu. Svi nekamo naprijed, a mi uporno u rikverc. Nego, di sam ono stao? Titova stijena...

"Mi smo Titovi, a Tito je naš", začula se pjesma slijepih putnika.

"Drugovi", vikne Opančić, ali uzalud. "Drugovi!" prodera se šta je jače mogao, a čak je i koza na momenat prestala žvakati korov. Ja sam stajao u prvom redu i za gušu me reži, ako koza u tom trenutku nije izgledala pametnije.

"Drugovi, imamo problem. Ne znam sa koje je strane najbolje da napišemo ime našeg voljenog vođe."

"Pa sa severne", reče Dušan. "Ta se najbolje vidi kad se ulazi u selo."

"Da, da", poviče raja, "sa sjeverne, nego šta. Bravo, Dušane!"

"Ček', ček', polako, drugovi", umirivao je rajdu Milan pa zapali Drinu bez filtera. "E, moj Dušane, prostodušan si kao uvijek."

"Zašto? Zašto sam ja, molit ću te lepo za objašnjenje, prostodušan?"

"Zato, Dušane, jer neće ti valjda Tito pješke hodat šumama pa će se slučajno izgubit' u prvoj, a sretno se pronać' u drugoj, a tada ako bude sreće pa grom opali posred tvoje kuće, Tito će lijepo u nebo se zagledat' pa onda vidjeti da na stijeni piše njegovo ime."

"E, pa ti si ga Milane, sad stvarno pretero", reče Dušan. "Pa neće valjda grom u moju kuću."

"Pa o tome ti pričam, Dušane. Grom će u tvoju kuću lupit' isto kao šta će Tito ovuda međede lovit'. Pa ne luta Tito šumama kao nekakva divlja zvijer. Tito vam, drugovi moji, leti."

"UUUfff", začuje se iz raje koja je sad u nevjerici promatrala Milana. "Tito leti?"

"Pa da, drugovi", znalački će on.

"A kako to, molim te lepo Opančiću, Tito leti?" zbunjeno će Dušan.

"A avionom, majku mu, a kako će?" reče Opančić.

"E, pa kad je tako", ponizno će Dušan, "Šta ti, Milane, predlažeš?"

"Ja predlažem da mu ime ispišemo na vrh stijene."

"Ja, pa ga mi iz sela nećemo ni vidjet", začulo se.

"Predlažem", konačno sam se i ja uključio u raspravu, "da Titovo ime napišemo na sve četiri strane pa smo onda sigurni."

"Tako je, tako je", začulo se ohrabrenje. "Živio Ibro!" Milan me bio ljutito pogledao šta se on toga nije prvi sjetio.

I tako smo ti mi cijelu stijenu ispisali Titovim imenom i napeto iščekivali njegov dolazak.

Isprva smo čuvali stražu. Cijeli dan i cijelu noć; netko je vazdan bio kod stijene, lutao šumama i pratio nebo. Tu i tamo neki bi avion i proletio iznad sela pa bi mu mi mahali kao brodolomci nasukani na pustom otoku. Moram priznati da su mi prijale te straže, pogotovo noćne kad je sve bilo mirno i pogotovo kad bi pao snijeg, a Jaovorlak se obukao u svečano bijelo odijelo. Baš mi fale te noći, evo sad, tako jako da bi iz kože iskočio. Znalo je biti hladnih noći, kad nisi mogao tijelo osjetiti, ali bilo je neke magije u zraku. Hodaš među

kućama Jaovorlaka, dok ti snijeg hropće pod čizmama, para izlazi iz usta, a mali svjetionici pozdravljaju sa prozora. U zraku ni muva da se čuje, a nebo prepuno zvijezda. Ima nečeg u tome kad čovjek stoji sam ispod zvijezda. Prostranstvo mogućnosti, a ti tako malen pred beskrajem – na stotine galaksija, sunčevih sustava, planeta, gradova i sela. Ali nijedno poput mog sela, nijedno poput Jaovorlaka.

Tito nije došao. Nakon nekog vremena, prestali smo i sa stražama i sa mahanjem avionima, a Milanu nije bilo lako da svima nama objasni zašto Tito nije došao.

Život u raju – dio drugi

1962. godine Rajka i ja dobili smo sina Branimira, a naša ljubav je bila na vrhuncu, da više od toga nije mogla. Imao je čast da spava u rasklimanoj drvenoj kolijevci mog djeda Mustafe. Ali čast kao čast mu i nije baš prijala. Dornjao se svaki put kad bi ga u nju stavili. Trebalo mi valjda odmah tad biti jasno kako neće taj u Jaovorlaku dugo ostat. Al' babina ljubav je babina ljubav, a ja se i sad nadam kako će se pojaviti na ovim, tu, bijelim vratima i reć': "Babo, ajmo mi nazad u Jaovorlak." Jasno je meni da će prije vrba rodit bostan, nego će se to desit, al' eto.

Šezdesete su u Jugoslaviji bile zlatne godine, sve u znaku napretka i prosperiteta za svih, a ne kao danas kad bogati više ne nose remen jer su davno prešli na tregere, a sirotinja stišće popucalu špagu koju nosi oko pasa da ne bi svijetom gologuzi hodali. Tih šezdesetih lijepo se živjelo. Svatko je imao koliko mu je trebalo, a uz malo truda mogao si imati i više. Ipak, ne previše. Imali smo zemlju, žitarice, voće i povrće, domaće životinje. Šta nam je bilo previše, to smo prodavali fabrikama i poljoprivrednim kombinatima. U selo nije došao Tito, ali su zato svake subote u koloni dolazili mali kamioni. I to prvi od pošte, pa dućan na kotačima, pa bibliobus. Čitao sam ja sve te knjige. I Ruse i Amerikance i naše domaće. Sjedio bih skoro svake noći ispod drhtave svijetlosti svijeće i čitao. Cijeli sam svijet držao u dlanovima, a da nikad Jaovorlak napustio nisam.

Dani su prolazili, a ljudi su živjeli zadovoljni i složni. Moja Rajka i ja, sa djetetom, imali smo koliko nam je trebalo. Zimnicu, ovce, krave, njivu, kuću, a i poneki dinar sa strane – da se nađe, zlu ne trebalo. Dinar je tad bio stabilan i vrijedilo je napuniti čarape, ali došlo poslije i da je sama čarapa vrijedila više od dinara. Zimi se čekalo proljeće, a ljeti jesen. Za ljetnih noći, narod se skupljao oko česme i pjevao sevdalinke. I uvijek smo se gostili, dabome. Janjci, prasci, vino i rakija, dok su se pive i sokovi za djecu hladili u česmi. Harmonike, gitare i gajde pratile su naše pjesme. Osim sevdalinki bilo je tu i partizanskih pjesama, pa i Hrvatskih i Srpskih. Slavila su se sva rođenja, tugovalo nad smrću, pilo se na

krštenjima, obrezivanjima, Uskrsima i Vaskrsima, Božićima i Kurban-bajramima, Danu mladosti i Danu JNA. Ako je ikada Bratstvo i jedinstvo postojalo, mi smo ga imali u Jaovorlaku. Nismo imali drumove, struje, tekuće vode, ali imali smo nešto važnije od toga.

No uvijek je u ljudskoj prirodi taj mali crv pohlepe i zavisti. Tako ti je jednog dana naš komunist i neimenovani načelnik Milan shvatio kako mu najveća kuća u selu, najduža njiva, sve ovce i koze nisu dovoljne pa je u selo dotjerao bijelog Fiću. Taj ti je Fiću bio ponos jugoslavenske auto industrije. Jedino je Milan bio dovoljno lud da dotjera auto tim šumskim drumovima. Kamioni su nekako prolazili, ali čak i za dobrog Fiću to je bilo previše. Bilo kako bilo, Milan je uspio u svom naumu da prvi u selo dovede auto. Parkirao ga je pored Safetove česme i tu je Fića izdahnuo. Dva spomenika u selu.

Hvalisao se Milan njime, a šta mu je drugo i preostalo, kad ga voziti nije mogao. U selu, možeš si misliti, nije bilo automehaničara. Ako ti se trebala krava oteliti, svi su u tome bili stručnjaci. Treba strizat ovce, cijelo selo dođe. Ali u kočnice, auspuhe, retrovizore i druga čudesa, nitko se u Jaovorlaku razumio nije. Pokušao je Milan preko pokretnog dućana do dijelova doći, al' džabe mu kad ih nije znao zamijeniti. Niti jedan majstor nije bio dovoljno lud da se zaputi u Jaovorlak zbog Milanovog fiće.

Ipak, taj je nepokretni auto zagolicao maštu mnogih. To ti je kao ono moje trabunjanje o zvijezdama i galaksijama. Fiću ih je golicao nevidljivim perom znatiželje. Stajao je tamo prkosno, simbol napretka, smrznut u vremenu, ali ne i otporan na njega. Prvo su dane u njemu provodili miševi. Pa miševi i mačke, a na kraju i miševi i mačke i psi. Spajao je fiću ono nespojivo u životinjskom svijetu, ali je zato ljude rastavljao. Sve je više njih, sjedeći na česmi promatrajući limenu konzervu, počeli govoriti o odlasku. Govorili su o velikim gradovima, a neki su spominjali i u Njemačku otić'. Ej, bolan, u Njemačku? Šta nije li nam ona samo život zagorčala? Ali vremena su se mijenjala, a ljudi trbuhom za kruhom postajali brzo zaboravni. Jebiga, ljudski je rod takav i nikakav moj prozivajući prst tu ništa ne može.

Sve smo češće kod česme divanili umjesto o člancima iz *Borbe*, o bijelom svijetu. Nekima je, poput mene, šum potoka, jesenja pjesma zlatnog lišća i bistra voda iz Safetove česme bila dovoljna. Drugi su sve rjeđe pili vodu iz bunara i kupovali vodu u flaši jer, kazivali su, bila je zdravija. A bilo je tu i drugih primjera. Autobus je u to vrijeme, u selo počeo dolaziti jednom tjedno i uvijek je bio zauzet isti broj mjesta. Ljudi bi odlazili po potrepštine pa se vraćali kući. Sa godinama se u autobusu iz Jaovorlaka sve teže nalazilo mjesto, a vraćao se sablasno prazan.

Nisam baš bio najsretniji gledajući u šta se selo pretvaralo, ali sam svejedno bio sretan. Imao sam dobru ženu, sina, kuću, imanje i svoje knjige. Zvijezde na nebu i dalje su bile tu. Moj je cijeli svijet bio u mom srcu. U mom srcu u srcu Bosne, u srcu Jugoslavije, u titravom i prevrtljivom srcu svijeta. Bilo kako bilo, to je bio moj život. Život u raj, sa fićom ili bez njega.

Popeo se u raj pa slomio nogu

Vremena su se mijenjala poput lišća. Prvo je bilo svježe zeleno. Bacalo je najveći hlad i pružalo utočište od vreline koja je pekla kožu. Potom je lišće postajalo zlatno, bogatilo je čula. Naposljetku je i zlato počelo venuti i otpadati. Isto se dogodilo i sa stanovnicima Jaovorlaka. Neki su išli putem Safeta i Zehre, po neke je dolazio autobus, neki su pješice kretali u potrazi za drugim životima, a i oni koju su ostali vazda su maštali o odlasku. Sam se život u selu nije puno mijenjao još od Safetovog vremena, a mi preostali dane smo i dalje provodili kao do tada. Bilo je manje ljudi koje je trebalo pozdravljati, a ljudi su se sve više počeli zatvarati u sebe, otuđivali se i postajali stranci.

Došla je zima 1982. i ljudi je u Jaovorlaku bilo duplo manje nego kad smo Titu dočekivali. Tijekom te zime otišlo je još porodica, a nove nisu dolazile da zauzmu njihovo mjesto. Povremeno su se vraćali, neki autobusom, neki vlastitim fićom, a kasnije i stojadinom. Nisu se vraćali za stalno; samo da bi se pokazali i raspirivali ljubomoru drugima kako bi učinili isto šta i oni. Najčešće im je to i polazilo za rukom.

No u proljeće, kada je selo procvjetalo, na život sam gledao sa više optimizma. Sve dok nije došlo ljeto i lubenice.

Ljeta tad nisu dolazila tako naglo i naprasno kao danas, ona su se najavljivala i mogla su se osjetiti u sve dužim i ljepšim zalazima sunca, mirisu behara i laganim Rajkinim znojenjem nakon vođenja ljubavi. Ljudi su se opet vraćali česmi i pjesmi, čak je i fićo izgledao sjajni, opran proljetnim kišama, a korov koji je odavno obujmio Sava gume ljeti bi nekontrolirano rastao. Uvijek smo se šalili kako bi bio red da Milan konačno iz komunista pređe u hipije, kad već ima cvjetni auto. Al' nije ljeto bilo samo u zabavi i pjesmi, mirisima i komarcima. Bilo je tu i teškog posla na poljima. Ti možda ne znaš kako je to raditi u polju jer je to za tebe vjerojatno obavljao netko drugi. Tu si izgubio puno, bolan, jer ako ne znaš kako se priroda rađa, umire i obnavlja – ti ne znaš baš ništa o životu.

Tog ljeta 1982., nebo je bilo plavo-zelene boje, bez ijednog oblaka da svrati, barem da kafu popije, i smiluje se našoj presušenoj zemlji. Safetova česma sve je teže podnosila teret da napoji i ono preostalo stanovništvo, a potok je postajao sve tanji, plići i kraći, poput taloga na dnu fildana. Radio sam u polju po cijele dane i uopće do večeri kući nisam dolazio. Pošta je redovito stizala subotom, *Borba* se slagala na kup koji je čekao bolje dane da bude pročitano. Dok sam tako rintao preko dana, jedini znak da je selo još uvijek čitavo bio je glas prodavača lubenica koji je svakodnevno vikao: "Evo lubeeeeeeeeeniiaaaaaaaa! Lubeniiaaaaaaaa!" Svaku večer kad bih se vraćao kući čekao bi me lijepi primjerak dotičnog ploda, dobro rashlađen u Safetovoj česmi. Sve su lubenice bile velike i slatke, bez puno dosadnih koštica, da sam se ja već počeo pitati koliko mi dinara imamo u čarapi. Jedne sam večeri provjerio čarapu, ali je stanje u njoj uvijek bilo isto. Bila je poluprazna ili polupuna, zavisno od tačke gledišta. Svaki je dan taj lubeničar dolazio, ali nisu svi bili moje sreće da ih svake večeri sa posla dočeka lubenica pa sam ja, dobričina kakva već jesam, uvečer dijelio i Dušanu i Anti i svima koji su se već našli kraj česme. A da budem iskren, dobrano sam je se već bio i zasitio.

"Nego, Ibro", upita me jedne večeri Dušan, "šta ćeš ti sve dinare u lubenice da utučeš? Nemoj pogrešno da me shvatiš", govorio je dok mu se žuti brk moćio slasnim komadom lubenice, "nisam video da ih u polju imaš, a opet kao da spavaš sa njima", reče i ispitivački me pogleda.

"To ti meni moja Rajka svaki dan priredi", rekoh ja ponosan.

"Aha, Rajka", sa podsmjehom će Dušan. "Pazi, Ibro, da ti i ova mala koštica ne zapne u grlu." Kad završi šta je imao za reći, pljućne jednu košticu koja odleti i zalijepi se za lim fiće.

"Ej, Dušane", uto vikne Milan, "pazi malo na auto."

"E, jebote sad to auto, Milane. Kao da se spremaš da ćeš ga vozit", izrugivački će Dušan, na šta je Milan zašutio, a ja se zamislio.

Dušan nije baš bio rječit, a nije bio baš ni dobar čovjek. Opet, nije bio tako loš kao rakija mu. Isto bih sad mogao reći za svoju Rajku, nakon svega. Ali tada sam se zamislio i dok je Rajka donosila nove komade lubenice, primijetio sam kako je Dušan i Ante, a i Milan požudno promatraju. Njenu plavu kosu svezanu ispod marame, stražnjicu koja se ocrtavala ispod široke haljine i grudi koje su iskakale kada bi se sagnula da pokupi kore od lubenice. A cijelo je to vrijeme Rajka pjevala svojim zavodničkim glasom, kao da je bila svjesna tih muških pogleda. Svjesna, sretna i zadovoljna.

Sljedećeg dana šejtan mi nije davao mira. Šejtanska posla je nabolje ostaviti šejtanu, ali meni kao da su rogovi počeli rasti pa sam tako i ja mogao biti šejtan. Da stvar bude bolja, stvarno sam u rukama imao vile, trudio se usredotočiti na sijeno, polje, krave, ovce. Ali ne znam ako su vile bile u pitanju, šejtan nikako da me pusti. Kao da mi je kroz dršku vila žuljao dlanove. Borio sam se sa sobom, i sa vilama i sijenom, ali Rajka mi nikako, vještica, nije silazila sa uma, kad u pozadini začuh poznati glas.

"Lubeniiceeeee!" začulo se samo jednom, a onda muk.

Ma kog đavla, pomislih, taj lubeničar opet radi u selu, ni ja više lubenice nisam mogao jesti.

Ponovno sam zagrabio vilama sijeno očekujući novi prodorni povik, ali taj više nije stizao. Stao sam dok je sunce pržilo mi tjeme i zemlju poda mnom. Kao da pakao sa neba dolazi, a šejtan odvrnuo sunce na najjače. Stajao sam tako još neko vrijeme i osluškivao, ali novog povika nije bilo.

"Ibro, je li ti dobro?" upitao me Dušan sa svog polja. Samo sam ga pogledao i nisam vidio zabrinutost na njegovom licu. Njegov brk posprdno je poigravao kao da ustima svira harmoniku.

"E, neš' me valjda ti zajebavat", rekoh više onako za sebe, da me Dušan ne čuje i krenuo sa vilama ka selu. Nadao sam se čuti novi lubeničarev uzvik, molio sam se da ponovno čujem taj dosadan glas kako viče *lubeeeeniiiiiceeee*. Al' selo je bilo nijemo, kao

da je šejtan, kad se već krenuo poigravati, okrenuo zvuk na minimum. Nije se čulo ništa, osim mog teškog disanja. A da nisam samo ja teško disao, uvjerio sam se uskoro.

Zašao sam ti ja u selo koje je bilo sablasno prazno jer su svi bili u poljima ili na potoku. Pa kome ovaj uopće prodaje te lubenice? Drhtava izmaglica vrućine bila je jedini prolaznik kroz selo. I drhtavi ja sa vilama poput neke radio antene koja hvata loše frekvencije. I uzdisaji. Pa još uzdaha. Iz pravca moje kuće.

Ući ili ne ući, pitao sam se. Ako je bila istina u šta sam sumnjao, prodavač lubenica ulazi i izlazi bez prestanka, mamicu mu hohštaplersku. Jebem li ga u sve koštice koje su mi u grlu zapele, opusjem u sebi i krenem prema kući.

A u kući na stolu – lubenica. Lijepi primjerak; velika poput zelenog mjeseca šta se čudom našao na mom stolu. Sigurno je i slasna bila, ali to nisam nikada saznao jer sam je vilama probo. Vile su zaglavile u lubenicu tako da nisam uspio probosti i lubeničara pa završiti u Zenici svirajući *blues*.

Kad sam ušao u sobu, Rajka je vrisnula. Ni dan danas nisam siguran da li zbog orgazma ili šoka, a lubeničar je ubrzavao ne bi li i on dostigao Rajkinu histeričnu ekstazu. Nije postigao ništa jer sam ga mlatnuo lubenicom, koja je bila zakačena za vile, pravo u tu njegovu bundevastu glavu.

"Ibro! Nemoj! Stani!" viknula je Rajka onako gola i po prvi puta u životu od tog mi se prizora zacrnilo pred očima. Kao da sam je gledao kroz mreću satkanu od mržnje, ljubavi, boli i razočaranja. U toj sam borbi ostao poražen, utrnuo i nijem. Sam u svemiru, sam na svijetu, sam u Jaovorlaku, sam u svojoj spavaćoj sobi sa Rajkom i onesviještenim lubeničarem. Meho mu je ime bilo, poslije sam saznao, ali tad mi ime nije ništa značilo. U tom trenutku ništa mi i ne bi značilo ni više ni manje. Kao da se popneš na vrh svijeta i slomiš nogu. Jebeš pogled sa vrha planine ako se ne možeš vratiti dolje. Preostaje ti jedino bolno kotrljanje po kamenju i to je, neko vrijeme, bila moja daljnja patnja.

Rajka je već isti dan napustila selo sa Mehom, a sa njima je iskoristivši priliku pošao i Branimir, koji je prvi puta napustio Jaovorlak. Dok je sjedio na kolima među svim tim

lubenicama, gledao je selo sa sjajem u očima. Bio je sretan šta odlazi, nižući u svojoj mašti neke nove svjetove koje je valjalo upoznati. Taj isti sjaj viđao sam i poslije, za vrijeme njegovih rijetkih i kratkih posjeta. Volio je on Jaovorlak na svoj način, ali ga je još više volio napuštati.

Rajka se više nikada nije vratila i ta spoznaja kao da mi uvijek iznova slama srce. Ne znam šta je to sa mojim srcem, valjda se može slomiti i hiljadu puta, a da se nikada u potpunosti ne razbije. Nije trebalo biti ovako, Rajka i ja smo trebali zajedno dočekati smrt, a ne ja ovdje, a ona tko zna gdje. Možda se sada nalazi na nekom polju lubenica i možda je sretna. Volio bih da je sretna, iako njezina sreća meni nesreću donosi. Neka plačemo zajedno, svaki na svojoj strani svijeta. Svatko sa svojim suzama. Njezine su slatke i blještave, a moje gorke i bez sjaja.

"Prohujalo" sa "zameo ih vjetar"

Dolazak osamdesetih Jaovorlak nije dočekaao kao nekakvu vijest jer su promjene tamo bile rijetke. Branimir je izučio zanat za automehaničara u Sarajevu, na veliku Milanovu radost, ali se nije sa diplomom vratio u Jaovorlak popraviti fiću. Otišao je u Zürich popravljati Mercedese, dok se fićo i dalje borio i gubio bitku sa korovom. Više nikome čak nije bio ni simpatičan. Ljudi su odlazili iz sela i više se nikada nisu vraćali. Nije to imalo puno veze sa fićom, bilo je to nešto u ljudima samima. U novinama su viđali slike nebodera od stakla, velikih automobila, *walkmana*, video-rekordera. Nevidljivi, ali ipak snažni reflektori zapada uspjeli su blještavi svjetlosni snop probiti do Jaovorlaka. Ali ni iz Jaovorlaka nije bilo tako lako otići. Autobus je dolazio rijetko, samo kada je netko iz vanjskog svijeta dolazio u selo. To se događalo skoro pa nikada.

Svi su još bili pod dojmom 1980. godine, početka raspadajuće dekade, kada je umro Drug Tito. Tada je bio samo Drug Tito, a danas je gotovo mitsko biće. Zločinac i pravednik, ženomrzac i ženoljubac, diktator i demokrata, živ i mrtav, Rus i Hrvat, Srbin i Jugoslaven. Svašta tom Titu danas prišivaju, a sve šta je čovjek zaista bio, bio je nesvrstan. Na Titovom se sprovodu skupilo hiljade ljudi i svi su ga oplakivali.

Desetljeće i pol nakon toga opet smo imali velike sprovode, samo šta su na tim sprovodima mnoštvo činili pokojnici. Šačica ožalošćenih ispraćala je dugačke kolone lijesova. Šta ćeš, u zemlji koja je bila željna krvi nicala su jedino nova groblja i masovne grobnice.

Skupljalo se sredinom osamdesetih puno raje kod Safetove česme. Svi sa onim Borovo najlonskim kesama sa slikom mrava. Kese su bile do vrha pune hrane i ostalih potrepština tako da su ti mravi više ličili na buba-švabe. Prostrli oni deke i ćilime po livadi i čekali autobus koji nikako da dođe. A u nas ti je običaj da kada netko odlazi, mi ga polijemo punom kofom vode za sreću. I tako ti je to bilo svakoga dana. Pola je sela čekalo autobus dok je druga polovica stajala u redu pokraj bunara ne bi li po starom dobrom običaju prolili

kofu vode za sreću. Nitko međusobno o tome nije puno razgovarao, ali red je red, i običaji su tu kako bismo ih poštivali. Jadna zemlja nije se mogla toliko vode napit' pa se livada pretvorila u blatnu kaljužu. Sjećam se jednom, bila je već kasna jesen, negdje oko Dana republike. Autobus nije dolazio već tri sedmice i buba-švabe su se ponovno pretvorile u slatke mrave jer su vrećice bile prazne. Raja je i dalje čekala, osluškujući iz šume svaki neprirodni zvuk nadajući se zvuku motora.

Prvi je izašao Ante i vodom zalio Ismeta koji se već nećkao da li da odustane ili da i dalje čeka.

"Jebem li ti, Ante, sve po spisku", vikao je Ismet i trčao za Antom.

"Ismete, bolan, stani. To ti je za sreću."

"Ma jebala vas sreća kad već mjesec dana čekam autobus. Prije će se zemlja otvorit' i uzeti me nego šta ću ja k'o gospodin čovjek da se odvezem iz ove vukojebine."

"Ma jel' ti znaš, Ismete, da u Americi ima i vlak koji ide ispod zemlje?" upita ga Ante ne bi li ga primirio.

"Jel' ti to mene, Ante, opet zajebavaš?" ljutito će Ismet dok mu se gusti crni brk nervozno poigravao kao da pleše kolo.

"Ne bi ja, Ismete, majke mi", reče Ante.

"Vidiš ti, bolan Ante, u Americi i vlakovi ispod zemlje voze, imaju avione sa kojima i na Mjesec moš' otić', a mi ovdje u Bosni ni autobus nemamo."

"Ne znate vi, drugovi", uključih se i ja u raspravu, "šta vi imate i šta želite napustiti. Ovaj mir, ova priroda i ova sloboda nisu vrijedni svih tih para koje Ameri imaju ili nemaju."

"E jes' i ti bolan, Ibro, prolupo", reče mi Ismet. "Ameri pa da poput nas jugovića žive na kredit."

"Da, da, moj Ismete", nastavim ja. "I njima inflacija ne pojede sve kamate kao nama, već oni uredno vrata svaki dinar."

"Dolar", ubaci se Ante.

"Molim?" rekoh.

"Ibro", reče mi Ante, "kad se već praviš pametan morao bi znati kako su u Americi dolari, a ne dinari."

"Ma dobro", rekoš isprovocirano. "Pare su pare."

"E vidiš, Ibro, tu se grdno varaš. Nisu sve pare iste."

"Znam, znam", rekoš. "Imao sam i ja pune čarape novčanica pa je na kraju ispalo da su čarape vrednije od sadržaja u njima."

"Eto, vidiš šta ti ja pričam", nastavi Ismet. "I zato treba otić' odavle, dat' petama vjetra i zauvijek zaboraviti ovu već od svih zaboravljenu zemlju."

"Ja je nikada neću zaboraviti", rekoš prkosno.

"E ja, vala, 'oću i idem sad čekat' autobus."

"Sretan ti put", rekoš i zalih ga kofom vode na šta me on samo ljutito pogledao, ali nije više ništa rekao.

"I samo da znaš", nastavim prkosno. "Prije će Ameri doći u Jaovorlak nego šta ćeš ti Amerike vidit'."

I bio sam u pravu. Ismet je bio inatljiv i prkosan. Stajao je tako, i danju i noću, vani na zimi i čekao autobus. Bio je promrzao i mokar, šta od snijega i kiše, šta od vode za sreću. I tako negdje pred Božić, Ismet umre od upale pluća dva dana prije nego li je došao autobus. U autobusu je jedini putnik bio Branimir koji je odlučio Novu godinu dočekati sa mnom.

Ismeta smo sahranili i na grob položili crtež Kipa slobode. Nek' ga barem vidi iz svoje zemljane postelje, kad već nije uspio za života.

Tu novu 1986. godinu Branimir i ja smo dočekali u akšamluku. Nije tu bilo nikakvog pretjeranog veselja, već više uzaludne rasprave začinjene rakijom.

Branimir me na silu htio odvesti iz Jaovorlaka, ako ne u Zürich, onda makar u Sarajevo. On se u međuvremenu i oženio, i zbog toga sam bio i sretan i bijesan istovremeno jer sam to saznao tek tako kao u nekom usputnom razgovoru.

"Babo", govorio je Branimir dok je suha usta moćio Dušanovom rakijom. "Nije više ovo za tebe. Taj neprekidni rad u polju, život bez vode, struje, telefona."

"Vodu imam", rekoš prkosno.

"Da, iz česme..." cinično će Branimir.

"Šta joj fali? I ti si odrastao na njoj i jel' imaš možda kakvih problema?"

"A struja?"

"Šta će mi struja?" ljutito ga upitam i lupim šakom o stol.

"Dobro, dobro ne treba ti struja, ali, babo, odi sa mnom u Zürich da barem upoznaš moju ženu. Puno sam joj pričao o tebi."

"Kako ti pričaš o meni, žena će pomisliti kako za svekra ima Krapinskog čovjeka, a ne Bosanca Ibru. Dovedi ti nju sine ovdje, u Jaovorlak, pripremit ću joj doček dostojan kraljice."

"Kako ću je, babo, ovdje dovest'?"

"A kako si ti došao, sine moj?"

"Autobusom."

"Pa eto."

"Ali nije ovo mjesto za mladu ženu i našu djecu kad se jednom odlučimo."

"Jok, vala, ti si se odma' odrastao rodio."

"Nemoj, babo, tako. I mama je otišla..."

"Misliš da to nisam primijetio? Svaki dan me sve u ovoj kući, uključujući i tebe, na nju podsjeća. A ni ti se nisi previše bunio kad si odlazio. Odrastao si i uspio si u svom životu i vjeruj mi kako nitko od mene sretniji nije. Sve sam ti dao i sve ću ti želje ispuniti. Ti si moja krv, moj ponos, moj sin jedinac. Al' molim te, nemoj me tražiti nešto šta ti ja ne mogu dati."

"E babo, babo", reče Branimir već dobrano omamljen od Dušanove rakije pa me zagrlji, "Onda ću ja svoju obitelj morati dovesti ovdje."

Kad je došla ponoć, Branimir i ja smo prošli cijelo selo i svima čestitali. Bio sam pijan i cijeli je Jaovorlak sutra pričao o meni, al' nije me bilo briga. Ja sam svima ponosno pokazivao svoga sina i želio da svima 1986. godina bude jednako sretna. Nažalost, želja mi

se nije ispunila. Bilo je i u narednim godinama sreće, ali i crnim metastazama načelih tragedija, raskola i krvi u potocima.

Sve je počelo tipično zapadnjački – trgovinom. U nas taj je pojam još uvijek značio kombi-trgovinu. Odjedared si u njemu mogao pronaći više istih stvari samo od različitih proizvođača. U mojoj je kući so vazda bila so i to ona iz Tuzle, a ne iz Italije. Čokolada na Seku, a ne neku nepoznatu iz Njemačke ili Švicarske koju mi je Branimir donio, kao da sam ja željan slatkog. Kafu najbolje rade Bosanci i svi se ostali samo trude postići takav nivo, al' nije samo u tome bio problem – onaj koga svrbi čarapa, on će je isprazniti ovako ili onako. I štampa je dolazila drugačija. Više nije dolazila *Borba* već troje novina. *Večernji list* koje je Ante upijao i stidljivo sa njima prao prozore da bi nakon toga bili još muljaviji. Muljave novine, pa ni prozori ne mogu biti čisti. *Dnevni avaz* kojeg sam morao kupovati jer ničeg drugog nije niti bilo, a od njega su i muhe i komarci bježali kao da je riječ o otrovu, te ćirilčne *Večernje novosti* za Dušana. Novine čiji je sadržaj bio veći bučkuriš od onog koji se nalazio u Dušanovoj rakiji. Sa nacionalnim novinama počeo se buditi i nacionalni identitet, prvo kod Dušana koji je počeo koristiti *bre* iako ga je prije rijetko koristio. Sad ga je, bolan, upotrebljav'o u svakoj prilici: "*Gde si, bre, lbro, šta radiš, bre, ovako rano, šta si se, bre, nešto zavadio?*" Tako ti je pričao na početku *bre*-ere, a poslije je po vazda ponavljao jedno te isto pitanje: "*Ko nas, bre, zavadi?*"

Ante je pak išao u druge krajnosti. Taj je koristio ijekavicu i gdje treba i gdje ne treba. Nemoj sada pomisliti kako sam ja nekakav lingvist, samo sa Helginom školom pa sad solim pamet, i to samo Tuzlanskom solju, o materinjem jeziku, kako god se on sad nazivao jer imamo četiri naziva za isti jezik, ali znam da mesnica nije *mijesnica*, da je avion brate avion, a ne *zrakoplov, zrakomlat* iliti *vazduhoplov*.

Al' eto selo je barem prividno živnulo sa tim novim nacionalnim identitetima. Više se nije toliko razmišljalo o odlasku. Oni koji su to ipak činili, odlazili su uglavnom mokri do kože jer niti jedna nacija nije mogla stati ispred starih običaja.

Dobar dio sela prestao je jesti svinjetinu. Sad su tek postali muslimani, neki su se i zorom klanjali ka istoku. Ante je slavio Božić, a Dušan više nije slavio sa njim, već dvije sedmice poslije. Ja sam im obojici čestitao na dan koji su oni odabrali za svoj praznik. Red je red, i običaji su običaji ma koliko god oni isti bili. Ako se slave na različite dane, ja ću ih dvaput čestitati. 1988. godinu, Dušan i još neki dočekali su sa dvije sedmice zakašnjenja pa ih je ostatak sela iz zajebancije zvao zaostalima. Čak smo za pravoslavnog Djeda Mraza govorili kako sigurno dolazi autobusom u Jaovorlak jer vječito kasni.

Šalu na stranu, koliko god to sada smiješno zvuči, tada nije bilo jer ako je postojalo Bratstvo i jedinstvo, zašto su braća postala komšije, pa poznanici, a jedinstveni su se praznici slavili na različite dane? I zašto smo se Ante, Dušan i ja sve slabije razumjeli?

Jedne ljetne subote, mislim da je to bila baš sredina jula, kada sve buja od živosti, sjedili smo na popodnevnom suncu pokraj Safetove česme Dušan, Ante i ja ispijajući pivo. Svaki sa svojim novinama pokraj pивske flaše. Nekada su sva tri primjerka novina bila ista i lakše smo komentirali članke, ali to više nije bilo tako. Sjedili smo na suncu i pokušavali započeti razgovor, ali kako više nismo čitali iste novine, bilo je teško započeti bilo kakvu raspravu.

Pogledam u nebo kako bi po visini sunca zaključio koliko je sati i ugledam gore visoko avion kako bezbrižno leti ostavljajući na čisto plavom nebu bijelu brazdu.

"Gle avion", rekoh više nesvjesno kako bi prekinuo neugodnu tišinu.

"Gle zrakoplov", reče Ante.

"Vidi, bre, vazduhoplov, jebate", reče Dušan.

"Tko zna gdje oni putuju?" upita se Ante.

"Šta dalje to bolje od ove vukojebine, bre", reče Dušan.

"A šta ti to ovdje fali?" upitam nervozno.

"Lakše ću ti, bre, nabrojati šta mi sve ne fali. Nismo mi k'o vi da nam je sve dobro osim svinjetine", reče Dušan i nasmije se više podlo nego veselo.

"Pusti ga, Ibro, vidiš da glagolja bedastoće", reče Ante.

"Šta, bolan, radi?" upitam zbunjeno.

"Glagolja bedastoće", smireno ponovi Ante.

"A i ti ga, bre, Ante pričaš gluposti i kerefeke."

"Kaj je Dušan rekel?" upita me Ante.

"Ne razumijem", rekoh iskreno.

"Kak sad pak ne razmiš? Kaj sad tu pak ima za nerazmit?"

"Ovaj Ante govori k'o da mu je dupe puno peska, bre. Kad ga lupim ovom levicom ima da odleti preko onog vazduhoplova."

"Zrakoplova. Kaže se zrakoplova", nervozno će Ante. "I da znaš, Dušane, kak je nepristojno prekidati nečiji govor."

"Jebote, pa vi ste poludjeli", rekoh.

"Kaže se poludeli", ispravi me Dušan.

"Ne, Ibro je dobro rekel. Poludjeti, reče se poludjeti."

"Ama prijatelji, komšije", započnem ja.

"Susjedi", ispravi me Ante.

"Komšije", podrži me Dušan.

"Šta se, do đavola, događa?" viknem.

"Št0 se, k vragu, događa", ispravi me Ante.

"Jes, jes šta se, do đavola, dobro je reko", reče Dušan.

"Ma jebo vas i vrag i đavao", viknem.

"Jes, k'o da je taj tvoj šejtan dobar", prekine me Dušan.

"Ama i šejtan vas jebo! Jel' vi sebe čujete šta divanite?"

"Čujemo, ali se ne razumijemo", obojica će u isti glas samo šta je Dušan izostavio ono *ij* u riječi razumijem – on je pak razumeo.

Znam da ti je sada sve ovo šta ti pričam još manje jasno jer ti, prijatelju, ni ne znaš moj jezik, ali stvar je samo u nijansama koje su svima jasne, a opet svi se toliko trudimo da se ne razumijemo.

"Ja odoh sad", prvi će Ante. "Ova piva mi više ne paše. Zovi me kad u bunaru budeš hladio Ožujsko."

"To sranje neće u moj bunar", ljutito će Dušan. "Samo Jelen može u bunar."

"Šta fali Sarajevskom? Pa to godinama pijemo", upitam i dalje zbunjen.

"Od kad balije znaju pivo radit'?" ljutito će Dušan i ode na suprotnu stranu od Ante.

Tako sam ti ja ostao sjediti sam sa pola gajbe piva. Ali nije ni meni više bilo do alkohola. Nije mi u tom trenutku bilo ni do života, vjeruj mi.

Mi kao da nismo znali kada stati pa smo odjednom počeli iste stvari različito zvati, pričati isti jezik na tri načina. Umjesto da smo bili ponosni na svoje sličnosti, stalno smo tražili razlike jer gdje ima jednakosti tu bi čak i sloga mogla zavladata, a to izgleda više nikome nije u interesu. I gdje je sad tu Bratstvo i jedinstvo? Prohujalo je sa vihorom ili kako bi me Ante sad ispravio – zameo ih vjetar, u tri pičke ili pizde materine. Sasvim je svejedno.

Zvijezda padalica koja ne ispunjava želje

Gdje ima krize ima i kriminala. Tako ti je to, prijatelju moj. Samo šta je kod nas prvo došla kriza pa kriminal, a kod vas je kriminal kumovao ovoj svjetskoj krizi. Mene ta kriza uopće ne brine. Pa mi Balkanci živimo u krizi od svog rođenja. Evo, pogledaj samo Grke. Šta se ti sada odmah križaš na spomen Grčke, k'o da ste vi nešto bolji? Neki dan sam pročitao kako Bosna nije ispunila uvijete niti za smak svijeta i šta onda? Opet smo živi i smijemo se dok vi umirete od brige za vlastitim ušteđevinama. Nisam primijetio da na grobljima imate banke.

Bilo kako bilo, mene *danas* baš previše i ne zanima. Mene zanima *jučer* jer jučer se sve bitno izdogađalo, *jučer* je za razliku od današnje kiše, sunce sjalo.

Bila je to 1990. godina kada su i posljednje crvene zastave u Jugoslaviji pale i kada su uvenuli crveni makovi. Srp je otupio, a čekić je zamijenila puška. Umjesto zvijezde dobili smo planinu, šahovnicu, ljiljane, sunce i ćirilčne križeve. Toliko simbola za samo jednu zvijezdu koja je pala, a da se nikome time nije želja ispunila.

Isprva, dok je pad zvijezde još imao svjež trag, svi su mislili kako je upravo to ono šta su željeli, da bi poslije shvatili kako je obična laž da zvijezda padalica ispunjava želje. Tamo više nema sreće, već samo čemer i jad. Narodi bivše Jugoslavije sretni su jedino ako je neki drugi narod iz te iste bivše Jugoslavije nesretan. Nigdje ne postoji toliko sličnosti koje uporno tjeraju da se još više traže razlike i nigdje suze jednog ne mogu toliko usrećiti drugog.

Tako je bilo te godine, kada su počeli i problemi. Autobus više nije dolazio i ljudi su, šta iz želje šta zbog straha, na ovaj ili onaj način, napuštali Jaovorlak koji je spao na svega 24 stanovnika. Kombi-trgovina više nije dolazio redovito i informacije smo primali na kapaljku. Primao sam tu i tamo poneko pismo od zabrinutog Branimira i odgovarao sam mu kako ovdje nema nikakvog rata, iako nisam bio siguran je li on ta pisma ikada primio.

Pad komunizma najviše je pogodio Milana. On to nije htio prihvatiti ama baš nikako. Ubrzo su ga prestali zvati na sastanke komiteta, iako nam se on pravdao kako tobože ima previše posla oko vođenja sela da bi išao slušati komunističke probleme Zagreba, Sarajeva ili Beograda. E, jes je taj Milan bio premazan svim mastima, tek sada to shvaćam.

Sa dolaskom novih državnih simbola pojavili su se i novi dinari. Oš' hrvatski, oš' srpski koji su i dalje bili kao jugoslavenski, oš' bosanski. Žalosno je bilo samo šta im je sama vrijednost bila mizerna. Kako je kombi-trgovina dolazio sve rjeđe, kad je bio u selu nitko od nas nije štedio. Kupovalo se sve od kafe, šećera u kocki, brašna, ulja i svega ostaloga. Vlasnik trgovine, Mujo iz Doboja, nije mario čijim se dinarima plaća, važno mu je bilo samo da postigne pravu cijenu. Mislim kako je još jedino on primao jugoslavenske dinare koji su se upotrebljavali sve manje i manje, a vrijednost im je bila još gora od upotrebljivosti.

Tim starim jugoslavenskim dinarima trgovao je još jedino Milan. Kad god bi se Mujo iz Doboja mukom probio do sela, Milan je bio prvi u redu da za sebe izabere najbolje i najjeftinije. Zima 1993. godine bila je iznimno hladna i oskudna, a isto se moglo reći i za kombi-trgovinu. Mujo je bulazio nešto o bratoubilačkom ratu, krvi, Srbima, Hrvatima, Muslimanima. Novine više nisu dolazile i zapravo je on bio jedini izvor informacija iz okolnog svijeta.

Kao po starom dobrom običaju, Milan je uvijek prvi ulazio u kombi, ali svaki put bi izlazio sa sve manje kupljenih stvari. "Jebem te u taj tvoj biznis kad ne primaš moje pare", ljutito je viknuo i izašao van samo sa dvije konzerve sardina.

Snijeg je padao i gusto sivilo neba kao da se spustilo u Milanove oči.

"Ne boj se, bre, Milanče ja ću ti zameniti pare", rekao je Dušan sa pohlepnim izrazom lica.

Negdje istovremeno kada je započela Milanova agonija, počela je i Dušanova – koji je uvijek bio najsiromašniji – rapsodija sa najviše namirnica. Dušan je od svoje djece koja su tada već živjela u Beogradu redovito dobivao Jugoslavenske dinare, a oni su vrijedili manje i od bosanskih i od hrvatskih. Onda ih je on mijenjao jedan za jedan sa Milanom koji nikako

nije prihvaćao druge dinare doli jugoslavenskih, a bio je pun i Njemačkih maraka koje su mu slala djeca iz Njemačke, ali on je za marke mario manje nego za Hrvatske ili Bosanske dinare. I tako je Milan, i ne shvaćajući koliko si štetu radi, promijenio sve svoje Njemačke marke za gotovo bezvrijedne jugoslavenske dinare.

"Ne vrijedi, Dušane", rekao je Milan dok se udaljavao od kombija, koraka teškog da bi čovjek pomislio kako se u tim sardinama nalazi pola Jadranskoga mora. "Nemam više ništa za promijeniti", reče tužno Milan.

"Nemoj tako, bre Milanče, svom drugaru, kao da ja uvek od tebe nešto tražim. Evo, ja ti dam pare, a ti meni fiću."

"Ne dam fiću, ne dam", ljutito uzvikne Milan kao da je sam Lenjin na fići gume pumpao.

"Kako 'oćeš, bre", ravnodušno će Dušan, "al' nemoj meni na vrata lupati kad i zadnju kosku sa tih sardina posisaš."

"Ne dam fiću. Nikada", ponovi Milan dok su mu teške i hladne suze tekle niz nekada mramorne i tvrde komunističke obraze. "Imam kuću", naposljetku reče kroz jecaje.

"Imam i ja", ponosno će, ali ipak zainteresirano Dušan.

"Moja je bolja."

"A moje su pare jugoslavenske."

"Dobro, evo ti kuća."

"Dobro", reče tobože ravnodušno Dušan. "Evo, stani sad opet tu u red ispred mene i uzmi si šta želiš, a ja ću da ti platim. Onda ćeš ti da mi daš ključeve od te tvoje kućerine."

"Nemoj si, Milane, to radit'", uzviknem. "Pa ljudi šta se sa svima događa?"

"Ti se bre, balija, ne mešaj", ljutito će Dušan.

"Komunizam je pao", sa podsmijehom će Ante koji se po prvi puta u nekoliko godina složio sa Dušanom. "Ovo je zapadnjački kapitalizam, a Milan je dobio što je i zaslužio. Šteta samo što ne želi uzeti i moje hrde", nastavi Ante.

Izašao je Milan na kraju sa punim naramkom namirnica, ali više nije imao kamo sa njima pa ih je stavio u fiću.

"Hodi, Milane, kod mene", rekao sam mu tu večer. "Zima je. Ne možeš spavati u fići."

"Šta ti misliš da je meni potrebna pomoć?" ljutito me upitao. "Kao da ja nemam gdje. Zaboravljaš sa kim razgovaraš. Moji drugovi iz komiteta samo šta nisu stigli po mene i onda ću otići, i to u stilu, sa Yugo Floridom, a ne sa fićom. *Budi se istok i zapad, budi se sjever i jug*", zapjevao je Milan i zaputio se prema šumi u odijelu koje je više ličilo na dronjke nego na skupa Varteksova koja je nekada nosio.

Te noći snijeg je padao, a avioni su letjeli nisko kao da su nešto tražili. Tada to još nismo znali, ali to je bila istina. Tražili su bilo šta nastanjeno samo kako bi iz sebe izbacili svoj smrtonosni teret. U neko gluho doba noći, mislim da je bilo oko jedan iza ponoći, izašao sam prošetati. Na nebu su se i dalje čuli zlokobni zvukovi aviona. Rat nam je doslovno bjesnio u komšiluku, a mi to nismo niti primijetili. Jedna od prednosti Jaovorlaka bila je i ta šta si mogao noću normalno prošetati kroz selo, a ne bojati se snajperista i ostale smrtonosne gamadi. Iako Jaovorlak tu noć nije bio otporan na smrt.

Cijelo je selo bilo bijelo. Zrak je bio prepun bijelih pahulja koje si mogao osjetiti u plućima. Hodao sam kroz noć i moja se razmišljanja nisu razlikovala od svakidašnjih sve dok nisam došao do groblja. To posljednje počivalište mojih predaka i suseljana nije bilo odvojeno i ograđeno ili oku skriveno šumom, kao u gradovima gdje ljudi ne vole vidjeti takva mjesta. Kao da će im i sam podsjetnik na smrt uništiti život, iako smo upravo zbog toga rođeni. Svi mi putujemo kroz vrijeme i ne treba biti fizičar za takvu sposobnost, ali putovanje kroz vrijeme ima svoju cijenu, a ona se plaća u težim koracima, bolovima i sve izraženijim borama. Ja svoj danak vremenu uredno plaćam i više nisam onako poletan kao nekada, ali sa ponosom mogu tvrditi kako je moje putovanje imalo samo jednu stanicu – Jaovorlak. To sam mislio još tada dok nisam znao da ovo mjesto uopće postoji na mapi svijeta.

Koračao sam grobljem iza sebe ostavljajući tragove u snijegu. Groblja jesu mjesta prepuna tragova, ali ne ovih mojih čizama. To su tek tragovi u snježnoj noći, a osjećaji... Eh, oni grizu, grebu, kopaju, ostavljaju brazde i godove na drvu života koje ljulja nemirni vjetar sjete i uspomena. Rajka. Da li je i njoj večeras zapela koštica u grlu kao šta je meni zapela tog vrelog ljetnog dana našeg rastanka i nikako da je progutam. Potajno se nadam, kao šta se i Alija nadala da će Mehmed zapravo poželjeti nju, a ne njenu pitu.

Krenuo sam sa groblja ne očekujući ikoga susresti. Ali snježne su noći varljive. Selo je spavalo ili se skrivalo. Vidjelo se to po nedostatku odsjaja vatre ili petrolejskih lampi – svi su prozori bili tamni, crni kao da skrivaju tajne. Bojali su se ljudi tih zvukova aviona, detonacija koje nisu uvijek niti tako daleko bile. Bojali su se nedolaska trgovine, autobusa i pošte. Bojali su se novih jezika, valuta, naroda. Ljudi su ponekad smiješni, ali činjenica je da se ljudi najviše plaše samih ljudi.

Prehodaо sam tako cijelo selo, napravio krug oko njega i da nije toliko sniježilo, netko bi iz zraka bio mogao vidjeti tamnu i isprekidanu liniju mojih tragova, kao mapu svijeta gdje je isprekidanom linijom bilo iscrtano Kolumbovo putovanje u Ameriku. Ja nisam tu večer otkrio Ameriku niti ikakav novi svijet, ali sam zato otkrio propast jednog starog svijeta.

Došao sam do Safetove česme i fiće koji je spavao svoj dugogodišnji san, prekriven snježnim pokrivačem. Ali fićo nije spavao sam. Ni sam ne znam zašto sam se uputio prema fići kad mi je kuća bila bliže i pucketanje tople vatre privlačnije, ali znatiželja mi nije davala mira. Kad sam otvorio vrata, u njemu sam ugledao Milana. Smrznutog, uspavanog i nasmiješenog. "Milane", rekoх u namjeri da ga probudim i odgovorim od bilokakve ludosti koju je namjeravao učiniti. "Milane", ponovim. "Jarane, šta si zaspao u fići?" upitam iako mi se odgovor nalazio pred očima. Kao kad gledaš u šumu, a drveta ne vidiš. "Milane", rekoх tiše, nježnije. "O Milane, Milane..."

Dodirnuo sam ga, ali on više nije spavao. Bio je leden poput lima fiće. Milan, samoprozvani načelnik sela, najbogatiji stanovnik i zadrti član partije skončao je u svom fići, nekada simbolom bogatstva, danas predmetom ismijavanja.

Pao je komunizam. Pao je i Milan. Bila je to sjajna crvena zvijezda koja je žarila našim umovima i našim tadašnjim životima. Pala je, a da se nikome nije želja ispunila.

Milanu najmanje.

S ili C, C ili S

Bilo je to nakon Milanove sahrane. Na sprovodu se našlo cijelo selo; pa čak i oni koji su uzaludno čekali autobus, odlučili su odati posljednju počast jedinome načelniku riskirajući time da autobus ipak dođe, a oni ne budu u njemu.

Autobus neće doći, znali su to oni jako dobro, a Milan je otišao. Pokopali smo ga pod crvenom zvijezdom koju je toliko volio. Ja sam je izradio; bila je to lijepa zvijezda petokraka, crvena poput zrelih trešanja. Htio sam da bdije nad njim i neka mu na onom svijetu ispuni želje, kad već na ovom nije.

"Možda tamo konačno sretne Titu", sa podsmjehom reče Dušan.

"Bedak, komunisti ne idu u raj", reče Ante.

"Ja se nadam da negdje postoji isto mjesto kao Jaovorlak i da su na tom mjestu i Alija i Mustafa, i Mehmed i Milan, a da ćemo svi mi jednog dana tamo otputovati autobusom i ponovno biti sretni kao nekad."

"Eh, ti Ibro, ti bi samo da smo svi zajedno", reče Ante. "Ne ide to više tako, jednostavno ne ide. Mi Hrvati smo oduvijek bili najbolji i želimo samostalnost, jer smo je zaslužili."

"Pih, bre", reče Dušan "Bit ćemo opet svi zajedno, drugari, ali se zemlja neće više zvati Jugoslavija. To, bre, više ne može. Svi mi u jednoj državi, Velikoj Srbiji ili Srboslaviji, to lepo zvuči."

"Vi ste svi ljudi", rekoše. Po prvi puta posramljen i žalostan šta živim u ovakvom Jaovorlaku, zatvorih se u kuću na nekoliko dana.

Snijeg se počeo topiti na dijelovima i iako proljeće još nije došlo, već su se pojavili prvi zeleni listovi na stablima. Hladnoća, ipak, nije popuštala. Jednog jutra, nazirući se kroz prve znakove krošanja, u selo je pješice stigao čovjek u zelenom. Na sebi je imao crne čizme, zelenu uniformu, dugu bradu, kalašnjikov na ramenu i tri ručne bombe na reveru.

Došao je do Safetove česme, pljunuo u nju, stao poput gazije na fiću i ispalio rafal kalašnjikovom u zrak. Pola sela izašlo je da vidi šta se dešava, nas desetak tek. Ostalih desetak ostalo je iz straha u kućama.

"Zovite sve van iz kuća. Nemojte da ih moram puškom iz kuće terat", vikao je zeleni došljak kroz crne zube i bradu. "A ti, brate", rekao je Dušanu nešto mirnijim tonom, "donesi mi rakije i prasetine."

"Evo, brate, odmah", reče Dušan uzbuđeno i potrči kući.

Skupio se i ostatak sela kod Safetove česme pa nas je sad bilo dvadeset i troje staraca. Dušan je još uvijek bio u kući.

"Reko sam da želim videti celo selo", reče čovjek u zelenom i krene još jednom put neba poslati nešto olovne pošte kad se pojavi Dušan.

"Brate, to ti je celo selo, bre", vikne Dušan i na fiću položi tanjur prasetine i bocu rakije. Ovaj ugrabi bocu i stane je cuclati, kao beba majčinu sisu.

"Ahhhhh", uzdahne nakon dugog gutljaja. "Ti ovu bedu nazivaš celim selom?"

"Jes, jes, bre... brate", uzbudio se Dušan, nije znao šta reći.

"I Sloba ima svakakve želje. Jel' ima ovde Hrvata?"

"Ima, Ante", odmah će Dušan i upre u njega prstom.

"Ante", reče čovjek u zelenom i iskezi se pokazujući krnje.

"Kažite, gospodine", uljudno će Ante oklijevajući.

"Priđi bliže, da te vidim, bre", reče zeleni.

"Izvolite, gospodine vojniče."

"Hahaha, gospodine vojniče", iskreno se nasmije pa reče, "e, pa Ante jebem te u ime i tvoju posranu naciju."

"Da, gospodine", ponizno će Ante.

"A sad marš tamo među druge pre nego od tebe Jasenovac napravim."

"Da, gospodine", reče Ante i brzo stane u zadnji red.

"Dobro, brate, a kako je tebi ime?"

"Dušan."

"Dušan? Jako lepo ime", reče i potegne iz boce. "Sad mi reci, Dušane, ima li ovde balija?"

"Ima, ima, kako ih, bre, ne bi bilo", reče Dušan i pokaza na mene i još polovicu okupljenih.

"Ima balija, bome ih ima. Svakim danom sve manje, al' ih ima. Nego, Dušane, brate Srbije..."

"Samo reci, brate Srbije."

"Izaberi ti meni jednog baliju, kojeg ti 'oćeš i pošalji ga meni ovde"

"Ibro, bre", reče Dušan. "Ajde ti tamo kad te čovek lepo zove."

Ja sam ga samo pogledao pa stao pred čovjeka u zelenom.

"Lepo, lepo", reče on. "Šta si ti mutav il' ne znaš srpski?"

"Srpsko-hrvatski znam jako dobro."

"Srpski, bre, sve je to srpski jezik. Da nije nas Srba svi bi vi nemački pričali, kevu im švapsku jebem. Dušane, brate, donesi još te svinjetine, balija nam je gladan."

"Odma, brate", reče Dušan pa potrči u opankama po snijegu kao da je svjetski prvak u klizanju. Debeli i nevješti svjetski prvak.

Vratio se brzo Dušan sa još hladne svinjetine i čvaraka, a na glavu je metnuo kapu šajkaču, koju je valjda sve godine čuvao za ovu priliku.

"Dobro si se obukao, brate, moderno, nema šta da se kaže", reče zeleni. "Dobro, narode, sad ćemo obaviti posrbljivanje. I zapamtite, ili ćete biti pobjednički i živi Srbi ili mrtvi ostali. Naša demokratska vlast ne pruža pravo izbora. Tebe, ustašo Ante, ćemo preskočiti jer ti si već Srbin sa čudnim naglaskom, pa ćemo krenuti od tebe", reče i upre prstom u mene. "Kako ti ono ime beše, bre?"

"Ibro", rekoh.

"Eh, jebem te u seljačko ime. Dođi ovamo i pojedi jedan čvarak."

Kako sam već bio rekao, o meni kao i većini muslimana u Jaovrlaku to nije predstavljalo problem. Mi smo rijetko prakticirali vjeru, a i oni koji jesu, nisu imali problema sa probavljanjem svinjetine. Šta ćeš, kad živiš na Balkanu, u Jugoslaviji u kojoj se na najveći državni praznik dešava genocid tih skvičavih prljavaca, a tako dobro izgledaju na tanjuru.

"Stavi to u usta, balija, nemoj da te puškom teram."

"Evo, stavio sam", rekoh prkosno, šta malo zbuni čovjeka pa se ovaj namršti.

"Pih", reče i pljune. "Dušane, dodaj mi te svinjetine, imamo ovde još gladnih balija. Danas je, drage moje nezasitne balije, mamicu vam vašu, dan kad ćete odbaciti vašu veru i postati isto šta uskoro i ostatak sveta – najbolji i najjači narod, a to je koji, bre, narod? A, Dušane?"

"Pa srpski valda, bre", brzo će Dušan.

"Tako je, brate Dušane. Danas ćemo odraditi takozvano Evandjelje po našem dragom Slobodanu, Slobi. Dušane, brate, uzmi tu činiju sa čvarci pa stani, bre, pored mene. I ti Ibro, dođi, dođi, neću ti ništa", reče zeleni, a kao potvrdu svoje nenasilne namjere ispali još jedan rafal u zrak. Na to su žene počele plakati.

"E, babe, šta ste se usrale, ne bi vas ni puškom dotako, a kamoli mojim srbomatom", reče pa se uhvati za međunožje. Ajd', Ibro", reče nervozno Dušan. "Nemamo, bre, ceo dan."

Ja sam na to slegnuo ramenima i stao kraj Dušana.

"Evo, balija", reče čovjek u zelenom i uzme jedan čvarak pa sa njim u ruci napravi znak križa izgovarajući molitvu: "U ime Slobe, Šešelja, Velike Srbije i Srboslavije. Amin. Zini", naredi mi i ja zinem, a on mi u usta stavi čvarak. "Moraš ga progutati, a da ga ne zagrižeš."

Ja krenuh cuclati masni čvarak, ali on je bio toliko loše spravljen da se nije nikako htio otopiti, ma koliko god sline ja uspio izlučiti.

"Ajd, bre, balija, vidiš da nije lako ni Srbinom biti. E pa čestitam, sad si Srbin i možeš ići dalje, a za slavu da popijemo jednu rakiju."

Posrbio je tako čovjek u zelenom cijeli Jaovorlak i to je popodne cijelo selo bilo etnički čisto.

Cuclao je čvarak čak i Ante, a kad ga je napokon progutao, reče: "Au, bre, šta je slastan."

Jaovorlak je bio dijelom Velike Srbije sve do jutra i bilo je slavlja. Čovjek u zelenom, Jovan mu je bilo ime, sladio se Dušanovom zimnicom i lošom rakijom, a od sve te masnoće i loše fermentiranog alkohola nije jutro živ dočekaao.

Pokopali smo ga na našem groblju, zajedno sa puškom. Sahranili smo Veliku Srbiju kako i nalikuje jednoj nedostižnoj ambiciji. Na grobu smo napisali: *Ovdje počiva Jovan, brat Srbin*, a na još rahlu zemlju umjesto cvijeća stavili smo činiju sa Dušanovim čvarcima.

Mat u remiju

Život se u Jaovorlaku brzo vratio u normalu za sve osim za Dušana kojeg je ostatak sela počeo izbjegavati. Ja nisam, iako me je takoreći izdao, ali znao sam da u tome nije bilo zle namjere, više neke doze zanesenosti. Nisam ga zbog toga mogao doživotno otpisati.

Bila su to takva zanesenjačka vremena, svi smo se okretali sebi samima, a kome drugome, samo zato da bi se vratili jedni drugima. Ovog puta poniženi, opljačkani i krvavi.

Tako se ponašao i Dušan, a Ante se naslađivao iako je tehnički i sam bio Srbin. Kad bi pretjerao u ponižavanju Dušana, ja bih ga upitao: "Ante, kad ti je slava?"

Tako je tekao život u Jaovorlaku. Promjene su bile rijetke i bile su kratkotrajne. Snijeg je okopnio, zimska bjelina uzmicala pred zelenim svitanjem proljeća. Život se budio, ako je ikad u selu i zaspao. Na grobu Jovana, brata Srbina, niknuli su ljiljani. Zasižno su istom izazvali komešanje, ali to ti je ironija sudbine.

Sa prvim pjevom proljetnih ptica, u selo je stigao još jedan čovjek u zelenom. Tada to nismo znali, ali 90-ih je zelena bila popularna u Bosni. I ovaj je stao kraj Safetove česme, sav važan u svojoj "oslobodilačkoj" pojavi da umalo nije upao u česmu i zagadio nam ono malo pitke vode šta smo imali. I on nas je sve okupio pa održao govor.

"Dobar dan. Zovem se Hrvoje", govorio je dok se njegov zadah lošeg vina širio poput pare iako više nije bilo hladno.

"Bok, Hrvoje", skakutao je Ante poput malog djeteta kad ugleda Djeda Mraza.

"Bok", odgovori Hrvoje uz podsmjeh. "Kao ti je ime, dobri čovječe?"

"Ante."

"Prekrasno ime, doista prekrasno. To ti je ime našeg poglavnika.

"Šta nije Franjo?" upita ljutito Dušan.

"Gospodine, a kako je vama ime? Ne, ne morate mi ni reći, u zraku se već osjeti trofaznost."

"Dušan", svejedno reče Dušan.

"E, pa Dušane, Franjo je vrhovnik, a Ante je poglavnik."

"E, jebem li mu kevu, ima li kod vas netko čije ime ne završava na *-ik*?"

"A ima li kod vas netko čije prezime ne završava na *-vić*?"

"Ima, bre, Šešelj", reče Dušan.

"Taj šiptar? Pa on ne zna ni slovo *r* reći, a kako će mu tek zapeti u grlu kad sazna za Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu."

"Šta je to neki novi autoprijevoznik?" upita dobronamjerno netko iz raje nadajući se kako je ipak riječ o autobusu koji će ga zauvijek odvesti iz ove ludnice.

Hrvoje se na to uhvati za glavu i umalo opet završi u česmi. "Nego", upita Hrvoje, "ima li tu Hrvata?"

Nitko nije podigao ruku.

"Kako sad to? Ante, što nisi ti Hrvat?" upita ga na šta ovaj samo nesigurno zaklima glavom. "Dobro, dobro. Ima li muslimana?"

Opet nitko nije ruku podignuo.

"Pa ne možete mi reći da ste svi Jugoslaveni?! Ta je nacija stvar prošlosti"

Niti jedne ruke u zraku.

"Pa što ste vi Srbi?" reče nesigurno se loveći puške.

"Pa, ovaj, da..." Ante će posramljeno, gledajući u zemlju.

"Ajde, ti", reče Hrvoje i prstom pokaže u Amru omotan u od glave do pete. "Ti se baš ne oblačiš kod Kluza. Kako ti možeš biti Srpkinja, sad mi to lijepo objasni."

"Jeli smo čvarke!" reče pa brizne u plač.

"Što ste jeli?"

"Čvarke", uključi se Ante koji nije želio da netko drugi govori sa Hrvojem.

"Pa neka ste, blago vama. I ja bih isto."

"Ali jeli smo one čvarke", reče Ante. "Dušanove."

"Pa kakve to veze ima?"

"Pa ima. To su srpski čvarci, radio ih Srbin. A i Jovan nas je posrbio sa njima."

"Ljudi", nastavi Hrvoje u nevjerici. "Niste vi ni Srbi, ni Muslimani, ni Jugoslaveni."

"Pa šta smo onda? Vanzemaljci?" upita Dušan.

"Ti možda jesi", ljut će Hrvoje na Dušanovu upadicu. "Samo da znate – ovo je od danas Hrvatska Republika Herceg-Bosna, od momenta kad je moja junačka čizma stupila na ovo sveto hrvatsko tlo, što nas sve čini Hrvatima."

"Šta opet neka nova država?" upita me Senad.

"Ma ne", vikne ljuto Hrvoje dok mu se veliki nos mrštio. "Stoljetna, vječna, nekadašnja država Hrvatska."

"Ajd', nek' ti bude", ravnodušno će na to Senad. "'Oćemo jest čvarke?"

"Ma kakve čvarke?!"

"Svinjske."

"Ma jebali vas čvarci! Ante, donesi vina, pršuta i maslina!"

"Nemam maslina", reče Ante skrušeno i obori pogled.

"Kako nemaš maslina?" ljutito će Hrvoje.

"Pa di si ti, bolan, vidio u Bosni masline da rastu?" upita ga Senad.

"Ovo je sad Hrvatska!" drekne Hrvoje, "i ima da zasadimo masline pa će rasti. Ante, donesi što imaš. Narod je gladan i željan proslave."

Meni je u tom trenutku bilo drago jedino to šta je škrti Ante morao podijeliti svoju zimnicu sa nama. Donio je i pršuta, sira i janjetine. Čak je i Dušan donio rakije i čvaraka, samo šta ih nitko nije htio okusiti. Isto smo se proveli kao i sa Jovanom, šta smo mogli, samo šta su ovaj put Hrvoje i Ante pjevali neke meni nepoznate pjesme. Lijepa naša, Vilo Velebita, Čavoglave... E, jebem ga u infantilni tekst, daleko je to od sevdalinki. Pokušao sam ja, tu i tamo, ubaciti koju, nije da nisam, ali mi Hrvoje nije dao. A da su me pustili pjevati, možda bi se ono šta se kasnije desilo drugačije odigralo. Ali nisu, i bilo je kako je bilo.

Pjesmu je na sreću ili nesreću prekinuo rafalni pucanj. Hrvoje i Ante su konačno zašutjeli, a Dušan je povikao: "Vaskrsnuo je Jovan, bre, brat Veliki Srbin!" Ostali su vrištali.

Rat je ipak, izgleda, došao u Jaovorlak.

SFRJSRBIHRSHRHCFSBIH

Nakon prvog rafala, došao je i drugi. Ovaj puta zapucao je Hrvoje. Mrak je već bio pao i iako je noć bila vedra, Safetova je česma bila osvijetljena vatrom i bakljama, a okolina je bila gotovo nevidljiva sa našeg stajališta.

"O, Isuse Bože!" vikao je Ante.

"Hriste Bože!" viknuo je Dušan.

"Alaha mi", dreknuo je Senad, "rat, ljudi, rat!"

"Tišina", dreknu Hrvoje, a mi svi uglas zanijemismo.

Tišina je bila toliko glasna i napeta da smo tek iz pozadine začuli lomljenje grana iz obližnje šume.

"Tko puca?" strogo upita Hrvoje nišana uperenog u neprozirnu tamu, vrzmajući se lijevo-desno, kao pokvareni periskop na ruskoj podmornici.

"Ja, bolan", začuje se muški glas, "šta si se usro?"

"Tko to ja, bolan?" upita Hrvoje.

"Ja, bolan, Izet. Ne pucaj više, sad ću da izađem iz šume."

"A čiji si ti, Izete?"

"Kako misliš čiji sam? Pa *naš*..."

"A koji je to *naš*?"

"Pa naš *naš*, federalac."

"Ovdje ti je, stari, Hrvatska."

"Jes, jes, bila je. Bila je i Jugoslavija, i Bosna, i Srbija, pa i Hrvatska."

"Pa šta ti sad hoćeš?"

"Šta ti nisi, bolan, uši dobro opro pa ne čuješ? Nema više Hrvatske, Bosne ni Srbije ovdje. Ovo je sad Federacija Bosne i Hercegovine."

"Koji ti je sad to kurac?"

"Jebi me ako znam. Ni meni više ništa nije jasno. Prvo pucaj na Jugoslavensku armiju pa onda nemoj više pucat na Jugoslavensku armiju. Pucaj ti, Izete, na Srbe, njih je k'o fol manje. I pucao ja na Srbe, ali pucaše oni i na mene. Pa su mi rekli pusti ti, Izete, Srbe, vidiš da nisu svi svoji pa pucaj za promjenu po Hrvatima. E pa jebiga sad, kažem ja, 'oćete vi odlučit više, majku mu, jer ne mogu pucat na sve, iako su sada u Bosni svi mete. E pa, pao dogovor da pucam na Hrvate. Ajde. I tako ja puc'o na Hrvate, kad nazvali oni sa nekog američkog aerodroma u nekoj većoj pripizdini od Bosne i kažu – ne pucaj više na nikog – mi smo se pomirili. I jebi se ti sad, Izete, šta s' puc'o, puc'o si. I ne pitaju šta ću sad sa svim tim mecima šta sam preko šverca nabavio. Jebe se njima šta sam ja stojadina utopio za dvije ručne bombe koje ću moć bacit tek za Novu godinu, a vozit ću se u rasklimanoj arabi. Jebe se njima šta su i Mujo i Haso, i Slavko i jebeni Mirko poginuli boreći se za njihove lude ideale. Ne jebe njih ni Ovčara, ni Srebrenica; njih zanima američki aerodrom, a dalje nisu ni mogli jer im Ameri sigurno vize ne bi dali. Nego... mogu li ja iz ove šume izić? Međedi su ponovno aktivni pa..."

"Ajde dođi ovdje da se pomirimo k'o braća."

"Đes', ustašo, jebem li ti sveca. Dođi vamo da te zagrlim."

"Dobro došao, balija, dobro došao u Hrvatsk..."

"Eeee", prekinu ga Izet, "u Federaciju Bosne i Hercegovine."

"U Federaciju", prihvati Hrvoje pa se njih dvojica izgrle i izljube, kao da nikad nisu pucali jedan na drugoga.

Ah, šta češ. Za ideale ginu budale, rekao je jedan pjevač sa onih prostora. Šta ti glavom klimaš? Nije ti jasno kako sad to? Da ti pravo kažem, nije ni meni bilo najjasnije, i nije me tada bilo briga. Znao sam da sam i prije živio u federaciji pa ako opet budem u federaciji valjda će sve biti kao i prije.

Izet i Hrvoje su sa prvim suncem napustili Jaovorlak da se više nikad ne vrate, a mi – Ante, Dušan i ja – smo se isto izgrlili i izljubili. Jedino, bilo smo malo zbunjeni imenom države. Po nekoj našoj računici trebali smo živjeti u Socijalističkoj Federativnoj Republici

Jugoslaviji Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini Republici Srpskoj Hrvatskoj
Republici Herceg-Bosne Federaciji Bosne i Hercegovine. Jebeš zemlju sa takvim imenom.
Ne bi nas ni na Olimpijadi primili jer bi samo izgovor postao nova disciplina.

Ma jebeš sve to, politiku i rat i nacionalizam. Mi smo se brzo vratili u normalu, a
Jaovorlak je ponovno postao sebi nalik.

Intermezzo sa porezom i crnom Jovankom koja pada sa neba

I bila je slatka Jaovorlačka normala. Slatka poput proljetnih šumskih jagoda, slatka poput ljetnih lubenica. Dobro, dobro, ne baš lubenica jer od onog kobnog Rajkinog ljeta lubenicu ni okusio nisam. A dođe mi, ponekad, kad vidim danas djecu kako nagrđuju bundeve kad je onaj katolički blagdan, da ja sebi nagrđim jednu lubenicu u obliku Rajkine glave.

Taj mir u Jaovorlaku bio jest sladak poput Alijinih pita, ali je trajao kratko. Nitko više nije spominjao Hrvoja, ni Izeta ili Brata Velikog Bre Srbina, osim šta smo ljljane brali sa njegova groba. Poznajući ga, siguran sam da se ne bi ljutio.

Kako je ljeto odmicalo, činilo se kako ćemo imati dobru zimnicu. A i trebalo je jer nas je u selu ostalo svega desetak. Drugi se razmilili naokolo po svijetu, a ostali mi starosjedioci.

Kombi-trgovina se ponovno ustalio u svojim dolascima, svaki put sa bogatijom ponudom i sve većim cijenama. Govorili su, benzin je poskupio. Ajde dobro, jednom, ali svaku sedmicu? Šta je ovo došlo, lude glave? Kako smo mi manje kupovali, tako se i kombi odlučio da dolazi jednom mjesečno. Pošta je dolazila još i rjeđe.

Govorili su, sve je postalo digitalno, preko žice. Šta ti to dođe, majke ti? Da ljudi više ni novine ne kupuju, govorili su, a kamoli čestitke. Govorili su da pošta može preživjeti jedino dostavljajući račune koje ljudi više ne mogu platiti'. U Jaovorlaku nismo imali te blagodati moderne civilizacije pa računa nismo ni imali.

A ovdje moj sin stalno nešto plaća pa plaća. Ja ga pitam: "Šta sad plaćaš?", a on meni da plaća struju. Pa ga opet pitam isto, a on meni da televiziju. Ja ga pitam da šta to nije njegova televizija, a on mi se smije kao da sam najveća seljačina pa kaže da plaća program na televiziji. Kažem ja dobro, iako ti je program loš. Pa ga pitam jel' može on platiti program po gledanju – koliko gledaš, toliko platiš, kao sa deterdžentom za robu. A on me gleda pa se smije, kaže da je cijena fiksna. Dobro, odgovaram, a šta onda kad ode negdje pa ne gleda televiziju jedno mjesec dana.

"Ništa", kaže, "opet moram platit'."

"Sine, zajejavaju oni tebe sa tom televizijom, a još je i tvoja", kažem mu, a on se opet smije.

Eh, kad bi tome bio kraj, bilo bi dobro. On ima dva auta, ja mu kupio obadva. Nikakav kredit, kako to zovu, sve gotovina. A on opet nešto plaća za njih. Ja mu kažem; "Nemoj, bolan, varaju te prljavi kapitalisti", ali on po svome.

"Ne, babo, ne varaju, moram platit porez državi."

"Kakav porez, sad? Pa država mora tebi platiti."

"Ne razumiješ ti ništa, moram platiti državi porez jer imam auto."

"Kako?" pitam gotovo lud, "pa Milan za fiću nije ni dinara dao."

"Jao, tata, pa nije ti ovo..."

"Jaovorlak, da znam", prekinem ga. "Ovo je kapitalizam. Pa dobro onda, plaćaš porez zato šta imaš auto..."

"I kuću, televizor, vikendicu."

"Ali to si već sve platio."

"Da, ali porez..."

"Sine, oni tebe varaju!"

"Babo, tako svijet funkcionira."

"Ma vruga crnog šejtanskog sa rogovima tako funkcionira. Ja nisam nikad ništa morao platit'. Kome ide taj porez?"

"Pa državi."

"Državi. A plaća tebi država šta oni tamo imaju aute?"

"Ne", reče pa se nasmije. "Oni ti od mojih novaca kupuju aute."

"E, sve si sam rek'o, jebala te takva država, da te jebala!"

Šta me gledaš sad i ti, Barte? Šta je? Jebala i tebe takva država. Jebale vas sve pare, da vas jebale. Uh, opet sam se naživcir'o. Smirit će me Dušanova rakija pa da se mogu vratit di sam stao, dok se još sjećam svega. Moje ti je sjećanje na udaru životnih poreznika. Polako ga

uzimaju, a za uzvrat ne daju ništa. Za uzvrat mi daju tablete, injekcije i gusku šta su je u Kini proizveli, u koje se pošteno ni ispišati ne možeš jer curi na sve strane. Oprosti šta sam ti malo sentimentaln. Ti možda o tome ne znaš puno, možda samo dok poreze plaćaš.

Tih posljednjih godina skoro pa nitko nije u Jaovorlak dolazio, a nitko više nije imao ni volje da ga napusti. Prosjek godina mojih seljana bio je takav da je brzi odlazak bio zagarantiran samo u jednom pravcu. Put groblja. Kombi-trgovina više uopće nije dolazio, pošta također, ponekad bibliobus sa sve lošijim knjigama. Pa tko je napisao sve te vjerske knjige? Imaš Kur'an, imaš Bibliju. Za koji će ti šejtan sve te druge vjerske knjige? I one "Ti si sjajan", "Misli pozitivno", ostale gluposti.

Ja sam držao do klasika pa sam ponovno počeo čitati "Rat i mir". Ali i bibliobus je prestao dolaziti. Mjesec dana se u Jaovorlaku nije čulo motornog brujanja sve dok jednog kasnoljetnog popodneva. Bilo je to u septembru 2001. i sunce se već opasno približilo zelenom rubu zapadne planine. Uvijek sam volio ljetne zalaske, kao da se brdo u smaragd pretvara. Tog popodneva, dobro ga se sjećam, posjedali smo svoja stara tijela kod Safetove česme i ispijali hladno pivo nakon radnog dana. Voljeli smo se opet tako neobavezno družiti, onda kada je već bilo vremena da su se povukle crne nacionalističke sjene, a čovjek se mogao opustiti u hladovini bez straha da će nešto krivo da kaže, sa umjetnim, ali ipak propusnim nacionalnim granicama koje su nam nametnuli drugi. Mi smo ih ipak, vremenom, počeli zaboravljati.

"Ma čujete li vi to zujanje?" upita Dušan, izvaljen na suhoj travi, sa Sarajevskom pivom u jednoj ruci i starim brojem Večernjeg lista koji mi je služio kao lepeza. "Jebem ti te novine, Ante, čovjek njima ne može ni da se oladi."

"Uzmi si svoje Večernje novosti. Od njihovih vijesti čovjek može odmah da se smrzne."

"Stvarno, jarani, šta to toliko zuji?" upitam ja.

"Da nisu komarci?" reče Dušan.

"Onda mora biti neki iz Černobila kad takvu buku radi", odgovori Ante, a mi se redom svi dobro ismijismo. Naš smijeh je nadjačao glasno brujanje koje kao da je dolazilo sa svih strana svijeta. Brzo su se skupili i ostali iz sela.

"Šta je ovo?" upita Senad mršteći svoj dugački crni brk pa je izgledao kao da je mačku u usta metnuo.

"O, Bože, sačuvaj nas, evo opet rata", vikne Živkica.

"Ma ne lupetaj, rat je gotov."

"Da nije novi Drvar?" upita Senad.

"Kakav sad, bolan, Drvar?" upitam ja.

"Pa onaj desant."

"Budalo, to je bilo u Drugom svetskom ratu", ljutit će Dušan.

"Ah, da", uzvratu Senad i dalje se mršteći prema nebu na kojem se odjednom pojavi veliki crni helikopter. Tako velik i toliko crn da je nama izgledao kao pomračenje sunca. Buka je postajala sve jača pa smo morali vikati. Senad je bio najglasniji.

"Tito! Tito! Konačno je došao Tito kako je Milan i obećao. Tito, Tito!" vikao je poluludi Senad i pokazivao na izbljedjeli natpis na stijeni.

"Tito je već odavna mrtav, Senade, ludače", vikao je Dušan.

"Onda je ovo Jovanka", nije se dao smesti.

"Ma kakva crna Jovanka, Senade!" vikao je Ante, ali ga se od buke više nije moglo čuti.

Helikopter nas je na kratko preletio, polukružno se okrenuo i počeo se udaljavati, vraćajući nam sunce i pogled na naša smaragdna brda. Ali helikopter nije došao, a da nije ništa ostavio. Bio je Senad u pravu – to je bio svojevrсни Drvar. Sa neba se spustio veliki zeleni padobran, a ispod njega kao lutke u kazalištu, ljuljalo se nešto tamno, crno poput najcrnje noći.

Rat protiv terorizma

"Jebote! Od kad gavrani koriste padobran?" upita Senad kad je već bilo vidljivo da je čovjek privezan za padobran crnac.

"Nije to gavran. To ti je cigan", reče intelektualno Ante.

"Jebate! Od kad cigani koriste padobrane? Šta ne putuju oni u neakvim karavanima ili tako nešto, kao oni prodavači lubenica", reče Dušan.

"Jebale te lubenice", rekoh više sebi u bradu, ali preglasno.

"Mene lubenice nisu, ali tvoju Rajku jesu", reče Dušan sa podsmijehom hijene.

Možda sam tada trebao reagirati i možda bi se stvari poslije drugačije odvijale, ali postoje trenuci u životu kada se jednostavno smrzneš i poput pingvina hodaš kroz svijet. I tada, nakon toliko godina, iako priznajem da nisam više toliko mislio na nju, spomen Rajke u meni je mogao izazvati taj pingvin-efekt.

"Ne obraćaj pozornost na njega, Ibro", započne Ante. "On ionako godinama žene nije imao."

"Pa je nisam mogao niti izgubiti", prekine ga Dušan spreman se zabaviti i na vlastiti račun.

"Dosta, ljudi, ovaj cigan samo šta nije sletio među nas. 'Ko zna šta sada ovaj hoće?'"

I zaista, crni padobranac aterirao je nedaleko Safetove česme i Milanovog fiće, a mi smo svi radoznalo potrčali prema njemu dok se on, jadnik, pokušavao otpetljati od svih tih konopa koji kao da su upravljali njime, a ne obrnuto. Kada sam vidio da je u pitanju vojnik i to američki, shvatio sam kako to sa konopcima i nije slučajnost.

"Hello! Bok! Zdravo! Čao!" rekao je na lošem našem jeziku. "Ja Collin iz Amerika. New York i ovdje čuvam mir i rat protiv teroristi. Dolazim u miru."

"Haug", reče Dušan.

"Mir s tobom, crni Colline", reče Ante.

"Kako je tvoje ime?" upita Collin.

"Dušan."

"Ti si nacionalnost?"

"Ja nisam nacionalnost. Ja sam Srbin."

"Hm. Srbija", reče Collin i namršti se. "Not Good. Not Good. Ali bolje, bolje sada."

"Šta bolje, kevu ti garavu, najbolje!"

"Yes, yes, a ti nacionalnost", reče nezainteresirano Collin i prstom pokaže na Antu dok ga je ostatak sela sa čuđenjem promatrao jer do tada nikada crnca nisu vidjeli.

"Ja Hrvat", reče Ante.

"Good. Good" reče Collin. "Ja ovdje mir čuvala", reče i digne kažiprst i srednjak desne ruke u znak slova V.

"On to meni rogove, kevu mu garavu", ljutito će Dušan.

"E, Dušane, srpska seljačino, nije ni čudno što ti ne raspoznaješ znak mira", reče Ante.

"Nije to znak mira, već pobjede", konačno se i ja uspijem uključiti u raspravu.

"Yes, yes", oduševljeno će Collin. "Pobjeda, Viktorija. A ti si nacionalnost?" upita me oduševljeno Collin, sretan šta ima sa nekim porazgovarati.

"Ma on ti je balija, musliman", uključi se Dušan.

"Šta? Musliman?" sada me Collin više nije gledao sa simpatijama.

"Ibro, brate", reče Dušan. "Bit će da si se ti ovom garavom nešto gadno zamerio."

"Ti zlo", nastavi Collin i ruka koja je do malo prije pokazivala znak pobjede sada pokaže znak pištolja. "Vi teroristi. Ti u kuću, Musliman."

"Ej, bre, Amere", reče Dušan. "Ima ti ovde još tih muslimana. Skoro celo selo."

"Šta?" sa čuđenjem završiti Collin. "Gdje sam to ja pao? Oh, moj George Bush. Ti muslimani odmah u kuća, ja pretres proći oružje i bombe naći", ljutito poviče Collin i jednom rukom uzme pušku, a drugom walkie-talkie te pokuša nešto dojaviti svojim, ali Jaovorlak se nalazio u udolini i niti jedan signal ili radio val nije dolazio unutra niti je odlazio van.

"Motherfucker!" poviče Collin i razbije walkie-talkie o Milanovog fiću.

"Ej, bre, garavi", ljutito će Dušan. "To su ti moja kola."

"U kuću!" ponovno se zadere Collin. "Svi muslimani", histerično je vikao.

"E ja nisam", ubaci se Ante.

"A nisam, brate, ni ja", ubaci se i Dušan, ali bez efekta kod Collina.

"Svi u kuća. Ovo rat protiv teroristi. Mi imati boje. Ovo crveno, crveno."

I tako smo se mi pokupili u svoje kuće dok je on još satima histerizirao. Kada je pala noć, ja sam ga zvao u kuću da se ne smrzne jer iako je jesen tek počela, noći su ipak bile hladne.

"Never. Nikada. Ti me ubiti. Ja spavam u vreća pokraj voda."

"To ti je Safetova česma", rekoh ponosno.

"To otrovna voda. Safet terorist."

"Ma ti si idiot", rekoh i uđem u kuću.

Poslije mu je Ante odnio nešto hrane, ali je Collin odbijao jesti našu hranu. Sve šta je jeo bio je čips koji je valjda sa sobom iz Amerike donio. Poslije sam mu i ja pite odnio, ali nije ju htio niti pogledati, a Dušan čvarke koje je samo pomirisao, napravio grimasu i frknuo.

Sutradan mu je cijelo selo hranu nosilo, ali je on uporno odbijao jesti pa se hrana skupljala na hrpi pokraj njegove vreće za spavanje. On je, pak, i dalje histerizirao i ponašao se paranoično.

Kako bi valjda i na nas prenio dio svoje obilne paranoje, nacrtao je na veliki komad kartona nekakve samo njemu jasne krugove koji su, kao, signalizirali stupnjeve opasnosti od talibana.

"Neće ti talibani u Jaovorlak, jebem te glupava", govorio sam mu već pomalo iziritiran njegovom besmislenom paranojom.

"Nikada znati. Neće ni u Amerika, pa jesu."

"To ti je drugačije", rekoh.

"Ti musliman."

"Da, već sam ti to stoput rekao."

"Ti onda ne razumjeti."

"A ti si lud", rekao sam i otišao na polje raditi, ali moj rad nije dugo trajao jer nas je Collin ubrzo sve skupio kod Safetovoe česme i po prvi puta nakon slijetanja ponosan i manje paranoičan.

"Vidite ovdje ova ploča."

"Da", rekosmo svi u isti zbunjeno glas.

"Ova ploča glavu spasi", ponosno reče Collin i prstom pokaže na iscrtani komad kartona koji je cijeloga jutra uređivao. "Vidite vi seoski ljudi", započeo je svoje objašnjenje Collin. "Vi teroristi, ali u svijetu ima još gori teroristi. Ja branim sebe od vas, a vas od gori teroristi. Razumiješ?"

"Jes, jes", znalački, ali sa pogledom koji je otkrivao krajnje nerazumijevanje reče Ante. "Go on."

"Lijepo, lijepo gledajte sad na ova ploča. Na njoj četiri kruga. Bijeli krug..."

"Beli krug", prekine ga Dušan.

"Šta?" upita Collin.

"Dobro si rekao Colline, samo nastavi", ulizivački će Ante.

"Hvala, Ante", reče Collin prvi puta sa osmijehom na licu i pokaže Anti uzdignuti palac pa nastavi: "Bijeli krug znači nema opasnost, ali to sada samo na Alasku. Svugdje opasnost. Žuti krug, mala opasnost."

"Taj je valjda za Kineze", reče Dušan.

"Ne, ne Kinezi. Teroristi."

"Dobro, dobro", iziritirano će Dušan.

"Narančasti krug, srednja opasnost."

"Ma evo tebi srednji prst", reče Dušan i pokuša ustati, ali se Collin odmah latio svoje puške.

"Sjedi", strogo će Collin.

I Dušan primoran sjedne.

"Sad smo došli do vaša opasnost, a to je crveni krug, najveća opasnost."

"Opet će on o komunistima", Dušan će na to. "Ej, bre, Milan je mrtav."

"Ja znam da je komunizam mrtav", reče Collin i histerično se nasmije. "Ali sada Amerika ima novi neprijatelj", reče i nastavi se smijati.

Rat protiv terorizma i danas traje, ali u Jaovorlaku nije dugo trajao. Štoviše skončao je iste noći nakon šta nam je Collin objasnio stupnjeve opasnosti, ali to očito nije i njemu pomoglo jer nam i dalje nije vjerovao. Donekle je simpatizirao Antu, ali ni u njega nije bio baš sto posto siguran.

Collin je i dalje odbijao hranu koja mu se samo gomilala i primamljivo mirisala.

Ćevapčići, pljeskavice, sarme, tufahije, burek, sirnice, zeljanice – od svih tih mirisa koje ti sada nabrajam ova mi se bolnička hrana još više gadi.

Tu večer smo se ipak svi skupili kod česme i ispijali sarajevsko pivo. Nudili smo naravno i Collina, ali on je to kategorički odbio pa smo ga samo ignorirali. Dušan je htio pojesti Collinove tufahije, ali ja sam ga u tome spriječio.

"Nemoj, Dušane, čovjek već dva dana ništa nije jeo. Pusti mu tu hranu. Još će pomisliti kako smo mi i lopovi."

"Majku mu, bre, garavu", reče Dušan i pljune. "Pa kud će mu ta američka duša kad tolika dobra hrana propada?"

"U Hollywood", odgovorim ja.

"Tako mu i treba", reče i ponovno pljune.

Kada smo već malo više popili počeli smo se šaliti na Collinov račun.

"Don Quijote je mrtav. Živio Collin!"

"Gle, Colline, srednja opasnost", reče Dušan i svi se nasmijasmu.

Bila je pala noć pa garavog Collina nismo niti vidjeli, osim njegovih zuba koji su se bijelili na odsjaju vatre u tim rijetkim trenucima kada bi on pogledao u našem smjeru. Noć je stigla i žene iz sela su nam donijele večeru, a ujedno upotpunile i Collinovu zalihu.

Bila je to Hasanaginičina zeljanica i kako se samo topila u ustima. Miris se širio, slatki miris zeljanice kroz tu toplu jesenju večer, kao poruka cijelom svijetu da ovdje u Jaovorlaku postoji, ako ništa drugo, vrhunska zeljanica. I budala Collin je to propustio.

Nakon odlične večere složili smo se da nam još jedno Sarajevsko uopće neće škoditi. Dušan je čak izjavio, pa sutradan poricao, kako Sarajevsko uopće nije loše pivo. Tako smo mi zalili i zeljanicu, i taj neobično topli jesenji dan, i Collinovo predavanje, i šarene krugove opasnosti, i sve ostalo zajedno. Život je opet bio dobar, unatoč tom čudnom Ameru, život je ponovno bio dobar u Jovorlaku i to smo svi osjetili.

Svaka je generacija Jaovorlačana imala neki rat i svi su se uspjeli kroz njega neokrznuo provući. Kao da je cijelo selo čuvala nekakva magična topla membrana koja je štitila selo od vanjskoga zla. Zaštitnička, ali ne i nepropusna šta su najbolje dokazali Jovan brat veliki Srbin, Hrvoje, Izet i sada ovaj garavi Collin. Sve vojnici i sve okupatori, a niti jedan se ne može u Jaovorlaku dugo zadržati. Valjda zbog te magije, tko će ga znati.

"Nema bolje zeljanice od Hasanaginičine" reče Dušan i glasno podrigne na šta Collin skoči spremno očekujući napad. "Smiri se, garavi. Tako ti se Jaovorlačanin glasa."

"Misliš Srbin Dušan?" upitah ga sumnjičavo.

"Ne, nego Jaovorlačanin", reče Dušan i samome mu zbog toga bude drago.

Poslije smo se dobrog i veselog raspoloženja povukli u svoje kuće. Česma sa Sarajevskim je presušila, vatra se ugasila, a zeljanica se ugodno smjestila u našim želucima. Jedino se Collin neugodno meškoltio u svojoj vreći za spavanje.

"Želiš li ući u moju kuću i tamo prespavati?" ponovno ga upitam.

"Nema šanse", ljutito odgovori.

Noć je bila mirna i prohladna. Nakon šta sam gledao u nebo ni sam ne znam koliko dugo, zaspao sam, a da toga nisam bio ni svjestan. Probudilo me panično lupanje na vratima.

"Ibro! Ibro!" vikao je Dušan i luđački lupao po vratima unatoč činjenici da su bila otključana i u svakoj bi drugoj prilici Dušan jednostavno ušao unutra.

"Ibro! Ibro! Izlazi, bre, napolje i ponesi vile!" vikao je Dušan dok su iz pozadine dopirali ljudski krikovi, a neki i nisu baš ljudski zvučali.

"Kakva je to noćna neman došla?" upitam se glasno i krenem van zaboravivši na vile.

"Ajde, Ibro, dok smo živi, jebate", vikao je Dušan.

"Pomoć! Pomoć!" zapomagao je Collin. "Crvena opasnost! Crvena opasnost!"

"Meni se više čini kao crna opasnost", reče Dušan. "Ne vidim, brate, ništa od ovog mraka."

"Pomoć! Pomoć!" zapomagao je Collin, a pokraj njega, na njemu, ispod njega – nismo mogli zaključiti, jer su oba dva bili crni – nalazio se medvjed koji je isto zapomagao na svom medvjedem jeziku.

Mi smo isprva skamenjeni stajali jer zbog mraka nismo mogli razlučiti koji je obris bio čiji. Nisu ga na kraju napali talibani, ali medvjed jeste, a lijepo sam ga zvao da prespava u mojoj kući. I još je skladištio tu svu silnu hranu vani, kao da je sam medvjeda pozvao na zabavu.

"Ibro, daj, bre, te vile da ga nabijem."

"U, majku mu, zaboravio sam ih."

"Trči po njih brzo jer će u Jaovorlaku biti jedan Amer manje."

Žurio sam koliko su me stare noge nosile, ali bio je mrak i makar sam poznavao tu stazu bolje nego prostranstva vlastitoga uma, spotakao sam se i pao.

"Ibro, požuri, bre!"

"Pomoć! Pomoć!" glasao se Collin.

"Ju mast trast as", ohrabljivao ga je Ante.

Ja sam se ustao, ponovno potrčao prema kući i zgrabio vile koje su se nalazile iza vrata. Na trenutak sam pomislio na Rajku i njenog lubeničara, ali sam se brzo pribrao i krenuo prema česmi.

Amra i Hasanaginica zazivale su Alaha da pomogne Collinu, iako je to ovaj kategorički odbijao, a kada su me ugledale kako kroz noć trčim sa vilama, počele su vikati: "Šejtan, Šejtan!"

"Ne Alah, ne šejtan. Pomoć", i dalje je zapomagao Collin.

"Evo me, Dušane", rekao sam jedva dolazeći do daha.

"Daj, bre, te vile", reče Dušan i uzme mi vile iz ruku pa krene prema medvjedu i Collinu.

"Ibro, a koji je koji?" zbunjeno me upitao. "Mrak je, a obadva su garava, kako ću znati koga da nabodem?"

"Po glasu!" dovikivao je Ante.

"Pomoć! Pomoć!" započeo je Collin, ali nije završio.

"Spašavaj ga, Dušane", viknem ja i krenem mu oteti vile iz ruku, ali medvjed je već bio u odlasku i izgubio se u mrkloj noći sa sobom noseći tufahije.

Collin je nepomično ležao poput krvave crne mrlje u mrkloj noći. Trznuo se još jednom i tada je njegova američka duša zauvijek napustila Jaovorlak.

"Ko će, bre, sada da nas brani od muslimana?" kroz smijeh će Dušan.

Sutradan smo pokopali Collina. Safet i Zehra nisu mogli ni sanjati kako će im se jednog dana pridružiti Amerikanac. Ante je zahtijevao da to bude pravi američki sprovod, sa trubama i američkom zastavom, a kako nismo imali niti jedno niti drugo, Dušan je glumio trubu, a zemlju nad Collinovima grobom prekrili smo Jugoslavenskom zastavom na čijem smo plavom gornjem kutu bijelom farbom nacrtali još pedeset malih petokraka.

Kiselo dete

Došla je i zima, prvi je snijeg zapao žestokim bjelilom i kao da je sam nestrpljivo dočekao taj 21. decembar da i zvanično otpočne zima pa da nas, sakrije od Collinovih talibana. Pahulje su od jutra padale u svojoj krivudavoj putanji, nošene vjetrom, kako bi sakrile selo od nepostojećih pogleda nepostojećih okolnih radoznalaca. Ali baš tog dana, neočekivano sam ugledao najljepši par radoznalih očiju; dva plava oka koja su me opčinila.

Oprosti, moram da otpijem još jedan gutljaj, emocionalno se trošim dok ovo pričam. Hoćeš gut? Alles gut, ne moraš. Nego, di sam stao? Kod snijega...

Bez obzira na snijeg, netko se ipak uspio probiti. Dugo već u selu nečusmo zvuk motora, a kad smo ga začuli mislili smo da je trgovina ili bibliobus, iako im nije bilo vrijeme. Ali vremenske prilike nisu ostavljale previše mjesta za red. Nered je zavladao, nered je i ostao, ali tog dana zvuk motora nije pripadao niti jednom od dva motorna vozila koje smo možda mogli očekivati. Crni automobil se probijao kroz sve gušće snježne pahulje, kao da je bojom i brujanjem htio pobiti bjelinu i tišinu istovremeno. U prvom nije imao šanse, ali u drugom je sigurno uspio. Uskoro je cijelo selo bili izvan kuća, lopatama je grabilo snijeg kako bi oslobodilo put. Trubio je vozač, brisači su radili najbrže šta su mogli, a iza stakla sam ugledao poznatu glavu koja je puno ličila na mene u mlađim danima. Pored te glave ugledao sam ta dva plava oka. Alijina oka, ona moje unuke. Morao sam ih odmah zavoljeti.

Moj sin je trubio i mahao, a ja sam bio toliko opčinjen da su na trenutak svi pomislili da sam hipnotiziran. Prestao sam disati. Iz auta je dopirao Branimirov glas.

"Čisti, stari, bolan, 'oš da zaglavimo ovdje?"

"Čisti, Ibro, nećeš, bre, valjda da ti dete zatrpa?" čuo sam ja i Dušana, ali ništa nije pomoglo. U tom trenutku sve je stalo i konačno dobilo smisao. U svojoj životnoj slagalici naletio sam na dio koji sam tražio cijelog života i sad je sve bilo na mjestu, ne znam kako to drukčije da opišem. Ne znam od čega li, osjećaja hladnoće ili sreće, ali trgnuo sam se i

krenuo lopatati taj snijeg kao da mi je život o tome ovisio. I uspio sam uz pomoć cijelog sela prokrciti put do Safetove česme. Iza Milanovog fiće, Branimir je parkirao crnog Passata.

Odlučno je izašao, a iza njega se skrivala Alija.

"Dođi", rekao joj je Branimir. "Dođi upoznati svog djedu."

Toliko je bila zabundana da sam joj oči jedino i mogao vidjeti. Na glavi je nosila rozu kapicu sa likom nekakove čudne mačke, a imala je u istoj boji i šal koji joj je prekrivao cijelo lice. Dugačka zimska jakna jedva joj je otkrivala stopala. I dalje me je radozvalo gledala tim svojim okicama pa mi sramežljivo mahnula. Ja sam mahnuo njoj pa krenuo prema njima.

"Pa će si, babo? Kako si?" reče Branimir i zagrli me.

"Ja sam dobro", rekoh više zbunjeno i suzdržano nego šta sam namjeravao.

"Jesi barem iznenađen?"

"Iznenađen?" ponovih za njim i dalje zbunjeno, ali ovog puta odlučnije. "Ja sam oduševljen! Nego šta stojite tu u snijegu..."

"Tata, tata", progovori Alija. "Onaj čiča nam dira auto."

"Dušane, jebem li ti sunce, izlazi iz auta" viknuo sam više u šali nego ljutnji.

"Pusti me, bre, Ibro, da se barem ugrejem u švapskim kolima. Dobra su ti, dobra", reče Dušan i izađe iz auta pa ponese torbe u kuću.

"Dušane, nemoj", viknem ja sada već malo i ljut. Taj se Dušan vazda u nešto morao petljati. "Ja ću uzet' torbe."

"Pusti, Ibro, pusti. Znaš da si slab. Evo, zlato, čiča Dušan će ti torbe ponest', tako da kad se vratiš u Evropu možeš da kažeš da smo mi Srbi ipak dobar narod. Evo", reče i odloži torbe. "A sad ću da vas pustim na miru da porazgovarate. Ako bude šta trebalo, čiča Dušan je uvek u blizini. Jel' tako, komšija?"

"Je, je", rekoh sad već prilično ljut. "Ajde lijepo sad, Dušane, odi ti kući, a vi sjedite tu pored vatre", rekao sam i ostao ukipljen kao kakav partizanski spomenik koji odolijeva vremenu i demokratskim režimima. Alija se i dalje skrivala iza Branimira.

"Ajde, ajde, to ti je djed Ibro. A i ti, bolan, ne moraš glumiti kip slobode. Trgni se i pojačaj tu vatru, a ja idem po još drva."

Alijine oči nemoćno su promatrale njegov izlazak pa su se tužno okrenule prema meni.

"Zdravo, Alija", rekoš i gotovo briznuo u plač od muke. Palo mi je na pamet u tom trenutku, ludoj glavi, da bi se tako sigurno Milan osjećao da je kojim slučajem Tito ipak došao u Jaovorlak. "Znaš li ti da ta mačka živi ovdje u Jaovorlaku?" blebnuo sam iz očajja.

"Hello Kitty živi u Japanu", odgovori Alija.

"Može biti, može biti", rekao sam tobože mudro i prslonio prst na čelo glumeći da sam se našao sa nerješivim problemom. To je donekle i bila istina. "Ali ona samo ponekad ide u Japan, na odmor. Zapravo živi ovdje."

"Šta stvarno?" upita Alija i raširi svoje velike oči.

"Naravno. Sutra je javila da će biti ovdje. A znaš li ti tko je Alisa iz zemlje čudesa?"

"Znam", kimnula je glavom.

"E pa i ona živi ovdje", jezik je radio brže od mozga.

"I zec?"

"I zec."

Uto se vratio Branimir. Činio se sretan šta se vratio u Jaovorlak. Time se vjerojatno iznenadio jednako kao i ja. Znao sam koliko je žudio za time da napusti selo i nisam mislio da će često dolaziti, šta se pokazalo istinitim. Ali nisam očekivao da će biti sretan, ponovno u svojoj rodnoj kući. E, vala, pa nek' je tako. Ipak je on moj sin, i njegovim venama teče seljačka krv.

Alija je zaspala odmah nakon večere. Bila je umorna od puta, a ja sam je prije spavanja poljubio u čelo i obećao da ću je upoznati sa bijelom mačketinom. Branimir i ja smo do duboko u noć govorili o svemu, a opet ponajviše o mom odlasku. A ja sam po tko zna koji put odbio napustiti selo.

"A vidiš", nastavio je Branimir, "tu je sad i Alija. Ne bi li htio provoditi više vremena sa njom?" Mudar je taj moj sin, ima on dosta Rajkinog u sebi.

"Naravno", odgovorio sam. "A to znači da će morati češće dolaziti ovdje."

"Ali, babo, nije taj Jaovorlak tako blizu. A nemaš ni telefon. Može se svašta dogoditi, nitko ne bi ni znao."

"Kako nitko? Kao prvo, ja bih znao. A tu su još Dušan i Ante i ostali. Cijelo selo je sa mnom."

"Do kad? Dok svi ne pocrkate ovdje izvan svijeta?" bio je ljut.

"Sine", rekoh smirujući ga, "Mi smo tako sami odabrali i sretni smo zbog toga."

"Znam da jeste, ali ja se svejedno brinem."

"Nemoj se ti brinuti za mene. Ja sam ti dobro."

"Evo, vidi šta sam ti kupio", pruži mi nekakvu crnu kutiju. Na njoj je bila nacrtana nagrizena jabuka.

"Šta ti je to sine, kad ni jabuka cijela nije ostala?"

"To ti je telefon, babo."

"Šta će mi to, znaš da ovdje telefon ne radi."

"Ovaj će raditi. To je mobitel i za njega ti ne treba žica, samo signal." Branimir upali tu kutiju koja na tren zasvijetli pa se ponovno ugasi. "Jebiga, ovdje nema ni signala."

"Ne brini, Branimire, nama ne trebaju signali, mi imamo cijele jabuke i to nam je dovoljno."

Sutradan sam se prvi probudio pa pojurio kod Hasanaginice da zajmim njenu bijelu mačku, a od Dušana zeca. Dušan radoznao kakav već jest, nije mi htio posuditi zeca ako sam ne bude tamo kad ga budem pokazao Aliji.

Tiho smo se ušuljali u kuću dok je vani još sniježilo. Branimir i Alija oboje su spavali.

"Stavit ćemo životinje na pod", rekoh šapćući.

"Ih, bre, Ibro, ti k'o da nikad decu nisi im'o. Stavi na krevet da bude iznenađenje."

Moram ti priznati, Barte, kako je Dušan imao pravo u vezi mog odnosa sa djecom. Ja sam Aliju odmah zavolio, ali kad je trebalo da nešto komuniciram ili pokažem nježnost, tu sam se opet pretvarao u kip. Tako da sam poslušao Dušana i stavio životinje na krevet.

Mačketina je bila nezainteresirana, ali barem zahvalna šta sam je stavio na toplo, dok je zec odmah počeo njuškati oko Alije koja je polako počela otvarati pospane oči.

Vrisak je bio toliko prodoran da i danas vjerojatno odzvanja dnom Safetove česme. Mačketina se sakrila iza peći, a zec nije znao šta bi pa se od panike počeo vrtjeti u krug. Alija je plakala i vrištala istovremeno, Branimir je bio u šoku, a ja sam se ponovno ukipio.

"Šta je, šta je bilo?" vikao je Branimir.

"Ništa, bre, šta si se uzbudio tol'ko. Samo smo joj doveli zeca i belu macu, kako ono beše?"

"Hello Kitty?"

"Tako, bre, Helo Kiti. I belog zeca", činjenično doda Dušan dok je Alija još uvijek vrištala, a zec i dalje ganjao samog sebe u krug. Mačka je sada uplašeno grebala po vratima.

Dušan joj otvori vrata i ona nestane u bjelini snijega.

"Odjebi, bre, Helo Kiti", reče ravnodušno i zalupi vratima.

"Vi niste normalni", reče Branimir tješeći Aliju. "Oprosti, ljubavi, nemoj se bojati, to su samo male životinjice. Neće ti one ništa."

"Ja se bojim", kroz suze je rekla, a meni srce puklo šta sam dijete tako uplašio.

"Ej, bre, Ibro."

"Šta je, Dušane?"

"Ovo ti je neko kiselo dete", reče i izađe van.

Tog popodneva napravio sam najvećeg snjegovića pa tako konačno pridobio ljubav svoje unuke. Igrali smo se cijelo popodne u snijegu, a srce mi je raslo ispod grudi da je moglo iskočiti. Konačno sam znao da sam sve napravio kako treba. I bio sam sretan.

U ili NEU

Snijeg se nakon dva dana smirio i ponovno je cijelo selo lopatalo, ovoga puta tužnije. U ta dva dana, Alija je svima ušla pod kožu, pa čak i tvrdokožcu Dušanu. Kasnije je tvrdio kako se zapravo jako uznojio po licu iako je i on, kao i ostatak sela, zajedno sa mnom plakao i lopatao istovremeno. Bio je to tužni ispraćaj iako nam je Alija svima veselo i nasmijano mahala. Lijepo je biti dijete jer samo dijete može tužni događaj popratiti sa nevinim osmijehom.

Hasanaginica mi je kako bi me utješila ipak poklonila Hello Kitty koja više nikada nije htjela ući u moju kuću, a od belog je zeca Dušan napravio gulaš koji mi baš i nije prijao, ali bio sam mu svejedno zahvalan na prijateljskoj gesti. Na kraju je Hello Kitty riješila problem gulaša od belog zeca.

Snijeg se dolaskom proljeća polako topio, ali studen u mom srcu zbog Alije nikakvo proljeće nije moglo otopiti. Moram ti, Barte, priznati, kao šta sam ti već i divanio, kako sam jedino tih dana razmišljao o odlasku u Europu. Mislio sam ja poč' do te Švicarske. Koliko to uopće teško može biti? Ionako su i za Bosnu govorili kako će postati nova Švicarska, pa kad sam već živio u novoj nisam vidio problem da posjetim i staru.

Ali nisam ja morao do Europe jer je tog proljeća Europa došla u Jaovorlak.

Čitali smo mi u Dnevnom avazu o tim nekakvim visokim predstavnicima i uvijek smo se čudili da ako su toliko visoki zašto pobogu nisu išli košarku igrat' nego šta se po Bosni igraju tobožnjih predsjednika. I zašto, k vragu, svugdje imaju urede samo ne u Visokom?

Bilo je 1. maj i meso se na roštilju već peklo kad je u Jaovorlak ponovno došao crni passat.

"Ibro, Ibro", vikala je Hasanaginica i trčala dok se marama vijorila za njom poput zastave. "Ibro, Ibro", vikala je loveći dah.

"Šta je, Hasanaginice? Šta se događa?" upitah zabrinuto.

"Alija..."

Na sam spomen Alijinog imena ona studen u srcu još više stvrdne i jače probode.

"Šta je sa Alijom?" upitao sam dok su se uzbuđenje, strah i radost isprepletali nutrinom poput duševne oluje.

"Pa došla je", reče Hasanaginica.

"Lepotice!" vikne Dušan, pusti ćevape da izgore i potrči prema autu. Ja sam krenuo za njim pa Hasanaginica za mnom, pa i Živkica, i Marica, i svi ostali.

Na prvi pogled automobil je bio isti, a na drugi sam uočio razliku. Ovaj je passat umjesto malih švicarskih tablica imao ove naše konfuzne bosanske, za koje ni NASA ne bi shvatila iz kojeg grada automobil dolazi. Sa prednjeg su nas sjedala umjesto dva Alijina zelena oka, promatrala crne oči pune sumnje, nevjerice i gađenja.

Zaustavio se passat pokraj Safetove česme, blizu roštilja sa kojeg se sada širio smrad izgorjelih ćevapa, na veliku radost okolnih muva i Hello Kitty koja je već bila zaboravila na belog zeca.

Iz auta su izašla tri muškarca u crnim odijelima i tamnim crnim naočalama. Jedan od te trojice otvorio je stražnja vrata auta, cijelo vrijeme unezvijereno promatrajući okolinu i nebo, kao da sa neba vrebaju neki opasni bosanski golub koji se, eto, baš odlučio posrati na njegovo novo odijelo. Iz automobila tada izađe proćelavi muškarac. On isto prvo napravi grimasu gađenja ogledavši se oko sebe, a onda ugleda nas još zapuhane od trčanja i izraz gađenja zamijeni lažni osmijeh.

"Hello. Zdravo. Živjeli ljudi moji", reče proćelavi muškarac.

"Koji ti je, bre, pa sad ovaj?" upita me Dušan kao da se ja dopisujem sa proćelavim.

"Pojma nemam", odgovorim.

"Hello! Vi velkom ju. Dobro došli", diplomatski kaže Ante k'o da mu je ona bivša premijerka časove engleskog davala. "Ja sam Ante, a ovo je Jaovorlak", reče Ante i ispruži ruke u zagrljaj pa krene ka proćelavom, ali ga ostala trojica u crnom u tome spriječe.

"Okej, okej", reče Ante tobože pomirbeno.

"Drago mi je Ante", reče proćelavi pomirujućim tonom kako bi ublažio situaciju. "Ja sam vaš predsjednik. Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu."

"Pa i nije baš nešto visok", reče Dušan.

"Jebem mu sveca", reče Ante razočarano. "Izgleda da je Slovenac."

"Idi, bre, Ante, pa di Slovenac može da bude precednik Bosne?"

"Da, da prijatelji. Ja kao Slovenac. Mi ćemo ovdje dovesti mir i Europu u vaša dvorišta."

"Pa da imamo prokletu avliju", pridodam ja.

"Ne, ne prokletu. Progresivno", reče visoki predstavnik i namršti se na Titov natpis na stijeni te nešto prišapće svojim ljudima u crnom. "Kad opet dođem, onaj natpis tamo ćete prefarbati i napisati moje ime", reče i pruži nam vizitkartu sa svojim imenom.

"Jok. Mo'š si mislit, brate, kako ću ja napisati tvoje ime", reče Dušan.

"Molim? Molim?" upita visoki predstavnik.

"Ne razumem te, bre", reče Dušan. "Ja samo ćirilicu čitam."

"Oh, pa nema problema", reče visoki predstavnik. "Okrenite kartu, s druge je strane ćirilično pismo. No, no", nastavi visoki predstavnik. "Skupite se svi oko mene, hajde pozovite i ostale."

"Kako, bre, misliš ostale? Pa svi smo tu", reče Dušan.

"Molim? Samo vas deset?" u nevjerici upita visoki predstavnik.

"U planu je da se otvori kineska trgovina tu iza česme, a do tada smo svi tu", reče Dušan koji se baš bio namjerio na visokog predstavnika.

"Kineska trgovina?" oduševljeno će visoki predstavnik. "Jako dobra ideja. To je Europa i Europa vas želi. Samo morate ispuniti nekakve... ovaj... kako bih to rekao", na trenutak zastane, "da, sitne uvjete."

"Kakve sad uvjete?" upitah jer se ni meni ovaj visoki predstavnik nije činio baš simpatičnim.

"Pa, recimo ova vaša... hm, hm... se kaže bijela cesta? Tu treba napraviti autoput koji ćete poslije dati hm, hm, recimo Austrijancima u koncesiju."

"Šta li ga ovaj, bre, priča? Da nije neki Helgin rođo?" upita me Dušan.

"Pojma nemam". odgovorio sam mu.

"Da, da Austrijanci", oduševljeno reče Ante.

"Eto vidite", reče oduševljeni visoki predstavnik. "A koja je vaša kuća?" upita Antu.

"Ona tamo", reče Ante i prstom pokaže na svoju kuću pokraj moje.

"Jako lijepa kuća."

"Hvala vam, gospodine predsjedniče visoki predstavniče", reče Ante.

"Eto, upravo ćemo u vašoj kući napraviti poslovnicu Ljubljanske banke. A od ove kuće ovdje", reče visoki predstavnik i prstom pokaže na svoju kuću, "napraviti ćemo veliki shopping centar. Hura!"

"Ovaj stvarno nije normalan", rekoh.

"A tako će vam doći i struja, i telefon, i kablovska televizija, i mobiteli i pametni mobiteli... Sve ćete to vi nama plaćati, ali prvo želim znati gdje su vaša djeca?"

"Ovdje nema djece", rekoh ljutito sjetivši se Alije.

"Ah, baš šteta."

"A šta će vama, visoki predstavniče Europe", drhtavim glasom započne Hasanaginica, "naša djeca?"

"Meni? Meni vaša djeca ne trebaju. Vaša djeca trebaju Afganistanu."

"Pa gde ti je, brate, ta vukojebina?"

"U Aziji, prijatelji moji, i tamo se ratuje, a vjerujem kako svi vi znate što je rat. I vaša djeca za dobro Europe moraju ići u Afganistan braniti mir i čuvati vaše selo od neprijatelja."

"Jebate, ovaj je gori od onog garavog Amera", reče Dušan.

"Jes, jes", pridoda Ante "Collin je bio ovdje iz Amerike i mi sve znamo o prljavim talibanima."

"Pa dobro, bre brate", upita Dušan, "Šta ćemo mi da radimo u toj Europi?"

"Vi da radite u Europi, ha, ha. U Europi nema posla. Vi ćete ovdje saditi paradajz i krastavce."

"Mi ćemo saditi paradajz i krastavce?" zbunjeno ponovi Dušan "Ma, bre, to i sad radimo."

"Ah, ne, ne. Ne takve obične različite krastavce."

"Nego kakve krastavce?"

"Europske. Svi moraju biti identični i jednaki, kao i svi narodi u Europi. Kakav je prvi, takav je i zadnji. I nema više ćevapi da je jedan veći, a drugi manji. Mi smo u Europi i svi ćevapi moraju biti ravnopravni."

"Di je sad medvjed kad ga čovjek treba?" glasno se upitam.

"Ah, ne, ne medvjedi. Oni moraju u zoološke vrtove i onda ljudi plaćaju kako bi ih vidjeli. Sve je kapitalizam u Europi."

"A da mi, bre, ovog zavežemo za bunarče pa da i mi nešto zaradimo, ako neko uopšte i želi da ga vidi?" upita Dušan.

"Nije loša ideja", rekoh. "Nije loša ideja."

"A sada kada smo se dogovorili oko dolaska Europe u vaše selo nakon što ispunite sve te uvjete, za koje će vam trebati jedno deset do dvadeset godina, možemo se počastiti ovim vašim neravnopravnim ćevapima. Neka to bude umjesto prve rate članarine, prijatelji moji."

"Ibro, ubi ga, bre, ti da ja ne moram", ljutito reče Dušan.

"Ma pusti ga", rekoh. "Ćevapi su ionako zagoreni."

Duboki intermezzo

Tih dana nakon Alijinog odlaska, često sam propitivao svoj život. Teška su i duboka to pitanja bila. Ali postoje i u dubinama brazde. Godovi. Bore. Vidljive, a opet skrivene. Intimne. Svi starimo svakim danom, neke bore se pojavljuju prirodno, neke od smijeha, a za neke tačno znaš kada su i zašto su se pojavile. Ni zemlja nije imuna na prirodne katastrofe, a kako će čovjek onda biti na emocionalne?

Neke katastrofe čovjek sam izabere kopajući duboko, dublje od Safetove česme, negdje u sebi otkriva stvari koje trebaju ostati skrivene jer sa razlogom su u mutnim dubinama sjećanja. Moja su sjećanja teška i sad ih tebi iznosim uz pomoć loše rakije. Dobre riječi sa lošim zadahom. Tih dana nakon Alijinog odlaska život mi se takvim činio. Kao da pričam uvijek pravedno i pošteno, ali mi eto, smrdi iz usta, pa me nitko i ne sluša. Ali slušam li ja isto tako druge? Odgovor je ne, evo i sam znaš da tebe nikada poslušao nisam, a ni neću. Nije to nikakav ćeif, već sam ti bolan, ja eto, takav. Satkan od Mehmed paše i one prve Alije, od Mustafe, Nedžada i Rihade sve do Ade. I Rajka je u meni, iako već odavno nije sa mnom, a Branimir i Alija su mi vredniji od svih mojih predaka zajedno. Pa eto, pitao sam se tih dana, zašto nisam sa njima otišao? Možda da jesam, možda bi sve bilo drugačije? Možda bi Jaovorlak još stajao, skriven, okružen magičnom membranom, otpornom na prolaznost vremena, na ratove, na primirja, na integriranja, na krize, na banke, na bogatstvo, na siromaštvo.

Baš zbog tih svih razloga ja nisam napuštao Jaovorlak. Ja jesam hrabar u svom selu, ali sam kukavica kada je u pitanju vanjski svijet. Ja sam vanjski svijet poznavao samo preko stranica knjiga i novina. Nekada je taj svijet bio opisan lijepim riječima, a češće ružnim kojima nas Helga nikada poučila nije. Sami smo naučili te riječi, neke od ružnih smo proživjeli i na svojoj koži. Svaki kontakt koji sam imao sa vanjskim svijetom – bio on u obliku lubeničara, Jovana velikog brata Srbina, Hrvoja ili Collina – na svoj me način

povrijedio. Svaki, osim Alijinog. Pa zašto onda nisam sjeo u auto i odvezao se tog dana sa njima, dok je još bilo vremena da se neke stvari drugačije odigraju?

Zato jer sam se uplašio. Strah me je bilo besmisla. Možda je moj svijet u Jaovorlaku tebi besmislen, a opet meni je vaš svijet isto tako lišen ikakvog smisla. Koji je od naša dva svijeta smisleniji i imali uopće smisla tražiti smisao u besmislu?

Duboka je moja česma kao šta sam ti već na početku divanio. Duboka i puna gorčine koju ni rakija ne može isprati. Ali kad sam se okrenuo od tih crnih misli i zagledao se u Safetovu česmu, Milanovog fiću, moju kuću i ostale prazne kuće, ja sam vidio svoj život. Prošli, sadašnji i budućí. Svi moji su bili ovdje, neki će ponovo doći, i ja sam ovdje. Živi prolazni spomenik da Safetova i Alijina plava spona nije bila uzaludna.

Jaovorlak dnevno

Ubrzo se život u Jaovorlaku vratio na staro. Ante je još neko vrijeme svoje čarape sa novcem skrivao svugdje po selu u strahu od ljubljanskih bankara, a Dušan je pokušao učiti kinesko pismo za koje je mislio da je slično ćirilicom, dok je Živkica svaki dan praznila Safetovu česmu i skladištila vodu iz straha da je ne počnu flaširati i naplaćivati. Vodom je na kraju zalila polja, Dušan je ostao vjeran ćirilici, iako ni nju nije posve znao, a Ante je panično kopao po selu tražeći čarape.

Ja sam i dalje svakodnevno radio u polju. Proljeće je bilo u svom punom cvatu, behar je mirisao, a bostan samo šta se nije oplodio. Bila je to dobra godina, barem što se poljoprivrede tiče. Svega u izobilju, svega na dohvat ruke i sve plodovi vlastitog rada. Nemaš para, a imaš sve šta ti je potrebno. Pa gdje je to još moguće?

Dani su prolazili brzo, od jutra do mraka ispunjena radom, a večeri uz razgovore uz česmu i hladno pivo. Nismo divanili puno kao nekada jer su i nas godine stigle i umor se našim tijelima širio brže i duže se zadržavao. Nismo si to htjeli otvoreno priznati, ali smo se stalno žalili na razne bolove. U Jaovorlaku nismo imali doktore koji će ti ubosti iglu u venu i smatrati te izliječenim, a svoj posao obavljenim. Mi smo se uvijek liječili kako smo znali i umjeli, narodnim i prirodnim lijekovima. Nije ti u Jaovorlaku bilo lošeg zraka ili umjetne hrane pa nije bilo niti puno bolesti, ali kad ti životni kadija presudi, kao šta je presudio tebi, Barte, i meni, pogled ti više skreće ka Safetu i Zehri ili na nafaku koja ti kroz iglu kapa. E jes' ti život, baš vala.

Noću od umora i nisam dobro spavao pa su mi i dani u polju bili sve teži, ali neka, ja se nikada nisam žalio na rad. A i sviđalo mi se šta se Jaovorlak nakon svih tih vanjskih događaja, vratio u svoju svakodnevnu rutinu. Bilo mi je već i dosta svih tih vanjskih znatiželjnika koji su u selo svraćali sa svojim fiks-idejama. Nama je bilo dobro i bez njih, a nakon njih smo se uvijek svađali. Valjda u ovoj Bosni više ništa neobično i ne mogu izmisliti. Uh, kako sam se samo opet prevario.

Titokamon

Prvog dana ljeta u Jaovorlak je ušao čovjek sa kaubojskim šeširom.

"Vid ga, bre, Džon Vejn", reče Dušan mlateći vilama praznu slamu u ambar dok mu se znoj cijedio niz lice i nekad davno bijelu potkošulju sa izvezenim inicijalima Milana Opančića.

"Vidi stvarno", ponovi Ante. "A gdje će bez konja po ovoj sparini?"

"Dobar dan, vrijedni ljudi sunca", reče Džon Vejn, skine šešir izvadi notes i stane nešto šarati zamišljeno gledajuću u okolna brda.

"Hmm, da, da, zanimljivo, zaista zanimljivo", reče više sebi mrmljajući u bradu.

"Jes, bre, vala, baš su zanimljiva ta stara brda", reče Dušan.

"Dali ste vi, gospodine, također arheolog?" upita Džon Vejn.

"Ma on vam je arheseljak", reko.

"Upravo, bre, tako", složi se Dušan i nastavi: "A di ste se vi uputili? Indijanci su iza ovih brda, al' sad se do novog rata duvane lule mira."

"Zanimljivo, doista zanimljivo", nastavi čovjek sa kaubojskim šeširom.

"Šta je tebi, brate, tako zanimljivo?" nervozno će Dušan.

"Pa što vi to ne vidite?" upita neznanac.

"A šta bi, bolan, trebali vidjeti?" upitam ja sad već sumnjičavo.

"Pa vi niste svjesni gdje živite. Ovo vam je kolijevka civilizacije, starija i od one Egipatske", oduševljeno je divanio čovjek sa kaubojskim šeširom.

"Šta je, bre, Ibro tvoj Safet toliko star bio?" upita me Dušan.

"Ma ne..." započnem ja.

"Oprostite, gospodine Džon Vejn, ali mi Hrvati smo iz Irana, a ne iz nekog tamo Egipta", znalački se uključi Ante.

"Ma ne, ne, sve ste krivo skontali", reče čovjek sa kaubojskim šeširom. "Vi ste stariji i od Iranaca i od Egipćana."

"Ibro, drž' me da ga vilama ne probijem poput prazne slame. Kome ti to da je star, kevu li ti konjušarsku?"

"Ma ne vi lično, već naša civilizacija."

"Aaa, tako. Pa jesam li ti, bre, Ibro stalno govorio da smo mi Srbi najveća i najstarija nacija, a ti mi vazdan kontriraš."

"Hrvati su bili prvi", inatljivo će Ante.

"Ma ne Srbi, Hrvati ili Bosanci", nastavi čovjek sa kaubojskim šeširom. "Nego mi."

"Ibro, ovaj je, bre, luđi od onog Amera. Pa šta smo to mi ako nismo Srbi, Hrvati ili Bosanci?"

"Pa najstarija civilizacija. Djeca sunca."

"Čija, bre, deca?"

"Sunca."

"A mesec nam je čača, jel?", izrugivački će Dušan.

"Ne, ne sunce."

"Ibro, jebeš mi sve ako je ovaj ovde normalan."

"Polako, djeco moja", nastavi čovjek sa kaubojskim šeširom, "sve ću vam ja lijepo objasniti, ali prvo mi dajte vode da se napijem. Vruće je ovdje kod vas", reče.

"Tako ti je to kad si dete sunca", reče Dušan.

Kad se Džon Vejn napio vode, posjeo nas je oko česme i nastavio divaniti.

"Savršeno, jednostavno savršeno", zadovoljno je govorio.

"Šta je, bre, tebi toliko savršeno ovde?" nervozno upita Dušan.

"Ti zasigurno nijesi", reče Ante.

"Ćuti, bre."

"Djeco, djeco polako, sad ću vam sve objasniti", pomirujuće će čovjek sa kaubojskim šeširom: "Vidite li i vi ovo brdo ovdje?" upita pokazujući na brdo na kojoj je bila stijena sa Titovim imenom.

"Naravno", rekoh, "pa gledam ga cijeli život."

"I šta vidiš?", upita me čovjek sa kaubojskim šeširom.

"A šta će vidit nego brdo", umjesto mene odgovori Dušan.

"E vidite, djeco moja draga, nije vam to brdo."

"To je oltar domovine", znalački će Ante.

"Jes, vala, možda je i poltar za marsovce", rekoh sad i ja iziritirano.

"Ma to vam je, bre, brdo", činjenično će Dušan.

"E nije", reče čovjek sa kaubojskim šeširom.

"E baš je", svađalački će Dušan.

"E baš nije."

"Pa dobro, šta je onda?" upitam gonjen znatiželjom, iako sam znao da je to brdo.

"E pa, djeco sunčeva i moja, to vam je piramida", reče čovjek sa kaubojskim šeširom.

"Piramida? U Jaovorlaku? E ti si, bre, Džon Vejn luđi nego šta izgledaš."

"Djeco, djeco draga, vi gledate u brda, a da piramide ne vidite."

Ja sam se zagledao malo bolje i stvarno, kad čovjek gleda u brdo, vidi samo brdo, ali kad se malo dublje zagleda, vidi vrh i kako se brdo sa vrha grbavo širi na sve četiri strane svijeta. Baš kao i piramide. A opet nisu li takva sva brda?

"Pa ne znam baš", započne Ante, "meni to više nekako sličići na oltar domovine."

"A i ti si ga, bre, Ante zapeo sa tim poltarom", svađalački će Dušan.

"Oltarom", ispravi ga Ante.

"Djeco, ajmo mi gore pa da vam ja sve lijepo objasnim."

Penjali smo se polako, šta zbog naših kostiju koje više nisu podnosile uzbrdice, šta zbog Džon Vejna koji se zaustavljao kraj svakog kamena, mjerio ga i nešto zapisivao u svoj notes sve dok se nismo zaustavili kraj Titove stijene.

"Odlično, odlično, vidljivi tragovi prethodne civilizacije", reče oduševljeno čovjek sa kaubojskim šeširom.

"Pa šta, bre, pričaš? To smo ti mi sa Milanom Opančićem TITO napisali kako bi ovaj, bre, to vidio dok leti."

"Nisam znao da je stara civilizacija bila toliko napredna da je mogla i letjeti", oduševljeno će čovjek sa kaubojskim šeširom i brzo to zapiše u svoj notes.

"Jes, vala, Milan ti je, bre, i fičo vozio."

"Ma nije Tito bio iz stare civilizacije", započnem ja.

"Tito je bio zločinac", prekine me Ante.

"Ma, bre, Ante, šta lupáš? Tebi su svi zločinci koji ne misle kao ti."

"Djeco, djeco. Ovo je Titina piramida", oduševljeno će čovjek sa kaubojskim šeširom, "Titokamonova piramida sunca."

"I crvenih zvezda", pridoda Dušan.

"I zvijezda", u otkrivačkoj će ekstazi Džon Vejn, "Ovo zahtjeva temeljitije istraživanje. Ova ovdje stijena sa natpisom je epohalno otkriće koja dokazuje sve moje teorije. Uskoro ću se ovdje vratiti sa svojim pomoćnicima, arheolozima da ovu piramidu temeljito prokopamo i istražimo, a vi djeco sunca od danas imate novi zadatak. Od danas ste čuvari. Čuvari Titokamonove piramide sunca. Dobro obavljajte dužnost do mog ponovnog dolaska, a do tad zbogom", reče Džon Vejn i izgubi se među drvećem.

Mi smo još neko vrijeme šutke stajali kraj Titove stijene i gledali u Jaovorlak pa se divili ljepoti sela sa Titokamonove piramide.

"E, bre, ovaj je luđi i od moje rakije", reče Dušan.

"Ako je ovo Titina piramida, što je onda Bijela kuća? Sfinga?", reče Ante.

"Tko zadnji do česme, sam nam mora hladit sve pive", reko i prvi potrčim, a za mnom Ante i Dušan. Trčali smo koliko su nas stare noge nosile i osjećali se ponovo poput djece. Smijali se, uspuhano zastajkivali i psovali. Bilo nam je lijepo sa Titokamonom i bez njega.

Kamen u česmi

Tog smo dana puno pili i divanili pokraj Safetove česme do dugo u noć. Pive iz česme su se redale pomiješane sa lošom Dušanovom rakijom, a seoske žene Živkica, Marica i Hasanaginica donosile su nam hranu kao onomad za Collina. Sjedili smo, upalili vatru, pili, jeli, divanili, promatrali zvijezde i Titokamonovu piramidu.

"Znaš li ti, Živkice, da bi sad mogla nova Kleopatra postat'", reče Dušan.

"Ih, Dušane, pa u mojim godinama, pa da postanem Kleopatra", reče Živkica koja se oduvijek malo sviđala Dušanu.

"E, baš je bedast taj Džon Vejn", reče Ante.

"Isto kao i Collin, Hrvoje ili Jovan bre veliki brat Srbin", rekoše. "Nema do nas Jaovorlčana i onoga kroz šta mi prolazimo ovdje i sada, unutra, a šta je iza brda, nek' tamo i ostane."

"Misliš iza Titokamonove piramide?" ispravi me Dušan.

"Ma može i iza piramide, dokle god je iza."

"Jes, vala lbro, pa ne misliš li ti da ovo ovde ovako naveke ostat'?" upita me Dušan.

"Pa dok je nas, hoće. Šta nam fali?"

"Meni, bre, Živkica svaku noć", reče Dušan na šta se svi nasmijemo, a Živkica zacrveni.

"E moj Dušane, prošla su ti ta vremena", reče Živkica.

"Kako za koga, al' za nas nisu", reče Dušan, "Nego sećate li se vi ono kad je Milan Opančić htio održat sednicu AVNOJ-a u Jaovorlaku?"

"Ma kako se ne bih toga sjećao. Ponovno nas je slagao da će doći svi komunistički vođe, od Sjeverne Koreje do Bugarske, i da će zasjedati tu pokraj česme i kako će se upravo u Jaovorlaku odlučivat' o budućnosti komunizma", reče Ante.

"Pa se posle opravdavo da je zbog Gorbačova sve propalo jer se ovaj naladio od vođenja hladnog rata", reče Dušan.

"E i taj Milan je bio hohštapler svoje vrste", rekoh i svejedno nostalgичno pogledam prema fići pa se sjetim smrznutog Milana. Smrznutog u vremenu koja ga je preteklo. I njegov hladni rat je okopnio.

"U, bre, taj me je uverio i da Tito leti."

"A sad znaš da ima i piramidu", rekoh.

"A šta se ti, bre, Živkice stalno smeškaš? Ima već 13 godina da se onaj tvoj Vekoslav Safetu i Zehri pridružio, a ti opet nećeš kod mene, pa nećeš."

"Eh, Vekoslav i nije bio dugoga vijeka, ali je marljivo radio", reče Ante.

"Da je malo manje u kokošinjcu vreme provodio možda bi i decu imali", reče Živkica ispod oka promatrajući Dušana.

"Jes, vala, deca, pa da te napuste k'o Ibru Branimir", reče Dušan.

"Mene Branimir nije napustio", rekoh napola u ljutnji.

"Ne, nego je otiš'o lubenice prodavat'", uzvratila mi Dušana.

"Ali se zato vratio", pomirljivo rečem, "i to sa Alijom." Na sam spomen Alijinog imena svima nam zaigra oko srca.

"E to je dete, kiselo dete. Nego gde je ona vrazija Helo Kiti? Ne viđam je baš više često", reče Dušan.

"Pa kako ćeš je i videti kad je svaki put nogom šutneš", reče Živkica.

"Eh, sa životinjama valja znati", kroz smijeh reče Dušan. "Nisu one nežne kao ti, Živkice."

"Ili kao naš visoki predstavnik", rekoh kroz smijeh.

"Uh jebate, pa nismo mu ime na steni napisali. Možda ovo i nije Titina piramida nego od visokog predstavnika. Moram to kazati onom Džon Vejnu, ako ikada opet zaluta u Jaovorlak."

"Nadam se da neće", rekoh iskreno. "A 'ko zna jel' visoki predstavnik preživio one zagorene ćevape..."

"Čuj, 'ko visoko leti na zagorene ćevape pada", reče Dušan i potegne svoje rakije. "Baš je dobra ova rakija."

"Jaka, domaća, izdajnička", reče Ante. "Kao onaj put kad nam je Mujo iz Doboja htio podvaliti Stomakliju pod Škotski viski."

"Ja, ja, šteta šta više često ne dolazi sa svojim kombijem, pa kad otvori ona rđava vrata od dućana uvjeren da se radi o ćepenaku, a ne o siromašnoj ponudi lošeg čaršilije."

"E taj je svašta znao prodavati", reče Dušan. "A uz malo pameti mogao i dobru pijacu obaviti."

"Misliš uz pomoć Milana Opančića", rečem ja Dušanu i vratim mu za onu lubeničastu upadicu od maloprije.

"Nisam mu ja kriv šta je bio zadržt, pa menjo marke za bezvredne jugoslavenske dinare. Al' fiću nije hteo da mi da, kevu li mu hohštaplersku", reče Dušan i otvori vrata fiće, a iz njega iskoči Hello Kitty.

"Evo je, bre, Helo Kiti. Mrš mačketino", reče Dušan. "Nego da zapevamo", predloži i započne: " Zvijezda tjera mjeseca...", a mi mu se pridružimo svi u glas.

Pjevalo se, pilo, divanilo te večeri. Jaovorlak je i uz nas nekoliko bio itekako živ, kao da se nikada njegovo stanovništvo nije odselilo, kao da se nije dogodio nacionalni raskol, kao da smo opet bili mladi, ljudi; kao da smo opet vjerovali u nas same, a ne u ono šta su nam pokušavali servirati na srebrnom pladnju sa drvenim kašikama. Kao da se Safetov san nastavljao u toj toploj vatri, pokraj česme i fiće, podno Titokamonove piramide, u Jaovorlaku, mom srcu i životu.

Žar

Te smo noći svi su zaspali kod česme. Kad sam se u neko doba probudio i ustao, nisam samo gledao u svoje suseljtane ili komšije. Ja sam gledao u ljude koji su mi život ispunili. Previše pukotina su mi oni popunili. Puno nedorečenih rupa bi u meni ostalo da nije njih bilo. A i ove česme, fiće, ovih kuća, brda ili piramida, ovih livada i šuma. To je moj svijet, moja sigurna luka, utočište, moja zemlja. Moj život.

Zapalio sam baklju i krenuo u obilazak mračnog sela, prolazio kroz sokake, svojom bakljom obasjavao napuštene kuće, oživljavajući uspomene na ljude koji su u njima živjeli i dijelili istu Jaovorlačku sudbinu. Žar baklje ponovno je u meni probudio žar za starim Jaovorlakom, za nenom Rihadom koja je uvijek pronalazila načina da me natjera da radim ono šta ne želim, za majkom Adom koja me sama odgajala, za babom Mehom koji je volio vodu više od mene i Ade, za Rajkom čija je ljepota bila prevelika za mali Jaovorlak, za Branimirom koji i može i ne može bez mene, za Alijom, mojom unučicom, veselim i nasmijanim dokazom kako i ovakav moj život nije bio uzaludan.

Došao sam do groblja, još pijan poput bekrije. Stao sam ispred grobova Safeta i Zehre i u sebi im po tko zna koji put zahvalio na ovom predivnom mjestu, na mom predivnom životu. Stajao sam tamo u ljetnoj noći sve dok se vatra na baklji nije pretvorila u žar, a žar u pepeo.

Grom u fiđan sa kockom šećera

Nakon odlaska Džon Vejna, našeg zajedničkog pijanstva i visokog predstavnika, jedinog političara koji je ikada posjetio Jaovorlak, mi smo neko vrijeme raspravljali o prednostima i manama Europe. Sa jedne strane, bio je tu Ante koji je bezuvjetno bio za Europu, kao šta je uvijek bezuvjetno bio za sve u šta se nije razumio. To ga je i koštalo kasnije. Mi smo ga uzalud uvjerali da Bosna jest u Europi, bez obzira kako pao grah, ali on je uporno ponavljao da Slovenija i Hrvatska jesu, ali Bosna i Srbija nikada neće biti.

"Pa i ne moramo", uvrijeđeno je odgovarao Dušan. "Mi Srbi ne možemo sa Švabama u zajednicu, ne ide. Nismo mi tako kratkih mozgova. Mi ćemo u Rusku Europsku uniju."

"Meni je dobro ovako kako jest", ponavljao sam, ali kao da me nitko nije čuo.

Neko vrijeme nam je bilo dobro tako. Smijali bismo se Anti i Dušanu, kako su svakog dana izmišljali nove razloge za i protiv.

"Jesi ti znao, prijatelju moj, da u Europi avionima idu u polja radit'."

"Ma šta ne kažeš, bre! Pa da sam znao, još juče bi pešice krenuo", odgovori mu Dušan pa zavrti prstom oko sljepoočnice i razgorači oči u nevjerici.

Onda nas više nije bilo briga. Nitko više nije mislio na Europu, a Europa nije mislila na nas. Ostali smo zaboravljeni od svijeta, baš onako kako smo i željeli. Bilo je ljeto i trebalo je raditi u polju.

U međuvremenu su umrli Bostun i Slavka, a selo je napustila Vesna. Poželjela se života. U 73. godini! Nek' joj je sa srećom – poručili smo joj na rastanku.

U selu smo tog ljeta živjeli Ante, Dušan, Marica, Živkica, Hasanaginica, njena sestra Amra i ja. Svega nas sedam. I da je kojim slučajem bio popis stanovništva neki bi marljivi popisivač zasigurno zbog Jaovorlaka dobio otkaz. To se nije dogodilo, iako bi bilo dobro da jeste pa da naša imena ostanu negdje upisana. Stvari su u Jaovorlaku krenule nizbrdo.

Ljeto je bilo suho i sparno; kišu smo svakodnevno zazivali. Dočekali smo je, naivni, a bolje bi bilo da smo stali pa razmislili. Nakon dvadeset vrućih dana, crni oblaci počeli su se

sakupljati nad selom. Munje su sijevale, gromovi su počeli tresti poput džinovskih koraka. Cijeli svijet se u sat vremena smočio. Ante, Dušan, Amra i ja pobjegli smo sa polja, radujući se kiši kao raspuštene šiparice. U zraku se već osjećalo osvježanje koje je tjeralo ustajalu vrućinu, a naokolo je sijevalo kao da naš sunarodnjak Nikola vrši svoje eksperimente. Ako je i bilo tako, ovaj mu, bolan, nikako nije uspio. Munja je proparala nebo kao da cijeli obzor želi pocijepati na dvije polovice. Udarila je posred polja, a grmljavina koja je uslijedila proparala je bubnjiće svima osim Živkici, Marici i Hasanaginici jer one su tada već bile mrtve.

Natrag prema polju prva je potrčala Amra, a mi smo je slijedili.

"Nemojte, komšije, tamo!" vikao je uplašeno Dušan. "Opet će!"

Amra je vrištala i zapomagala. "Ajooooojjjj, kuku mene, jadna moja Hasanaginica, joooooooooooooj!"

Prizor je bio sablastan: tri žene ležale su posred polja kao da ih je smrt kosom pokosila. Bila je to crna žetva za Jaovorlak. Kao da je sam Bog svoje prste u selo umiješao, kao šta je kocku šećera umiješao u svoj brončani fildan.

Ne znaš ti, Barte, kako je meni bilo. Bio bih najvolio da sam mrtav ležao na polju, nego to morao doživjeti. Kiša je samo nastavila umivati tijela; kiša koja nije donijela olakšanje. Od jačine pljuska i grmljavine, nismo mogli čuti Amrino zapomaganje, ali smo prišli do nje kako bismo je odvojili od beživotnog tijela Hasanaginice. Naposljetku nam je uspelo pa smo je odnijeli u selo.

Kad se samo malo pribrala, Amra je pješice krenula kroz šumu put najbližeg hodže. Nama je zabranila da pokopamo tijelo dok se ona ne vrati; dva, tri dana, deset, koliko god treba. Nas trojica upregli smo arabu i krenuli prema mrtvim tijelima naših komšinica.

Kiša je lila i lila, zemlja se pretvorila u živo blato, šta je dodatno otežalo u duši već težak put.

"Kad će više prestati?" zapomagao je Ante, iako je svega dva sata prije istu doziv'o. Crni veo dana spuštao se nad selom da nas zavije u žalost.

Kada smo natovarili kola tužnim teretom, smjestili smo tijela u Dušanovu štalu pa otišli u moju kuću upaliti svijeću. Ondje smo ćutke promatrali kišu i molili u sebi, svatko neku svoju molitvu upućenu svojem bogu. Bez obzira na ovog il' onog, tuga nas je te večeri ujedinila, bili smo ponovno prijatelji i braća. Pravi Jaovorlačani, kako je uvijek i trebalo da bude.

Tko je znao da to neće dugo potrajati?

Muftija na svetoj stolici pušta bradu i pjeva sad me vidiš, sad me ne vidiš

Amra mora da je hodala cijelu noć i sljedeće jutro. Od kud joj snage bilo, nikada nisam saznao. Već u podne u selo je došao autobus, prvi nakon dugo vremena. Vozio je svega četiri putnika – Amru i tri muškarca.

Zemlja je bila natopljena od kiše, iako je sunce već po svojoj ljetnoj navici upeklo od jutra, pa se autobus teškom mukom približavao kućama kroz blatni put.

Prvi je iz autobusa izašao katolički svećenik, valjda za Maricu, i na veliko Antino iznenađenje, kleknuo je i poljubio zemlju. Nakon njega iskočio je pravoslavni pop duge sijede brade i odmah počeo u nju nešto mumljati.

"Amin", reče Dušan.

Treći je iz autobusa izašao hodža pa se stao klanjati ka istoku. Amra je izašla vidno izmorena.

"Gdje su naše unesrećenice?" skrušeno je upitao katolički svećenik.

"U štalici", skrušeno odgovori Ante.

"Kako prigodno. Hoćete li me, molim vas, odvesti tamo?"

"Hvaljen Isus, pođimo u miru", protrtlja Ante, a mi krenemo za njim.

Kad smo stigli u Dušanovu štalu, katolički se svećenik namršti kad ugleda Hasanaginicu.

"Što je sad ovo?" upita iznenađen.

"To je moja sestra Hasanaginica, družo svećeniče."

"Družo?" vikne svećenik i zacrveni se u licu. "Družo?" ponovi glasnije. "Gospode, čuješ li ti to? Drugovi i drugarice su prošlost, seljanko. Ja sam presvijetli Zlatko."

"E pa baš i ne svetliš", ubaci se Dušan u Amrinu obranu.

"A koji si sad ti?" upita presvijetli.

"Ma nitko bitan. Srbin, presvijetli Zlatko", oglasi se Ante.

"To puno toga objašnjava", reče Zlatko.

"Ček, bre, malo, prijatelju... ovaj, presvetli... Amin", zbuni se Dušan.

"Ni riječi više", prekine ga Zlatko. "Zanima me što ste me uopće doveli ovdje? Koje je vjere ova naša pokojnica?"

"Kako koje?" zbunjeno će Amra. "Pa muslimanske. Šta, hidžab ti nije pomog'o da zaključiš?"

"Za nju ću naplatiti dvostruko", snađe se Zlatko.

"Alaha ti", u razgovor se prvi put uključi hodža. "Hoćeš meni hljeb iz usta otimati? A šta si mislio, zašto sam ja ovdje?"

"Tko prvi, njegova pokojnica."

"Me nemoj mi reći!" reče hodža.

"Amin", uključi se pravoslavni pop. "Valjda ću i ja nekog pokopati kad su me već zvali."

"Ajmo narode, ne morate se svađati, ima za svakog ponešta", snađe se Dušan.

"Tko je druga pokojnica?" upita Zlatko.

"Marica", odgovori Ante.

"Ah, Marica... jel' ona bila katolkinja, ta Marica?"

"Jes, vala, evo samo šta se sa konklave iz Vatikana vratila. Nije postala papa pa ju je opizdio grom u Jaovorlaku", reče ljutito Dušan.

"Molim vas, tako o pokojnima! Tri oče naša, tri Zdravo Marije, tri Slava ocu."

Dušan se još više zajapuri: "Ma, bre, nećeš ti meni naređivati, mislim broj ti je na mestu, ali ja sam pravoslavac!"

"Onda neka ipak bude šest Oče naša, Zdravo Marije i Slava ocu."

"Čekaj, bre, kolega", umiješao se pravoslavni svećenik. "Nemoj sad i meni leba izvlačiti iz usta. Valda ga ja moram kaznit."

"Di ćeš mene kažnjavat? Brate Srbine, Amin."

"Hasanaginica je moja pokojnica, Alaha mu!" ponovi hodža.

"A tko je treća?" upita pravoslavni pop.

"E, ta je tvoja, Živkica", ubacim se i ja malo, tek toliko, da sudjelujem.

"I zvuči istočnjački... onako poganski", iskoristi priliku Presvijetli.

"Da, pravo poganski", doda Ante.

"E, čekajte sad!" pobunih se ja. "Kamo ovo vodi?"

"Što sad ovaj hoće?" napao je Zlatko da bi se obranio. "Čiji si ti?"

"Nisam ja ničiji, bolan, nego svoj", odgovorim kad me već vukao za jezik.

"A, tako. Nit' je snijeg, nit' su labudovi."

"Nit' sam budala, za razliku od nekih ovdje!"

"Ibro", reče Ante ljutito. "Jesi ti to mene nazvao budalom? Mene i presvijetlog Zlatka?"

"Jesam, pa šta?"

"Pa pravo je i rekao", doda Dušan.

"Znači, ja sam budala? Ja i presvijetli Zlatko?" upita sad Dušana.

"Jok, ja sam", nasmije se Dušan usiljeno glasno na šta Ante digne stisnutu šaku pa je zavitla Dušanu u lice, pravo po nosu.

"Ante, jebem li ti kevu ustašku, sad ću te ubit'! Trebao sam to učinit ranije, nakon evanđelja po čvarcima."

"Srbi i nisu drugo, doli divlje svinje", reče Presvijetli.

"Slušaj ti, Zlatko", nije više mogao šutjeti ni pravoslavni pop. "Nemoj da te za bunar razapnem naopako pa te pustim da umreš od gladi, a ni hostije ti ne dam."

"Pravoslavni bogohulnici! Eto što ste... Gori ste i od... i od..." Zlatko od bijesa zamuca, "od prljavih muslimana!"

"Šta si rek'o, bolan? Da nisi ti jedan od onih šta bi djecu jebavo pa na Goli otok iš'o katedralu gradit'?"

"Ama, ljudi, stanite malo!" krenem ja da umirim situaciju, ali uto Amra uzme vile, nešto vikne pa stane njima pred Zlatka.

"Tako, tako, nevjernice, samo ti taj grijeh na duši nedostaje", govorio je Zlatko jer nije znao kad treba stati, ali vidjeli smo da se boji.

Amru te riječi još više slude pa krene na njega, ali je Ante bio brži pa se ispriječi između njih dvoje. Ambra ga ubode vilama u desnu ruku, Ante zavrišta od bola i šoka, a Amra potrči kroz vrata štale, jadna ne bila, dalje niz selo pa vrišteći nestane u šumi da je nikad više ne vidjesmo. Bio bih krenuo za njom, ali me tada više brinuo Ante.

"Krvarim, krvarim, jao, jaaaaooo!"

"Daj da ti pomognem", rečem i krenem prema njemu, ali mi se na put ispriječi presvijetli Zlatko pa zaprijeti: "Miči se, muslimansko smeće! Ja ću mu pomoći." Podigne Antu sa prljave zemlje pa nastavi: "Ovo je sada sveto katoličko tlo, po kojem se katolička krv prolila, a svi ostali ste nepoželjni!"

"Ovo je moje selo i ne'š mi ti sad određivat 'ko je poželjan, a 'ko nije."

"Kako to misliš tvoje selo, Ibro?" sad se i Dušan ljutio. "Ovo je Srbija bila od pamtiveka, a tako će i da bidne."

"Ovo je sada Hrvatska", reče Zlatko.

"A nije, nego Bosna", prekine ga hodža.

"E, nije", vikne Zlatko, a sa njim se složi i krvavi Ante. Dušan i pravoslavni pop sada su se ipak složili sa njima.

"Ovo je Jaovorlak!" dreknuo sam ja, bijesan već da bih bio nekog mogao sa zemljom sravnati.

"E, nije!" svi odgovoriše složno, gotovo u jedan glas.

"Ma šta nije? Šta nije?" bilo mi se zamračilo pred očima i već sam bio krenuo prema vilama, ali me pravoslavni preduhitrio.

"Hajde, hajde, samo priđi, neću ti ništa", reče dok mu se bijela brada širila u osmijeh.

"Brzo, Dušane, bjež'mo kod tebe dok nas nisu raščetvorili."

Ante i Zlatko su za to vrijeme već odmicali prema Antinoj kući.

"A gdje je tvoja kuća?" upita me hodža.

"Točno između njihovih", odgovorio sam zbunjeno.

"A ništa. Idemo."

Zastava

Kiša je padala kao da je samo nebo oplakivalo nesreću koja se srušila na Jaovorlak i nas same. Hodža i ja sakrili smo se u moju kuću, a on je neprekidno hodao vamo-tamo i gledao kroz prozor pa mahao šakom pravoslavnom popu i Zlatku.

"Jebem li im majku! Šejtani jedni", ponavljao je.

"Hoćeš li više prestati?" rekoh kada me bijes popustio, a obuzela tuga i razočarenje.

"Treba nam nešto... nešto nam treba", ponavljao je dok je nervozno hodao.

"Šta nam više, bolan, treba?"

"Nešta čime ćemo im pokazati kao je ovo naša zemlja! Ne srpska, ne hrvatska, nego bosanska. Samo bi nas dijelili i crtali po salvetama naše sudbine."

"Ma o čem' ti pričaš?" nisam ga uopće kont'o.

"Aha, ovo nam treba!" reče i pokaže na staru jugoslavensku zastavu koja je na sebi imala pedeset bijelih zvijezda u gornjem lijevom uglu. "Treba nam zastava... Kakva ti je ovo zastava?"

"Jugoslavensko-američka", odgovorih.

"Nije važno, nije važno. Jel' imaš kakve plave boje za farbat?"

"Šta će ti?"

"Ne pitaj me, samo mi donesi ako imaš."

"Imam, vani u ambaru."

"Ajde, šta se čeka?"

Vani se mračilo, a kiša je i dalje lila. Uzeo sam plave farbe iz ambara i krenuo u kuću kad začuh glas pravoslavnog popa.

"Vidim te, izdajice!"

"Vidim i ja tebe, pa šta?"

"Sad me vidiš, sad me ne vidiš", reče pop i sakrije se iza kuće.

"Jel' te netko napao?" upita me hodža kad sam ušao u kuću.

"Pa tko bi me napao?"

"Pa Srbi i Hrvati, kako tko? E, moj Ibro, ti nikako da naučiš."

"Oni su moji prijatelji", rekoš glasa ispucanog od tuge. Još smo sinoć sva trojica ovdje zajedno sjedila.

"Nemaš nikakvih drugih prijatelja ovdje osim mene. Slušaj me – ja sam ti jedini prijatelj. A sad mi daj farbu... Tako. Sad ćemo ispod ovih tvojih američkih zvjezdica, pored petokrake nacrtati jedan ljiljan. Naš bosanski ljiljan, jer ovo je naša zastava i naša zemlja. Sad mi dodaj tu motiku."

"Šta će ti motika?"

"Šta si dosadan tako? Samo mi je dodaj i ćuti", vikne pa me gurne i sam uzme motiku pa na vrh njene drške natakne zastavu. "A sad budi unutra i gledaj", reče i izađe napolje.

"Ovo je Bosna, ovo je Bosna", vikao je hodža i mahao zastavom. "Ovo je Bosna, ovo je Bosna."

"Jebala te Bosna, ovo je Srbija", vikao je pravoslavni pop skriven.

"Vidi, vidi", vikao je hodža. "Vidi ljiljan na zastavi. Ovo je Bosna, ovo je Bos..."

Nije stigao završiti, jadni hodža, jer mu je sa leđa prišao Zlatko, probo ga vilama i oteo zastavu.

"Ovo je Hrvatska!" viknuo je Presvijetli i pobjegao u Antinu kuću.

Istrčao sam prekasno. Kad sam se u šoku bacio na koljena kraj hodžinog tijela, ono je već bilo izdahnuo.

"Eto vidiš šta se događa izdajicama", doviknuo je pravoslavni pop.

"Sad vidim pa ne vidim", vrisnuo sam i pobjegao u kuću.

Ne mogu ti, Barte, prijatelju, opisati šta sam tada tačno osjećao. Bilo me strah, a istovremeno nisam vjerovao svojim očima. Bio sam ti kao u bunilu, tresao sam se cijelim tijelom, a nisam pravo ni shvaćao šta se dešava.

Nije prošlo ni sat vremena kada se Zlatko pojavio sa zastavom. Sada je osim pedeset američkih zvjezdica, petokrake i ljiljana imala i crveno-bijelu šahovnicu koja je išla malo ukrivo.

"Ovo je Hrvatska, ovo je Hrvatska", vikao je presvijetli Zlatko.

"Za dom spremni, za dom spremni", spremno je vikao Ante koji je za njim vukao sebe i svoju mlohavu ruku.

Ja sam se dvoumio da li da uopće izlazim iz kuće. Puno je krvi bilo proliveno toga dana, a ljudi koje sam poznao u dušu postale su krvoločne zvijeri. Bilo me strah, priznajem, ali sam bio i bijesan. Poželio sam i ja tu zastavu za sebe pa da nacrtam veliko slovo J pored petokrake. Vikao bih bio i ja: Ovo je Jaovorlak, ovo je Jaovorlak. Ali kakvoj je to smisla više imalo?

A vani ludilo nikako da prestane. Dušan i pravoslavni pop zaskočili su Zlatka i uzeli mu zastavu, dok je Ante sve to nemoćno gledao.

"Pobeda, pobeda! Oslobođenje!" vikali su zajednički mlatarajući zastavom, trčeći prema Dušanovoj kući.

Razum je tog dana potpuno napustio Jaovorlak, a meni više nije bilo stalo da ga spasim.

Genocid

Neko je vrijeme vladalo zatišje. Čak su se i gromovi smirili. Primirje, rekli bi balkanskim rječnikom.

U Dušanovoj štali ležali su Marica, Živkica i Hasanaginica. U mojoj avliji hodža. "Tko je sljedeći?" pitao sam samog sebe naglas. "TKO JE SLJEDEĆI?" pitao sam vičući na sebe i Alaha, i sve druge bogove, koliko ih je tada tamo bilo.

Gusta noć bivala je isprekidana bljeskovima munja i tutnjavom gromova. Negdje iz pravca Safetovog bunara mogao sam čuti Dušana kako viče: "Ovo je Srbija, ovo je Srbija."

Pogledao sam kroz prozor. Vani je bilo mračno, ali su kroz svijetlost munje stizale isprekidane slike pravoslavnog popa i Dušana kako sa zastavom i vilama mašu kroz zrak. Njihova tijela, kroz te slike, izgledala su kao da se kreću u usporenom filmu.

Sa lijeve strane odjednom ugledam svjetlo. Petrolejska lampa bacala je svjetlost na uznojeno Zlatkovo lice i Antina pogrbljena leđa. Presvijetli Zlatko u drugoj je ruci nosio sjekiru. Bio sam siguran da ih Dušan i pop, u svojoj ludilom izazvanoj euforiji, nisu vidjeli kako im prilaze sa leđa. Stao sam lupati na prozor pa potrčao iz kuće, ali dok sam prilazio bilo je jasno da više nije bilo koristi. Zlatko je zamahnuo sjekiricom prema popu, a Dušan je u obrani zario vile u Zlatkova prsa. Ante se brzo oporavio od šoka pa dograbio sjekiru čije je drška stršala u zraku, jednim krajem spojena za pravoslavnog popa.

I tada je zapravo sve počelo.

Sa jedne strane Ante sa sjekiricom i Dušan sa vilama sa druge. Više se natrag nije moglo. Bio je to konačni obračun prijatelja i neprijatelja, braće i susjeda, komšija, pravoslavaca, katolika, Srba i Hrvata, ovih i onih... 'Ko nas, bre, zavadi?

"Stanite obadvojica! Poubijat ćete se! Stanite, čujete li?"

"Vrati se u kuću, Ibro. Ovo te se više ne tiče. Ne tiče se više ni nas dvojice. Ne razumiješ ti to, Ibro, čuješ li? Vrati se kući", rekao je Ante smirenim glasom i zabio Dušanu sjekiru u prsa. Od siline udarca, zanijelo ga prema naprijed pa se bez snage il' otpora srušio

na Dušana, koji je odmičući sada već stigao do same česme, pa težinom svoga tijela prebacio obojicu preko ruba okna. Slobodni pad je bio kratak i gotovo bez zvuka, osim tupog udarca pri susretu tijela i uznemirene površine vode.

Šta je dalje bilo, slabo se sjećam. Legao sam na mokru zemlju, na koju je prije toliko ljeta stigao moj šukunded Safet. Dlanom sam dodirivao hladan kamen bunara i zamišljao neki drugačiji kraj. Gledao sam u nebo, ali nisam vidio zvijezdu padalicu. Čak i da jesam, ne bi bilo pomoći.

Pikachu

Bio je to kraj Jaovorlaka kakvog sam pamtio, a shvatio sam da se moje pamćenje dugo poigravalo sa mnom.

Sljedećeg jutra probudilo me rano sunce. Pamtim taj zvuk tišine koji je dolazio sa svih strana svijeta. Zastava, na koju su pravoslavni svećenik i Dušan dodali još četiri ćirilična slova S, lagano se vijorila na jutarnjem povjetarcu.

Htio sam vrisnuti, ali glasa nisam imao. Ostao sam nijem i sam. Nadvio sam se nad okno Safetove česme, kad me zapljusnuo oštar vonj; bio je opor poput kolektivne izdaje koja je napala selo. Otišao sam u kuću po lopatu. Trebalo je kopati mezar.

Bio sam iznemogao i iscrpljen od vrućine i teškog rada. Odlučio sam iskopati jednu veliku jamu, duboku, šta dublju da zauvijek zakopam sramotu koja nas je snašla.

Zemlja je bila teška i vlažna od kiše. Sjetio sam se priče o Safetu, kako je i on kopao mezare. Ta mi je misao pomogla, ali ne dovoljno. Čekao sam trenutak da se onesvijestim kad sam začuo zvuk neprirodnog škripanja. Stao sam, uvjeren kako mi se priviđa. No zvuk nije prestajao i tada sam ga ugledao. Bila je to nekakva žuta spodoba, sa dugačkim ušima i rumenim obrazima. Gurala je metalna kolica i kretala se prema meni veselo mašući. Tada sam pao u nesvijest.

"Hej, koljega! Hej, koljega! Hajde, probudi se", začuo sam muški glas koji me budio iz polusna. Spodoba koja je klečala pored mene i dalje je bila žuta, ali je imala ljudsku glavu i zalijevala me vodom. "Hajde, koljega, nemoj i ti da odapneš."

"Tko si ti?" upitao sam, a zapravo mislio da pričam sa utvarom.

"Ja sam Ibrahim Lješ, sljadoljedar."

"Ja sam Ibro."

"Šta se, koljega, ovdje dogodilo? Zašto svi mrtvi?" upita Ibrahim, a ja sam mu pokušao objasniti, onoliko koliko je i meni bilo jasno.

"Au, u pička mater, ovde je gadno bilo."

"Zašto si ti žut?"

"Ovo ti je Pikachu. Ja idem po sela i prodajem sljadoljed. Kažu da deca vole Pikachua, ali su me sljagali. Ne prodam baš puno sljadoljed pa sam pošao u ovom smeru da nešto prodam."

"E, baš si se usrećio", rekoš. "Hoćeš li mi pomoći da iskopam mezar?"

"Hoćeš li ti da kupiš sljadoljed?"

"Hoću", odgovorih.

"Onda ću ti pomoći."

Sprovod zlata u potocima

Kopali smo Ibrahim i ja gotovo cijeli dan. Stali smo samo jednom da ručamo i tada me je Ibrahim počastio sladoledom, iako sam onaj prvi morao platiti.

"Čist račun dugo prijateljstvo", rekao je i pružio mi kornet sa kuglom sladoleda. "Ljimun. Najbolji okus."

"Istina", lažno sam potvrdio. Sladoled je bio kiseo i poluistopljen, ali godilo mi je Ibrahimovo društvo puno više od njegovog sladoleda pa makar ga i on platio.

Kopali smo i kopali, kao da želimo prokopati put u središte zemlje. Ibrahim je bio čovjek od lopate i može se reći kako je tog dana u lopatanju nadmašio i tvrdokornog Bosanaca, šta nije mala stvar. Zemlja koja je na vrhu bila teška, sa dubinom je postajala sve lakša, tamnija i masnija, a i miris joj je bio neugodan. Na kraju lopatama više i nismo micali zemlju, nego crnu tekućinu.

"Glje, koljega! Pa to ti je dizelj", poviče Ibrahim čiji je žuti kostim sada bio kompletno crn.

"Nafta", rečem u nevjerici.

Čitao sam ja da u Bosni postoje svakaka čudesa, ali nafta? I to još u Jaovorlaku? Na to ne bih pomislio niti u najluđim snovima.

Crna se tekućina sada prelijevala po nama poput skrivene podzemne fontane pa potjerala Ibrahima i mene na vrh mezara gdje smo se u čudu gledali.

Nisam znao da li da budem sretan ili nesretan. Dio mene želio se praviti da se ništa nije dogodilo, kako bi sačuvao spokoj Jaovorlaka, a drugi dio mene govorio je da više ništa za čuvanje nije preostalo. Miran život u Jaovorlaku bio je iza mene – ispred mene se nalazio sprovod crnog zlata u potocima, a kao potvrda kraja spokojstvu moji mrtvi prijatelji. Zaključili smo kako smo dovoljno kopali za taj dan pa smo otišli do Safetovog bunara popiti pivo i o svemu dobro razmisliti.

Napio sam se te večeri. Plakao i smijao se istovremeno. Odlazio do groblja provjeravati naftu koja je i dalje neumoljivo tekla, pozdravljao se sa svojim mrtvim prijateljima, pojeo još jedan sljadoljed od ljimuna, isprovraćao se, i sa svojim novim prijateljem donio odluku.

Ibrahim je ranom zorom krenuo put prvog grada kako bi telefonom nazvao Branimira u Švicarsku, a ja sam na drugom kraju groblja zakopao svoje prijatelje. Ibrahimu sam morao unaprijed podmiriti troškove međunarodnog telefonskog poziva i morao sam mu obećati kako ću životom čuvati njegova kolica sa sladoledom dok se on ne vrati. Na kraju je Branimir iz Švicarske brže došao, nego Ibrahim iz prvoga grada.

Branimir je u nevjerici slušao šta se sve događalo u Jaovorlaku, ali je istovremeno i trljao ruke iznad jame sa naftom. Rekao mi je da ništa ne brinem, da će on kontaktirati neke advokate u Švicarskoj i da će se sve dobro završiti. Otišao je u Sarajevo na nekoliko dana, a Ibrahim i ja smo se lijepo sprijateljili. Zajedno smo radili u polju, navečer ispijali pivo i razgovarali o svemu, kao šta ti i ja sad divanimo.

Nakon četiri dana vratio se Branimir i ozbiljnog izraza lica sjeo pokraj nas, duboko uzdahnuo i otvorio si pivo.

"Babo", rekao je ozbiljno "Sad me slušaj i slušaj me dobro."

"Reci, Branimire", rekoh znatiželjno.

"Ovo sve moramo šta prije prodati."

"Kako prodati? Ti nisi normalan. Da prodamo Jaovorlak? Pa nije niti moj da ga prodajem."

"Babo", nastavi Branimir dok mu je strpljenje polako napuštalo glas, "Slušaj me. Ja sam sve sa advokatima dogovorio."

"Kako se ti možeš nešto dogovarati bez mene?"

"Zato šta znam kako si ti tvrđi od ove česme. Babo, ovo nas može sve spasiti."

"I ja mislim tako", zainteresirano se uključio i Ibrahim.

"Može spasiti i tebe, i mene, i Aliju."

"Meni ne treba spas, a ni Aliji. I nemoj mi sad i nju miješat, kao da je ona nekakva igračka kojom ćeš me primamiti", rekoh ljutito.

"Ali babo..."

"Poslušaj svoga sina, koljega, pametno ti priča."

"Ibrahime, nemoj molim te sad i ti."

"Koljega, poslušaj sina svoga."

"Ne i ne. Ne želim", rekoh i bacih bocu koja se razbila o Safetovu česmu pa tiho slomljena glasa prozborim: "Ne mogu."

"Moraš, koljega."

"Babo, molim te."

Okrenuo sam se i otišao u šumu. Nisam ih više mogao slušati. Hodao sam kroz šumu i duboko u sebi znao sam kako se zapravo opraštam od Jaovorlaka. Znao sam ja to u trenutku Antinog i Dušanovog kobnog sukoba, ali neke je knedle teško progutati i one na kraju progutaju tebe.

Čokolada umjesto kocke šećera

Bio je to tužan dan za mene. Skupio sam to sitno stvari šta je imalo smisla nositi u dva džaka i stavio ih u auto. Nikada se nisam vozio u autu, nikada se nisam vozio ni u čemu, nikada se prije nisam maknuo daleko od Jaovorlaka i mislio sam kako nikada i neću. Pogledao sam još jednom u nebo, brda, piramidu, šume, polja, Titov natpis, kuće, fiću i Safetovu česmu u kojoj više neće biti bistre vode. Samo crne nafte. Pogledao sam još jednom pažljivo i upio taj prizor, kao da ga prvi puta u životu vidim, pa sjeo u Branimirov auto. Ibrahim je išao sa nama do Sarajeva i pristao je čuvati našu tajnu, ako mu omogućimo da otvori prvu slastičarnicu u Jaovorlaku, kada se tamo nafta počne vaditi. Branimir je na to odmah pristao.

Dobar je taj moj Branimir, ali ima on više Rajkinog u sebi. Pa ipak, on je moj sin i ja ga volim i nije on nizašta kriv. On je samo postupio kako bi svatko drugi u sličnoj situaciji postupio. Ali ja nisam svatko drugi i zato se sada zbog toga mučim.

Sljedećih smo deset dana proveli u Sarajevu, u hotelu Holiday Inn. Ja sam uglavnom gubio vrijeme i čudio se svemu onome šta je drugima normalno. Dane sam provodio zatvoren u sobi, zatočen poput nekakve divlje zvijeri koja je zalutala u civilizaciju. Uglavnom sam se tako i osjećao jer ako me je isprva nešto užasavalo bio je to promet. Tada još nisam znao da promet užasava svakoga, čak i one koji od rođenja žive sa njim.

Branimir je gotovo cijele dane provodio na sastancima i rijetko sam ga viđao jer se kasno vraćao. A bilo je i bolje tako jer nisam htio da me suviše gleda tako slomljenoga pa da ne bi sebe krivio. Bilo mi je lakše pretvarati se da spavam. Zadnje večer, Branimir se vratio ranije i zadovoljno rekao: "Babo, bogati smo."

Već sutradan smo krenuli put Švicarske. Dao mi je pasoš, glupu knjižicu sa mojom slikom, na kojoj i nisam tako loše ispao, i svim mojim podacima. Kao mjesto rođenja navodio se Jaovorlak i to je sada jedini komad papira na kojem se ime moga sela uopće i spominje. Tužno, kad pomisliš, a toliku sam ti povijest sela ispričao.

Život u Švicarskoj i nije bio toliko loš. Dane sam uglavnom provodio sa Alijom, ispraćajući je u školu i nestrpljivo čekajući sat kada će se iz škole vratiti. Jedino kafa... E, kafa im je grozna i jebem ja njih u sve te sireve i satove kada šećer u kocki nemaju. Da ti meni Branimir kocku čokolade da umačem u kafu i nije to loše, ali nije to to. Kocku šećera u kafi ne može niti jedna čokolada zamijeniti.

Tko ti daje da se sa mnom hraniš?

Počelo je to ubrzo nakon mog preseljenja u Švicarsku. Nikada nisam bio strastveni pušač; u usporedbi sa nekim mojim suseljanima teško da sam se uopće i mogao smatrati pušačem. Samo ponekad bi zapalio i to jeftini hercegovački duhan koji je Dušan vazda nabavljao, dvije-tri cigarete dnevno. U Švicarskoj uopće nisam pušio jer mi nije prijala njihova kafa. Ali moje tijelo više nije marilo za moju apstinenciju. Tijelo je pamtilo i počelo mi se osvećivati, kao da želi i posljednji živući trag Jaovorlaka iz mene izvući. Neka. Nije mi žao. Tako to valjda i mora biti. Veliki dio mene umro je onaj dan kada sam napustio Jaovorlak i ovo ovdje šta vidiš zapravo i nisam ja; samo sjena čovjeka koja se polako izobličuje i izdužuje kako sunce ide ka zalazu dok u potpunosti ne nestane.

U početku je to bio samo suhi kašalj, pa kašalj praćen boli u plućima, pa mokri, pa krvavi kašalj, kao da mi je još komad duše zapeo u grlu i nikako da ga izbacim. Branimir me je odveo kod doktora koji mi je dijagnosticirao rak pluća, ravnodušan kao da čita brojeve lota koji se ne nalaze na mom listiću.

Život je igra i ja sam svoje odigrao. Možda ne uvijek najspretnije, ali jebi ga sad, nazad se više ne može. Igrom slučaja ili još jednim ironičnim uplitanjem sudbine najbolja klinika za plućne bolesti nalazi se upravo ovdje. U Haagu. Grad u kojem se nalaze mnogi moji sunarodnjaci iz posve drugih krvavih razloga. Pa opet, možda ti razlozi i nisu posve drugačiji od mojih. I ja sam sudjelovao u genocidu, brisanju vlastitoga svijeta. Možda sam i ja živio u iluzijama, to još nisam do kraja odlučio. Teško je biti pametan sada na kraju balade. Teško je biti i pametan i sretan u životu uopće.

Dugo me je Branimir nagovarao da dođem ovdje kako bi se tobože izliječio. Ali ja to nisam želio, nisam želio biti izliječen. Na kraju sam ipak pristao doći, samo ako mi se ispuni jedna želja. A ta mi se želja i ispunila.

Od kad je kugla sladoleda skuplja od bureka?

Prošle su dvije godine od kada sam napustio Jaovorlak, ali Jaovorlak nikada nije napustio mene. Prije mog dolaska u Haag imao sam još jednu, pa recimo usputnu stanicu. Otišao sam u Jaovorlak posljednji put.

Gledao sam u nebo kao da ga vidim prvi put, u brda prekrivena zelenim borovima. Jedina je promjena bio drum. Ej, bolan, drum do Jaovorlaka, pa to svijet nije vidio.

Bio sam i uzbuđen i tužan istovremeno sve do dolaska u Jaovorlak koji više nije bio tamo. Umjesto kuća, nizale su se pumpe, ti strašni strojevi koji su poput slamki sisale moju zemlju. Na ulazu je stajala prljava tabla sa dva slova BP i Britanska zastava. Da mi se srce nije slomilo onu večer kada sam ostao jedini preživjeli u selu, prsnulo bi mi tad u bezbroj dijelova.

Nije više bilo polja, moje kuće, Milanovog fiće ni Safetove česme. Jedino poznato lice bilo je ono Ibrahimovo koji je zabrinuto stajao pokraj svoje od lima sastavljene slastičarnice i tužno gledao u svoju praznu terasu. Kada me je ugledao, osmijeh ipak zagospodari njegovim izduženim licem.

"Koljega Ibro! Jesi li to ti?" reče, glasno se nasmije i gotovo skoči od veselja.

"Ja sam, Ibrahim, ja, ali možda bi bilo bolje da nisam pa da ne moram gledati u ovo šta su mi od sela napravili."

"Sjedi, koljega. Hoćeš sljadoljed?"

"Daj mi prvo burek i kafu sa kockom šećera."

"Dogovoreno. Ja pljatim burek i kafa, ako ti poslje uzmeš sljadoljed."

"Dogovoreno."

Dok je Ibrahim kuvao kafu, primijetio sam kako mu iznad pulta stoji jugoslavenska zastava sa američkim zvjezdicama, ljiljanima, šahovnicom, petokrakom, četiri ćirilična S i nekakvim čudnim crtežom.

"A kakav ti je ono crtež na zastavi, Ibrahimе?"

"Pa to ti je Kosovo, koljega. I mi smo sad republika."

Razgovor je protekao uglavnom jednostrano. Ibrahim se žalio kako su ovi radnici škrti i ništa ne troše, i kako je kriza uništila sve, iako se njemu čini kako oni odvoze sve više i više te nafte i kako je cijena dizela u Bosni pet puta poskupila od kad oni izvlače naftu.

Na kraju mi je pružio račun na kojem je kugla sladoleda bila dvostruko skuplja od bureka. E, moj Ibrahimе, moj Ibrahimе...

Limb s mrtvom muhom

I tako ti je to, moj Barte. Nakon svega, ja sam završio u ovom limbu – nit živ, nit mrtav zajedno sa tobom. A i nisi neko društvo da znaš, al' jebi ga, boljeg valjda nisam ni zaslužio.

A i ova muva je dosadnija od tebe, al' ništa se ti ne boj, Barte, sad ću ja nju dokrajčit. Ček, ček, ček samo malo... iiii... evo. Mrtva je. Sad nas više neće smarati.

Valjda ti nisam previše dosađivao sa svojom pričom.

Barte? Barte? Jes' ti živ? U jebote... Sestro... Sestro...

Bilješka o autoru

Igor Beleš rođen je 1978. godine u Borovu Naselju, od kuda zbog ratnih prilika prisilno migrira prvo u Švicarsku pa natrag u Hrvatsku gdje završava osnovno i srednje školovanje. Po struci je hotelijersko-turistički tehničar, ali je u životu radio sve osim toga.

Pohađao je tečajeve kreativnog pisanja i opće komunikacije te novinarstva. Kraće vrijeme radio je kao glazbeni urednik na radiju, što radi povremeno i danas, a piše i recenzije za glazbeni portal Muzika.hr te članke za web magazin Gradske knjižnice Rijeka.

Jedan je od osnivača i urednika stranice te časopisa Književnost uživo.

Kreativnim pisanjem bavi se od ranih dana i za sada je to jedini način kojim je uspio dovesti u red svoju maštovitu i zanesenu prirodu. Pisanje je jedina karijera koja bi ga u potpunosti činila sretnim.

Svoje kratke priče slao je i dalje šalje na brojne nacionalne natječaje, a za sada ima jednu objavljenu knjigu, roman "Svitanje na zapadu" koji je 2012. za Ediciju udruge Katapult izdala izdavačka kuća Zigo iz Rijeke.

Ulomak romana "Od Vardara pa do Haaga" (ovdje poglavlje "Turska sapunica" koje je prilagođeno propozicijama natječaja) objavljen je u Zarezu, u listopadu 2012. i uveo rukopis u finale Prozaka.

Krajem 2013. u kolaboraciji s još 14 riječkih autora piše zbirku kratkih priča "NDH 2033".

0 e-biblioteci Poticanje književnog stvaralaštva

Grad Rijeka je 2014. godine pokrenuo program Poticanja književnog stvaralaštva s ciljem razvijanja riječke spisateljske scene. Program je predviđen Strategijom kulturnog razvitka Grada Rijeke 2013. – 2020., a kreiran po uzoru na stipendiranje književnog stvaralaštva koje na nacionalnoj razini provodi Ministarstvo kulture RH.

E-biblioteka Poticanje književnog stvaralaštva je odgovor na pitanje kako poticana književna djela približiti čitateljicama i čitateljima, te kako otvoriti riječkim književnim stvarateljima put do publike i nakladnika.

Objavljivanje u elektroničkom obliku omogućuje autoru/autorici rukopisa dobivanje povratne informacije od čitatelja, povezivanje s čitateljima, unaprjeđenje rukopisa te stvaranja čitateljske baze za distribuciju sadržaja jednom kada djela budu objavljena u tiskanom obliku.

Za objavljivanje je odabrana platforma za izradu i distribuciju e-knjiga Smashword zbog svoje otvorenosti, fleksibilnosti i prilagodljivosti korisnicima.

Sve knjige objavljene u e-formatu u E-biblioteci Poticanje književnog stvaralaštva bit će besplatno dostupni za skidanje i čitanje na stranicama Magazina Gradske knjižnice Rijeka i na stranici Gradske knjižnice Rijeka na platformi Smashwords.

Svi su rukopisi objavljeni u "sirovom obliku" što znači bez lekture i uređivanja. Pozivaju se čitatelji i čitateljice da svojim komentarima i komunikacijom sa stvarateljima doprinesu usavršavanju rukopisa objavljenih u e-biblioteci Poticanje književnog stvaralaštva.